

Европейски съюз

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
„РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ”
BG 051PO001–2.1.07

Инвестира във вашето бъдеще!

Европейски социален фонд

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

ПРОУЧВАНЕ НА ДОБРИ ПРАКТИКИ В БОРБАТА СРЕЩУ СИВАТА ИКОНОМИКА ПРИ ТРУДОВОПРАВНИТЕ И ОСИГУРИТЕЛНИТЕ ОТНОШЕНИЯ В РЕПУБЛИКА ЛИТВА

Проект BG051PO001-2.1.07

ПОВИШАВАНЕ НА ОБЩЕСТВЕНАТА НЕТЪРПИМОСТ КЪМ НЕФОРМАЛНАТА ИКОНОМИКА ПРИ ТРУДОВОПРАВНИТЕ И ОСИГУРИТЕЛНИТЕ ОТНОШЕНИЯ И ПРЕВАНТИВНИ ДЕЙСТВИЯ ЗА ОГРАНИЧАВАНЕТО ѝ, осъществяван с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси” 2007-2013 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд

Договор:

ПРОУЧВАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ДОБРИ ПРАКТИКИ В БОРБАТА СРЕЩУ СИВАТА ИКОНОМИКА ПРИ ТРУДОВОПРАВНИТЕ И ОСИГУРИТЕЛНИ ОТНОШЕНИЯ В 6 СТРАНИ-ЧЛЕНКИ НА ЕС: Люксембург, Португалия, Ирландия, Румъния, Латвия и Литва. АНАЛИТИЧЕН ПОДБОР НА ПРИЛОЖИМИ В БЪЛГАРИЯ ДОБРИ ПРАКТИКИ И РАЗРАБОТВАНЕ НА СТРАТЕГИЯ ЗА ПРИЛАГАНЕТО ИМ В БЪЛГАРИЯ

ДЗЗД „За прозрачна икономика“
декември 2013 г.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Prime Consulting

И.П.И
Институт за пазарна икономика

Industry
Watch
RELIABLE ECONOMIC THINKING

Стр. 1 от 107

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Съдържание

Списък на използваните съкращения	5
Въведение	6
1 ОБЩА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ПРОЕКТА	6
1.1 Предмет	6
1.2 Цели и очаквани резултати	6
2 ДЕФИНИЦИИ И РАЗБИРАНИЯ ЗА СИВАТА ИКОНОМИКА	7
2.1 Дефиниции	7
2.2 Причини за възникване на сивата икономика	9
2.3 Методи за измерване на сивата икономика	11
2.4 Сивата икономика в трудовоправните и осигурителните отношения	12
Раздел I. Обща информация за Литва. Методология на проучването и основни изследователски дейности	15
3 ОБЩА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ЛИТВА	15
3.1 Общ преглед на социално-икономическото състояние (ниво на БВП, икономически растеж, заетост, структура на икономиката, общи бюджетни показатели)	15
3.2 Институционално устройство (представяне на ролята на ключови институции, общо описание на правната система по отношение на релевантното законодателство)	24
3.2.1 Министерство на социалната сигурност и труда	26
3.2.2 Министерство на финансите	31
3.3 Обобщено описание на трудовото и осигурителното законодателство (описание на ключови параметри в социалноосигурителните системи, ниво на данъци, трудови регулации и др. под., позволяващо открояване на специфики за страната)	31
3.3.1 Трудово законодателство	31
3.3.2 Данъчна и осигурителна системи	37
3.4 Общ преглед на състоянието на сивата икономика (размер, динамика, основни проявления, структура)	40
4 КРИТЕРИИ ЗА ПОДБОР НА ДОБРИ ПРАКТИКИ – ОПИСАНИЕ НА ПОДХОДА	53
4.1 Идентифицирани критерии	53
4.2 Описание на начина на подбор на практиките според критериите	55
5 ОБОБЩЕН ДОКЛАД ЗА ИЗВЪРШЕНИТЕ ПРОУЧВАТЕЛНИ И АНАЛИТИЧНИ ДЕЙСТВИЯ	56
5.1 Обобщено представяне на резултатите от прегледа на други изследвания, доклади, анализи, през последните години	56
5.2 Обобщено описание на извършени промени в законодателството, институционалната рамка	

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

и административните практики в областта на трудовите и данъчно-осигурителните отношения	60
5.2.1 Промени в трудовото законодателство	61
5.2.2 Промени в данъчното законодателство	67
5.2.3 Публични кампании	68
5.3 Анализ и типология на проучените промени, политики, практики (според специфичните фактори за формализиране на заетостта, чрез които влияят, областта от осигурителните и трудовите отношения, в която въздействат, избраният правен и административен механизъм за реализация)	70
5.4 Анализ и подбор на проучени практики според избраните в т. 4 критерии	73
Раздел II. Описание на идентифицирани добри практики	81
1 ОПИСАНИЕ НА ДОБРИТЕ ПРАКТИКИ В ОБЩ (СТАНДАРТИЗИРАН) ФОРМАТ	81
Практика № 1. Незаконна работа, нарушения при изчисляването на заплатите и процедурите по плащане и нарушения при отчитането на работното време (Кодекс за административни нарушения на Република Литва)	81
Практика № 2. Измамно и небрежно управление на сметки (Наказателен кодекс на Република Литва)	86
Практика № 3. Изменение в чл. 98 от Кодекса на труда (2012 г.)	90
Практика № 4. Бизнес сертификати	94
Практика № 5. Социална кампания за насърчаване на нетърпимост към сивата икономика: Инициатива "Clear Wave"	97
Практика № 6. Социално отговорна компания	100
Раздел III. Приложения	103
1 СПИСКЪН НА ПРЕГЛЕДАНИТЕ ДОКУМЕНТИ И НОРМАТИВНИ АКТОВЕ	103
2 ДРУГИ ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИЯ	105
3 ИНФОРМАЦИЯ ЗА КОНТАКТ С ИДЕНТИФИЦИРАНИТЕ ИНСТИТУЦИИ	106

Списък на графиките

Графика 1. Реален ръст на икономиката на годишна база	16
Графика 2. БВП в постоянни цени (2005=100)	17
Графика 3. Коефициент на заетост сред лицата на 15-64 г., %	19
Графика 4. Коефициент на безработица сред лицата на 15-64 г., %	20
Графика 5. Консолидирани бюджетни приходи, разходи и баланс, % от БВП	23
Графика 6. Брутен държавен дълг, % от БВП	24
Графика 7. Съотношение на сивата икономика към БВП в Европа за 2012 г., %	41
Графика 8. Дял на сивата икономика в Литва (% от БВП, 1999-2013*)	43
Графика 9. Компоненти на сивата икономика в Литва (2012 г.)	45
Графика 10. Сива икономика на пазара на труда в Литва (2012 г.)	47

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Графика 11. Потвърдени случаи на нелегална заетост в Литва (2003-2012).....	50
Графика 12. Дял на компаниите, в които работници са работили без договор или са получавали плащания на ръка (%)......	52

Списък на таблиците

Таблица 1. Структура на брунтата добавена стойност по сектори (млн. евро, референтна година – 2005).....	17
Таблица 2. Дял на отделните сектори в брунтата добавена стойност.....	18
Таблица 3. Брой заети по икономически дейности, хил. души.....	21
Таблица 4. Дял на заетите от общия брой заети в икономиката.....	21
Таблица 5. Номинални разходи за труд по икономически дейности, %-на промяна спрямо предходната година.....	22
Таблица 6. Данъчно и осигурително облагане на трудови доходи за работодателя и работника.....	39
Таблица 7. Сива икономика в Литва, 2008 – 2013 година*.....	42
Таблица 8. Допитвания за полагане на недеklarиран труд.....	46

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Списък на използваните съкращения

БВП	Брутен вътрешен продукт
ЕИП	Европейско икономическо пространство
ЕС	Европейски съюз
МОТ	Международна организация на труда
МСП	Малки и средни предприятия
ОИСР	Организация за икономическо сътрудничество и развитие
ООН	Организация на обединените нации
ОССЕ	Организация за сигурност и сътрудничество в Европа

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“
Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Въведение

1 ОБЩА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ПРОЕКТА

1.1 Предмет

Настоящият доклад е изготвен в изпълнение на договор с предмет **„Проучване на европейските добри практики в борбата срещу сивата икономика при трудовоправните и осигурителни отношения в 6 страни-членки на ЕС: Люксембург, Португалия, Ирландия, Румъния, Латвия и Литва. Аналитичен подбор на приложими в България добри практики и разработване на стратегия за прилагането им в България“**, сключен между Българска Търговско-Промислена Палата и ДЗЗД „За прозрачна икономика“.

Договорът се финансира в рамките на проект BG051PO001-2.1.07 „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“, осъществяван с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.

1.2 Цели и очаквани резултати

Основната цел на договора е да допринесе за запознаване с европейски „добри практики“, и прилагането им на национално ниво, като средство за борба с проявите на неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения.

Очакваните резултати от неговото изпълнение са:

1. Проучване на европейските „добри практики“ в борбата срещу неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения в Люксембург, Португалия, Ирландия, Румъния, Латвия и Литва (**настоящата разработка**) и изготвяне на аналитични доклади с информация за идентифицираните „добри практики“, начините им на разпространение и прилагане в борбата срещу неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения.
2. Доклад за оценка на приложимост на идентифицираните в Люксембург, Португалия, Ирландия, Румъния, Латвия и Литва „добри практики“ в страната, съобразно специфичните условия на действащото законодателство в България.
3. Разработване на Стратегия за прилагане на „добри практики“ в борбата срещу неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения в България.

„Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.“

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”
Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

2 ДЕФИНИЦИИ И РАЗБИРАНИЯ ЗА СИВАТА ИКОНОМИКА

2.1 Дефиниции

Към момента няма общоприета формална дефиниция на феномена „сива икономика” както в икономическата теория, така и в нормативната уредба на национално и международно ниво. В литературата, както и в ежедневни анализи и коментари, често се използват и други термини с частично или напълно идентично разбиране: „скрита икономика”, „икономика в сянка“, „сенчеста икономика“, „черен пазар”, „неформална икономика”, „неотчетена икономика”, „работа на черно”, „криминална икономика” и др. под.

Проф. Фридрих Шнайдер от университета в Линц, който е сред най-изявените изследователи на неформалната икономика в Европа, през 2007 г. дефинира сивата икономика като „пазарното производство на стоки и услуги, които умишлено се укриват от официалните власти”¹.

През 2011 и 2013 г., в изследване на сенчестата икономика в Европа проф. Шнайдер дава сходни определения: „онези дейности и произтичащите от тях доходи, които целят да заобиколят плащането на данъци и спазването на регулации”² и „законни бизнес начинания, извършени извън обсега на държавните институции”³.

В доклад от 2012 г., екип на Световната банка дефинира сивата икономика като: „пазарно-основано производство на стоки и услуги, които са като цяло законни според правната рамка, които обаче се укриват с цел избягване на плащане на данъци и осигуровки или спазване на продуктова или факторна пазарна регулация”⁴.

В поредица свои публикации, Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) дава също подобна дефиниция: „заетост, или друга стопанска дейност, насочена към производство на позволени от закона стоки и услуги, при които едно или повече нормативни изисквания, свързани със заетостта и процеса на производство не са спазени”.

Обобщавайки тези сходни по смисъл и разбиране дефиниции, за целите на настоящето проучване, сивата икономика може широко да бъде дефинирана като съвкупността от пазарни

¹Andreas Buehn and Friedrich Schneider (2007). Shadow Economies and Corruption All Over the World: Revised Estimates for 120 Countries. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, Vol. 1, 2007-9 (Version 2).

²Schneider (2011), The Shadow Economy in Europe 2011.

³Schneider (2013), The Shadow Economy in Europe 2013.

⁴Truman Packard, Johannes Koettl, and Claudio E. Montenegro: *In From the Shadow: Integrating Europe’s Informal Labor*, World Bank, 2012

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

стопански дейности, насочени към производство и размяна на законни стоки и услуги, при които обаче се заобикалят или избягват държавна регулация, данъчно облагане или контрол.

Явлението може да се разгледа при използване на две гледни точки. От една страна, това е чрез анализ на последиците от подобно стопанско поведение. Най-често се прилага гледната точка на държавата (правителството), която често се приема и за синтезиран поглед на обществения интерес. Така погледната, „сивата икономика” означава по-малко от реалното отчетена стопанска активност, по-малко данъчни и други приходи в бюджета, пречки пред реализирането на регулаторни цели поради непълния обхват на прилагане на съответното законодателство от икономическите играчи „на сиво”. В терминологичен смисъл, за правителството тази икономика е „скрита”, „сенчеста”, „неотчетена”, тя не „докладва”, не се „отчита”, не присъства в „регистри”.

Другият подход налага анализ на икономическия характер на разглежданите дейности, както и причините за възникването им според създадените стимули за рационален избор на стопанските агенти. Най-общо, явлението включва всички дейности, при които не са спазени действащи регулации или не са платени всички дължими данъци и такси, определени в законодателството.

Трябва обаче да се направи важното разграничение между т.нар. „черна” и „сива” икономика. Първото понятие обозначава извършване на дейности, които са престъпление, или дейности, които прикриват или спомагат за извличане на икономически изгоди от престъпления. Доходите, извличани от подобни действия, не могат да се определят като типично икономически, или съвместими с пазарната размяна. Такива дейности например са продажбата на наркотици, трафика на хора, рекета, изнудването, кражбите и др. под. Квази-икономическите дейности, финансирани или обслужващи криминалната активност – като например прането на пари – също могат да се причислят към „черната икономика”. Редно е да се отбележи, че правителствата не могат да имат фискална (т.е. – събиране на повече бюджетни приходи) цел в борбата с „черната икономика”, защото такива дейности не могат да се извършват „на светло”; дори в определени случаи предотвратяването на някои проявления могат да намалят данъчните постъпления заради свиване на паралелните икономически дейности, финансирани от доходи от „черна икономика”.

„Сивата икономика” обаче се разглежда като междинно явление – по средата между „черната” и „светлата” (или напълно формалната). От гледна точка на отчитането за статистически цели и плащането на данъци например, и двата типа дейности имат сходни последици – т.е. остават скрити за държавните институции. Но „сивата” активност е по своята същност вид производство или размяна на стоки и услуги, които, най-общо, биха

„Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

могли да се извършват и напълно „на светло“. Илюстрация на това е фактът, че във всички сектори на икономиката има както напълно отчетена активност, така и „сива“, или частично декларирана, видима и обложена стопанска дейност.

Икономическата активност „на сиво“ може да бъде също разглеждана като „пълна“ и „частична“. Напълно „сиви“ са например извършването на редица услуги без предлагащият дори да е регистриран като стопански субект по смисъла на общото търговско и данъчно законодателство. В този случай цялото предприятие е „скрито“, или „неформално“. В други случаи например може отделна стопанска операция да не бъде отчетена, или да бъдат наети работници без договори. Тогава отново има цялостна „неформалност“, но по отношение на конкретната сделка. Много често обаче проявите на „сива икономика“ включват частично неотчитане на дейността, макар като цяло тя да е декларирана – такива са например отчитането на по-ниски от реалните стойности при продажби, или плащането на част от възнагражденията без отчетни документи.

За целите на настоящия анализ понятията „сива“, „неформална“, „неотчетена“, „недекларирана“ икономика ще бъдат използвани взаимозаменяемо.

2.2 Причини за възникване на сивата икономика

Икономическата наука най-общо обяснява изборът на определено стопанско действие чрез субективната оценка и сравнение на ползите и разходите от алтернативните решения за икономическия агент. Доколкото решението за опериране в „сивата икономика“ е също резултат на избор, то факторите за възникването ѝ са илюстрирани от възприятието на субекта за това какво печели и какво губи при различно поведение на спазване на законодателството.

Най-често, ползите за икономическия субект да бъде „на сиво“ се обобщават като разходите, които иначе би понесъл, ако трябваше да оперира „на светло“. Дефинирането на причините за съществуването на сивата икономика, както и на факторите за възникването ѝ, проявлението и мащаба ѝ, може да се направи през структуриране на най-важните разходи, които спазването на законодателство налага, и които предприемачите се опитват да избегнат⁵. Тези разходи могат да се обобщят основно в следните групи:

⁵ Фридрих Шнайдер през 2007 г. дава следните водещи причини за възникване на сива икономика:

- (1) избягване плащането на данък върху доходите, добавената стойност или други данъци;
- (2) избягване плащането на социални осигуровки;
- (3) избягване или заобикаляне на определени регулации на пазара на труда като например минимална заплата, максимален брой работни часове, стандарти за безопасност и т.н.;
- (4) избягване на необходимостта от спазване на определени административни процедури като попълване на статистически въпросници или други административни форми.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

- Свързани със задълженията за плащане на данъци, осигуровки, такси и др. Тяхното избягване предполага неотчитане на стопански операции и заетост, или деклариране на по-ниски обороти, доходи, печалби.
- Свързани със съобразяването със специфични регулации относно наемането на персонал, условия на труд и други задължения на работодателя. В общия случай, такива регулации повишават разходите за труд.
- Свързани с *продуктови/секторни регулации*. Много държави налагат значителни регулаторни ограничения и изисквания за начина, по който могат да се произвеждат и предлагат определени продукти и услуги – често мотивирани с цел защита на потребителя, опазване на здравето и сигурността и др. под. Те могат да налагат използване на определени технологии, тип помещения, условия на производство, качество на вложени материали и така нататък.
- Свързани с *преодоляване на квоти, ограничения, бариери за навлизане* и др. под. В много страни законодателството предвижда специфични ограничения за извършване на определени дейности или договаряне в определени сфери. Такива например са лицензирането на някои професии, изискванията към квалификация и образование за определени работни позиции, забраните за работа на работници от определени страни (т.е. имигранти). Резултатът от тях е, че разходите за бизнеса за тези фактори на производство са по-високи, отколкото биха били, ако те не се прилагат.
- *Административни разходи по съобразяването* (compliance costs). Самото отчитане и документизиране на спазването на регулациите представлява допълнителен разход за бизнеса.
- „Мрежов” ефект. Когато сивата икономика е значителна част от икономиката или в конкретен сектор, то конкурентната среда е такава, че на практика е невъзможно да се оперира на пазара без загуби при пълно спазване на законодателството.

От друга страна, дейността в „сивата икономика” също налага определени допълнителни разходи. Това означава, че „изсветляването” на дейността носи ползи за икономическия агент. Най-общо, те са:

- Свързани с *потенциални санкции*. Контролът и наблюдението от държавните институции, които трябва да наложат спазването на законодателството, макар и не напълно успешен, създава риск от понасяне на санкции. Санкциите – независимо дали са финансови или други (например затваряне на бизнеса, забрана за упражняване на определена дейност) – претеглени през риска да бъдат наложени, са разход за

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

операцията „на сиво“.

- Свързани с *достъпа до фактори за производство*. Така например, достъпът до капитал в традиционната финансова система е по-труден за компании, които укриват част от дейността и доходите. Неспазването на трудови и осигурителни регулации отблъсква част от потенциалната работна ръка.
- Свързани с *достъп до публични услуги*. Неотчетените активи и доходи се защитават по-трудно в официалните правоохранителни институции и чрез съдебната система. Същевременно, достъпът до редица публични услуги и осигурителни права е възможен само за тези, опериращи „на светло“.
- Свързани с *допълнителни управленски разходи*. В „сивата икономика“ трябва да се създадат паралелни отчетни, финансови, счетоводни и други системи за управление, контрол и отчитане на дейността.

От гледна точка на политиката на правителствата за намаляване на сивата икономика, начините са най-общо от два типа:

- *Намаляване на ползите от опериране „на сиво“* чрез ограничаване на тежестта (разходите), създавана от пълното съобразяване със законодателството;
- *Увеличаване на разходите за опериране „на сиво“* чрез повишаване на ефективността на налаганите санкции и разширяване на достъпа до ресурси и качествени публични услуги за опериращите „на светло“.

2.3 Методи за измерване на сивата икономика

Голяма част от сивата икономика се проявява чрез недеklarираната работа, която се измерва чрез заплатите, които работниците и фирмите не декларират с цел избягване на плащането на данъци или пренебрегване на трудовоправни регулации. Останалата част от сивата икономика се дължи на декларирането на по-нисък корпоративен доход чрез занижаване на приходи или завишаване на разходи⁶.

Съществуват две основни групи методи за измерване на сивата икономика: *преки* и *косвени*.

Преките методи са базирани на социологически проучвания и дават сравними данни, получени по една и съща методология, но имат склонността да подценяват дела на сенчестата икономика.

⁶ Schneider (2013), The Shadow Economy in Europe 2013.

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Косвените методи се базират на сравнението на макроикономически агрегати (БВП и други агрегати от националните сметки, потребление на електричество и транзакции в брой). Косвените методи (особено монетарните) често надценяват нивото на сивата икономика и не дават достатъчно информация за нейните социално-икономически характеристики.

Сред косвените методи за измерване на сивата икономика са:⁷

- ⇒ Метод „количество пари в обръщение“ – допуска, че „скритите“ транзакции се извършват във формата на плащания в брой, за да останат непроследими. Високото съотношение на парите в обръщение към общата парична маса в държавата е основният показател за значителен дял на сивата икономика.
- ⇒ Метод „потребление на електричество“ – изследва съотношението между потреблението на електричество и еластичността на БВП в една държава, което трябва да е приблизително равно на единица. Допуска, че потреблението на електричество е индикатор за растеж на регистриран и нерегистриран БВП.
- ⇒ *Емпирични модели за анализ на сивата икономика* – базират се на структурното уравнение за измерване на корупцията и сивата икономика, което допуска, че намалението на корупционните практики съществено подобрява качеството на икономиката и незабавно рефлектира върху проявите на сива икономика. Статистическият модел *MIMIC* (multiple indicators, multiple causes) е емпиричен модел за изчисляване размера на сивата икономика, който отчита развитието на електронните разплащания на глава от населението. Основните променливи, които използва са динамиката на парите в брой и реален БВП.

2.4 Сивата икономика в трудовоправните и осигурителните отношения

Недекларираната заетост представлява значителна част от сивата икономика. Под „недекларирана“ трябва да се има предвид както цялостното неотчитане на нает труд (т.е. работник без договор), така и отчитането на по-малко от реално извършеното и платеното.

Недекларираната заетост често води и до съпътстващи действия за прикриване на доходи и дейност от държавните институции, като например частично неотчитане на обороти, покупки на активи и др. под., макар те да не са основна цел за икономическия агент, избрал да оперира „на сиво“.

Европейската комисия⁸ дефинира недекларираната заетост като „всички платени

⁷ Министерство на финансите, Кратки методологични анализи, Сивата икономика: Подходи за измерване и моделиране.

„Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.“

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

дейности, които са законни по своята същност, но не са декларирани пред публичните власти, вземайки под внимание регулаторните различия между отделните страни-членки на ЕС“. Това определение изключва криминални дейности и дейности, които не трябва да бъдат декларирани пред държавните органи.

Дефиницията на недеklarираната заетост на ОИСР е подобна: „заетост, която въпреки че не е нелегална по своята същност, не е декларирана пред една или повече публични институции“⁹.

Международната организация на труда (МОТ) също разглежда недеklarираната заетост през призмата на сивата икономика. Според дефиницията на МОТ недеklarираната заетост включва „всички икономически дейности на работници, които по закон или на практика, не са формализирани“¹⁰.

Легални дефиниции на термина недеklarирана заетост на национално равнище в Европа са рядко срещани. Много европейски страни нямат формална дефиниция на недеklarирана заетост (например Унгария, Латвия, Испания). Други страни имат дефиниция в Кодекса по труда (например Франция, Литва). В някои страни като Великобритания недеklarираната заетост има различно значение за различните държавни агенции.

Съществуват четири основни категории нерегистрирана заетост – на работници с две или повече работни места, икономически неактивно население (студенти, домакини, рано пенсиониращи хора), безработни и имигранти. Обикновено сивата икономика е концентрирана в трудоинтензивни отрасли и сектори, в които има високо търсене и слабо предлагане на работна ръка.

За нуждите на настоящия анализ проявяванията на сивата икономика в трудовоправните и осигурителните отношения ще бъдат разглеждани в две групи с оглед ключовите причини за възникването им:

- *Пряко свързани с фактори, създадени от данъчно-осигурителното и трудовото законодателство.* Тук се включват всички действия на икономическите агенти, които имат за основна цел да избегнат разходите, които спазването на регулациите на пазара на труда и плащането на данъци и осигуровки налагат.

Предизвикани от други фактори, но с проявление в сива заетост или неплащане на данъци и осигуровки. Тук ще се разглеждат онези проявявания, които са предизвикани от

⁸ Communication of the Commission on Undeclared Work, COM (98) – 219.

⁹ OECD Employment Outlook 1986.

¹⁰ 2002 ILC Declaration on the informal economy.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

стремеж за заобикаляне на друг тип стопански регулации – например забрана за труд, опериране без лиценз в регулирана дейност, избягване на високи изисквания към продукти, технологии, помещения – но които имат за страничен ефект недеklarирана работа и неплащане на данъци и осигуровки.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Раздел I. Обща информация за Литва. Методология на проучването и основни изследователски дейности

3 ОБЩА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ЛИТВА

Литва, официално Република Литва, е разположена на югоизточния бряг на Балтийско море и е най-голямата от трите балтийски държави. Страната граничи на север с Латвия, на изток – с Беларус, на юг – с Полша и на югозапад – с Калининградска област, част от Руската федерация. Населението на страната през 2013 г. е близо 3 млн. души и е разположено на територия от 65,3 хил. км². Страната е член на редица международни организации, сред които ООН (1991 г.), Съвет на балтийските държави (1993 г.), Световна търговска организация (2001 г.), а през 2004 г. се присъединява и към Европейския съюз.

Системата на административно деление на страната влиза в сила от 2000 г. и е съобразена с изискванията на Европейския съюз. Тя включва 10 окръга, които включват 60 общини, които от своя страна са разделени на 546 енории. Населението е сравнително хомогенно и се състои основно от 84,1% литовци, 6,6% поляци и 5,8% руснаци. Официалният език е литовският, а валутата – литовски лит. През 1994 г. е въведен валутен борд, който фиксира обменния курс на местната валута към долара – 4 лити за 1 щ.д., но през 2002 г. стойността на лита е фиксирана към еврото при курс от 3,4528 лити за 1 евро.

3.1 Общ преглед на социално-икономическото състояние (ниво на БВП, икономически растеж, заетост, структура на икономиката, общи бюджетни показатели)

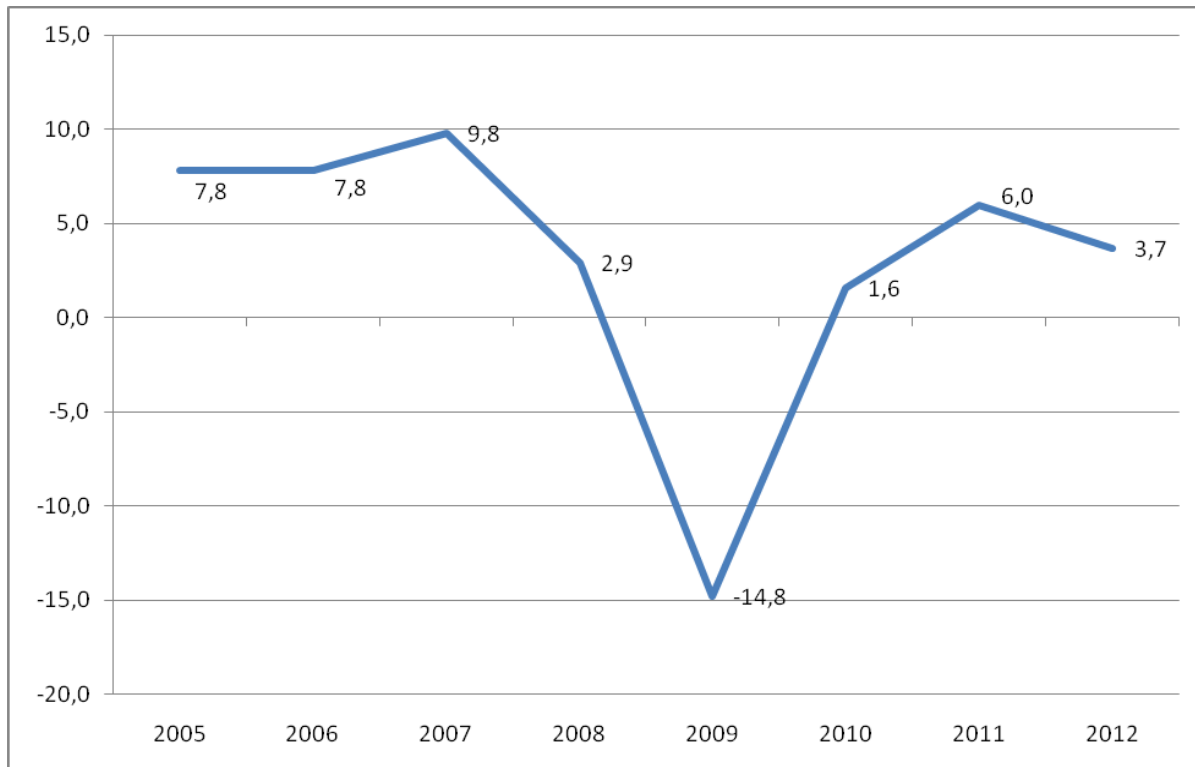
През четирите години до 2008 г. литовската икономика се развива с изключително високи темпове – около 8% средногодишно, заради което често е наричана балтийски тигър. Ръстът се обуславя основно от голям приток на инвестиции и силен експортен сектор. В същия период се наблюдава постепенно свиване на дела на два от водещите сектори в икономиката – добивната и преработваща промишлености, за сметка на увеличение на дела на строителството. В периода 2006-2007 г. последният регистрира реален ръст от средно 28% на годишна база, какъвто темп става ясно, че е нестабилен още следващата година, когато увеличението е под 2%. В годините на икономическа криза този сектор регистрира и най-големия спад, като се връща под нивата си от 2005 г. Другият сектор, който бележи сериозен ръст в периода преди кризата – близо 50% в периода 2006-2007 г., са професионалните, изследователските и техническите дейности, заедно с което се увеличава и техният дял в общото производство. Въпреки че и при тях се наблюдава немалък спад през 2009 г., той не е толкова драматичен, колкото при строителството и нивото им остава над това от 2006 г.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Графика 1. Реален ръст на икономиката на годишна база

Източник: Евростат

За разлика от останалите балтийски страни икономическият спад в Литва започва едва през последното тримесечие на 2008 г. Това показва, че независимо от големия ръст в строителния сектор през предходните две години, трудно може да се говори за създаване и спукване на балон в него, каквато е ситуацията в Латвия и Естония. Така страната отчита икономически растеж, макар и значително по-нисък в сравнение с предходните години, през 2008 година. Независимо от това икономическият спад през 2009 г. е много близък до този, който демонстрират другите две балтийски страни, което говори за сходни ефекти от външния шок. След кризата започва плавно възстановяване, което набира скорост през 2011 година. Икономическият растеж в страната забавя темп през 2012 г. до под 4% и се очаква да се задържи на тези нива в периода до 2015 година. Очакванията са Латвия да достигне предкризисните си нива на икономическо развитие през 2014 г.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

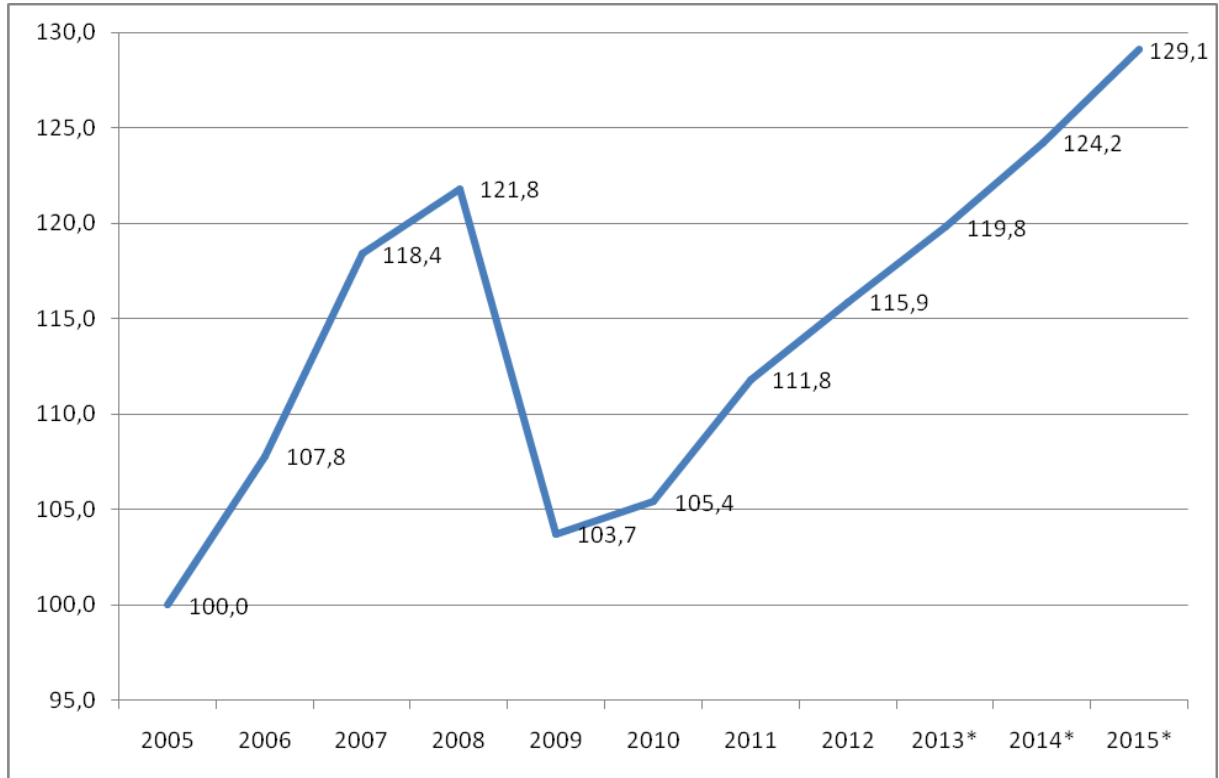

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Графика 2. БВП в постоянни цени (2005=100)

Източник: Евростат

Независимо от лекото свиване на дяловете на добивната и преработваща промишлености в БВП на страната до 2008 г., те бързо се възстановяват от икономическия спад през 2009 г. и достигат нивата си от 2005 г. от съответно 25% и 22%. Голямата част от останалите сектори също запазват дела си в крайния продукт на страната, което показва, че икономическата криза не води до сериозни структурни промени в икономиката. Сред изключенията в това отношение са секторите строителство и изкуство, развлечение и отдих, при чиито дялове се наблюдава спад. За сметка на това търговията на едро и дребно повишава участието си в крайния продукт.

Таблица 1. Структура на брунтната добавена стойност по сектори (млн. евро, референтна година – 2005)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Брунтна добавена стойност	18 971,6	20 453,1	22 456,7	23 110,8	19 679,5	19 993,7	21 203,1	21 979,0
Селско стопанство	904,0	802,7	899,1	921,3	934,2	870,9	942,0	1 053,0
Индустрия, от която:	4 732,6	5 099,5	5 299,3	5 383,2	4 612,5	4 916,2	5 263,5	5 457,5
Преработваща промишленост	3 816,7	4 181,3	4 367,6	4 463,7	3 748,2	4 081,2	4 493,6	4 723,3

„Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Европейски съюз

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
„РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“
BG 051PO001-2.1.07

Инвестира във вашето бъдеще!

Европейски социален фонд

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Строителство	1 472,9	1 884,4	2 407,4	2 452,8	1 333,3	1 251,3	1 490,3	1 409,1
Търговия на едро и дребно	5 389,8	5 853,4	6 596,2	6 835,5	5 676,9	5 923,2	6 398,4	6 852,2
Информационни и комуникационни технологии	769,1	797,1	892,7	908,4	909,6	926,7	886,9	921,8
Финансови услуги	411,7	447,7	473,5	490,9	448,8	493,0	540,7	527,9
Сделки с недвижимо имущество	1 208,1	1 276,4	1 256,7	1 419,8	1 365,6	1 348,8	1 367,1	1 388,8
Професионални, научни и технически дейности	968,4	1 147,8	1 443,2	1 481,6	1 250,9	1 220,1	1 264,0	1 291,9
Държавно управление, отбрана, образование, здравеопазване и социални услуги	2 684,5	2 747,7	2 811,4	2 847,5	2 790,9	2 724,0	2 728,3	2 743,4
Изкуство, развлечения и отдих	430,4	396,4	394,3	367,5	320,5	300,8	313,4	326,0

Източник: Евростат

Таблица 2. Дял на отделните сектори в брутна добавена стойност

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Селско стопанство	4,8%	3,9%	4,0%	4,0%	4,7%	4,4%	4,4%	4,8%
Индустрия, от която:	24,9%	24,9%	23,6%	23,3%	23,4%	24,6%	24,8%	24,8%
Преработваща промишленост	20,1%	20,4%	19,4%	19,3%	19,0%	20,4%	21,2%	21,5%
Строителство	7,8%	9,2%	10,7%	10,6%	6,8%	6,3%	7,0%	6,4%
Търговия на едро и дребно	28,4%	28,6%	29,4%	29,6%	28,8%	29,6%	30,2%	31,2%
Информационни и комуникационни технологии	4,1%	3,9%	4,0%	3,9%	4,6%	4,6%	4,2%	4,2%
Финансови услуги	2,2%	2,2%	2,1%	2,1%	2,3%	2,5%	2,6%	2,4%
Сделки с недвижимо имущество	6,4%	6,2%	5,6%	6,1%	6,9%	6,7%	6,4%	6,3%
Професионални, научни и технически дейности	5,1%	5,6%	6,4%	6,4%	6,4%	6,1%	6,0%	5,9%
Държавно управление, отбрана, образование, здравеопазване и социални услуги	14,2%	13,4%	12,5%	12,3%	14,2%	13,6%	12,9%	12,5%
Изкуство, развлечения и отдих	2,3%	1,9%	1,8%	1,6%	1,6%	1,5%	1,5%	1,5%

Източник: Евростат

Въпреки плавното възстановяване на икономиката и липсата на сериозни структурни промени в нея, пазарът на труда все още изпитва трудно възстановяване и заетостта е около нивата си от 2005 г. Бързото развитие на икономиката в предкризисните години спомага и за осезаемо разширяване на заетостта при лицата 15-64 г., която нараства от 62,6% през 2005 г. до почти 65% през 2007 година. Независимо че кризата застига Литва по-късно в сравнение с останалите балтийски страни и реално се усеща едва в края на 2008 г., още същата година се наблюдава свиване, макар и малко, на заетостта. Това говори както за сравнително гъвкав

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

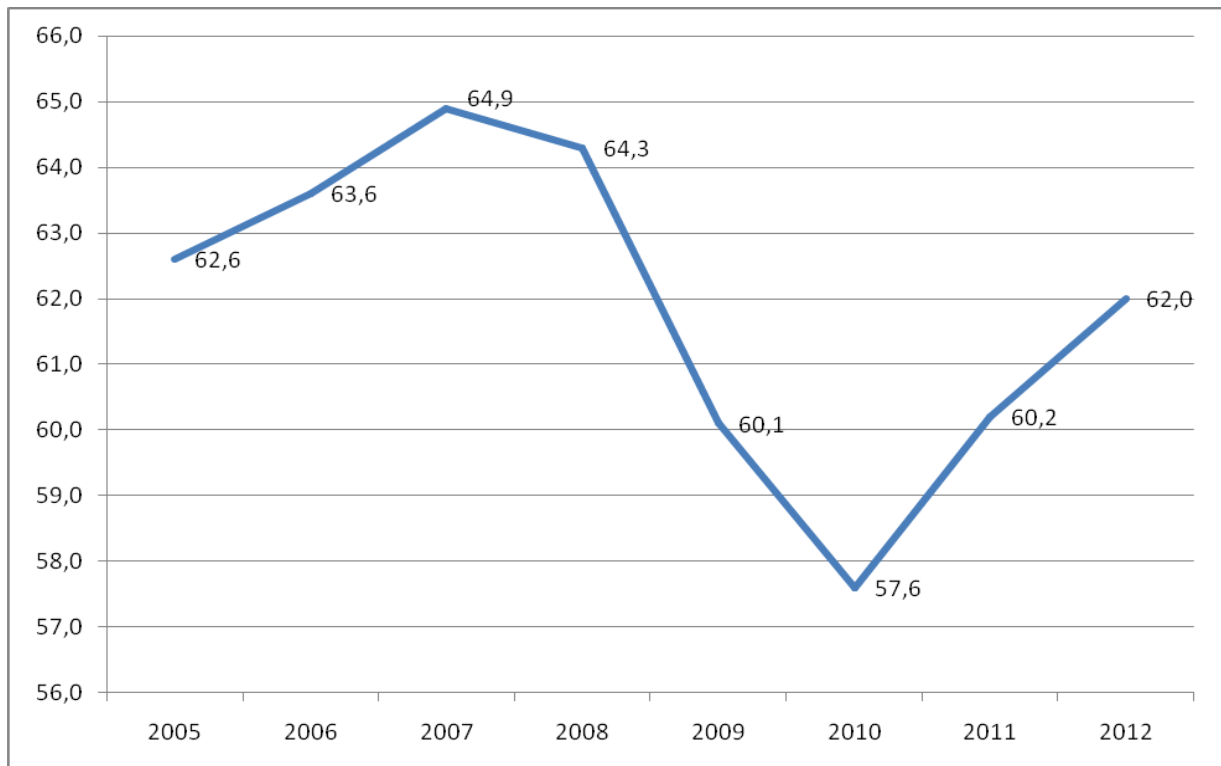

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

пазар на труда, така и за бързо и превантивно поведение от страна на работодателите. През 2009 г. и 2010 г. спадът продължава, като за целия период от 2007 г. заетостта се свива с над 13 пр.п. В следващите две години се наблюдава бързо V-образно възстановяване.

Графика 3. Коефициент на заетост сред лицата на 15-64 г., %

Източник: Евростат

Развитието на дела на безработните в същата възрастова група има огледално развитие, т.е. икономически активното население остава относително постоянно. Това навежда на заключението, че в разглеждания период не се наблюдава сериозно подобрене в трудовата среда – условия за труд, данъчно законодателство и др., което да стимулира търсенето на работа от икономически неактивното население. От друга страна стабилната връзка между двата коефициента може да се приеме и за аргумент в полза на тезата, че в периода на икономическа криза и последвалото ѝ възстановяване икономиката на страната не „посивява”. Промяната в двата коефициента със сходни темпове показва също така, че пазарът на труда в страната се развива благодарение главно на циклични фактори (загубилите работата си търсят нова реализация), а не толкова на структурни такива като промяна в структурата на икономиката, която изисква известно технологично време за пренасочване на

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

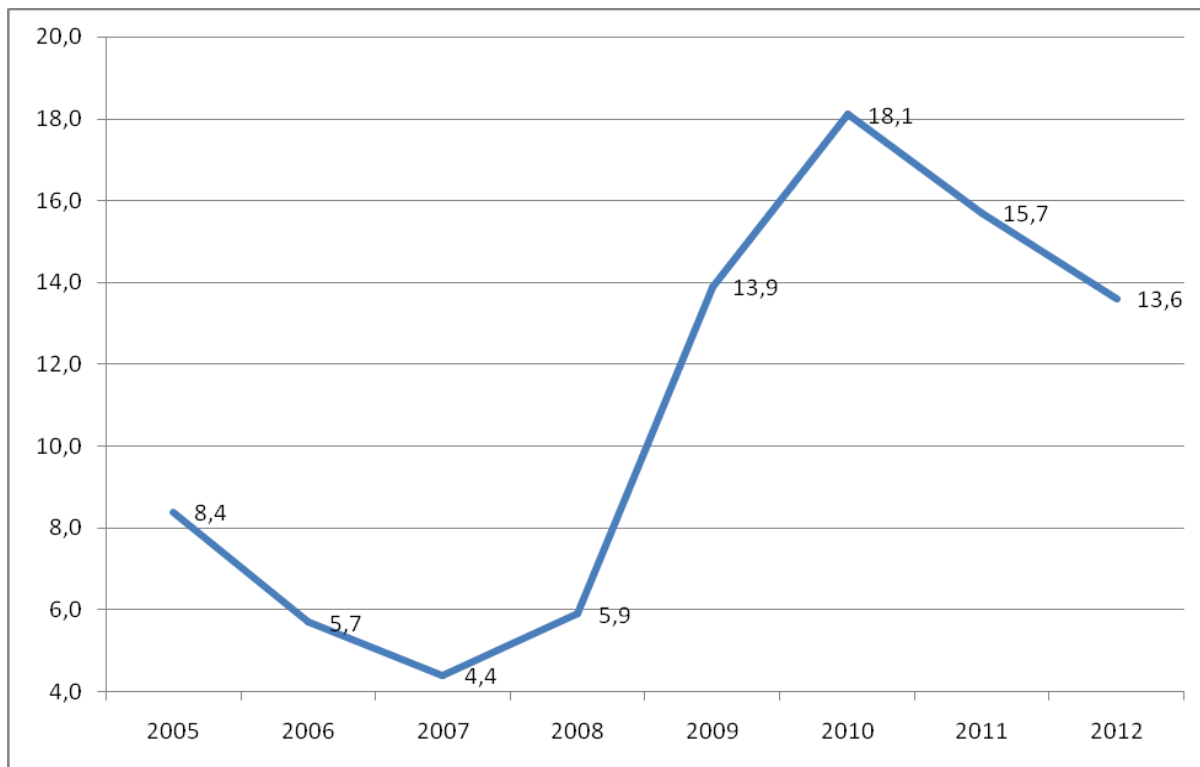

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

инвестиции и обучение на нови кадри.

Графика 4. Коефициент на безработица сред лицата на 15-64 г., %

Източник: Евростат

В повечето сектори на икономиката се наблюдава адаптиране на броя на заетите към новата икономическа обстановка. Изненадващото е, че в индустрията, чийто дял в брутната добавена стойност расте след 2009 г., се наблюдава спад на заетите като дял от всички заети в икономиката. Това развитие навежда на заключението, че един от факторите, спомогнали за възвръщането на позициите на този сектор в общото производство, се дължи на повишаване на производителността в него и осигуряване на конкурентно предимство. В контраст на тази динамика са сектори като държавно управление и изкуство, развлечение и отдих, където, въпреки че има спад в дела им в брутната добавена стойност, заетите в тях остават непроменени или дори се увеличават като дял от всички заети. Това е особено изненадващо в сектор държавно управление, който е с втория най-висок дял на заети в цялата икономика – 23% през 2012 г. При търговията на едро и дребно се наблюдава значително увеличение на заетите, което може да се отдаде на увеличения му дял в крайния продукт на страната.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Таблица 3. Брой заети по икономически дейности, хил. души

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Общо	1 460,7	1 487,4	1 528,8	1 518,8	1 415,1	1 246,8	1 252,7	1 274,9
Селско стопанство	202,5	179,6	155,0	119,3	130,2	110,0	106,2	112,0
Индустрия, от която:	293,1	292,8	295,8	299,3	259,7	219,3	222,6	230,3
Преработваща промишленост	255,7	255,5	256,7	259,8	225,7	191,6	194,8	200,2
Строителство	131,4	148,0	172,3	166,0	122,3	86,8	85,0	89,4
Търговия на едро и дребно	349,9	381,5	397,3	402,9	374,7	340,1	346,0	348,7
Информационни и комуникационни технологии	20,1	19,5	23,0	25,9	24,7	22,1	25,5	28,3
Финансови услуги	16,7	16,8	22,6	20,4	22,0	20,3	17,7	18,2
Сделки с недвижимо имущество	10,7	13,1	10,1	12,4	12,0	12,7	12,7	13,3
Професионални, научни и технически дейности	58,5	76,0	73,1	85,5	86,9	85,5	87,2	88,8
Държавно управление, отбрана, образование, здравеопазване и социални услуги	336,3	320,6	338,1	331,8	327,5	303,1	299,4	293,4
Изкуство, развлечение и отдих	41,5	39,6	41,4	55,4	55,0	46,9	50,3	52,5

Източник: Евростат

Таблица 4. Дял на заетите от общия брой заети в икономиката

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Селско стопанство	13,9%	12,1%	10,1%	7,9%	9,2%	8,8%	8,5%	8,8%
Индустрия, от която:	20,1%	19,7%	19,3%	19,7%	18,4%	17,6%	17,8%	18,1%
Преработваща промишленост	17,5%	17,2%	16,8%	17,1%	15,9%	15,4%	15,6%	15,7%
Строителство	9,0%	10,0%	11,3%	10,9%	8,6%	7,0%	6,8%	7,0%
Търговия на едро и дребно	24,0%	25,6%	26,0%	26,5%	26,5%	27,3%	27,6%	27,4%
Информационни и комуникационни технологии	1,4%	1,3%	1,5%	1,7%	1,7%	1,8%	2,0%	2,2%
Финансови услуги	1,1%	1,1%	1,5%	1,3%	1,6%	1,6%	1,4%	1,4%
Сделки с недвижимо имущество	0,7%	0,9%	0,7%	0,8%	0,8%	1,0%	1,0%	1,0%
Професионални, научни и технически дейности	4,0%	5,1%	4,8%	5,6%	6,1%	6,9%	7,0%	7,0%
Държавно управление, отбрана, образование, здравеопазване и социални услуги	23,0%	21,6%	22,1%	21,8%	23,1%	24,3%	23,9%	23,0%
Изкуство, развлечение и отдих	2,8%	2,7%	2,7%	3,6%	3,9%	3,8%	4,0%	4,1%

Източник: Евростат

„Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.“

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Разходите за труд растат сравнително бързо в периода 2005-2008 г. в повечето сектори в страната, като в строителството и сделките с недвижимо имущество увеличението е над 80%. В периода 2009-2012 г. се наблюдава задържане ръста на разходите за труд и дори намаляването им в повечето икономически сектори. Не е изненадващо, че най-големите спадове са именно в секторите строителство и сделки с недвижимо имущество. Изключение от общата тенденция прави единствено секторът на информационните и комуникационните технологии, където не се наблюдава понижаване на разходите за труд, а само забавяне на ръста им. В сектор държавно управление се наблюдава един от най-високите спадове през 2010 г., но той бързо е заличен в следващите две години.

Таблица 5. Номинални разходи за труд по икономически дейности, %-на промяна спрямо предходната година

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Частен сектор, без селско стопанство	11,0	18,7	21,4	17,8	-6,6	-4,6	2,7	4,9
Индустрия, от която:	8,8	19,3	21,8	19,7	-4,9	-1,6	2,0	5,0
Преработваща промишленост	8,8	20,3	23,0	19,8	-5,3	-2,1	2,9	5,0
Строителство	10,5	29,7	30,0	11,9	-18,0	-12,0	1,4	5,2
Търговия на едро и дребно	13,4	15,3	20,2	19,4	-5,3	-4,4	3,7	5,4
Информационни и комуникационни технологии	13,4	6,9	12,9	18,5	1,6	1,2	10,0	4,4
Финансови услуги	8,3	14,3	14,8	15,3	-1,3	-7,0	5,7	7,8
Сделки с недвижимо имущество	20,8	12,0	30,5	22,0	-10,3	-4,7	1,3	2,2
Професионални, научни и технически дейности	13,6	23,1	11,5	13,7	-1,9	-1,7	0,5	1,5
Държавно управление, отбрана, образование, здравеопазване и социални услуги	12,2	16,5	14,2	21,2	0,3	-5,2	2,6	3,6
Изкуство, развлечение и отдых	10,9	18,7	12,8	17,5	-1,4	-6,0	-1,8	2,6

Източник: Евростат

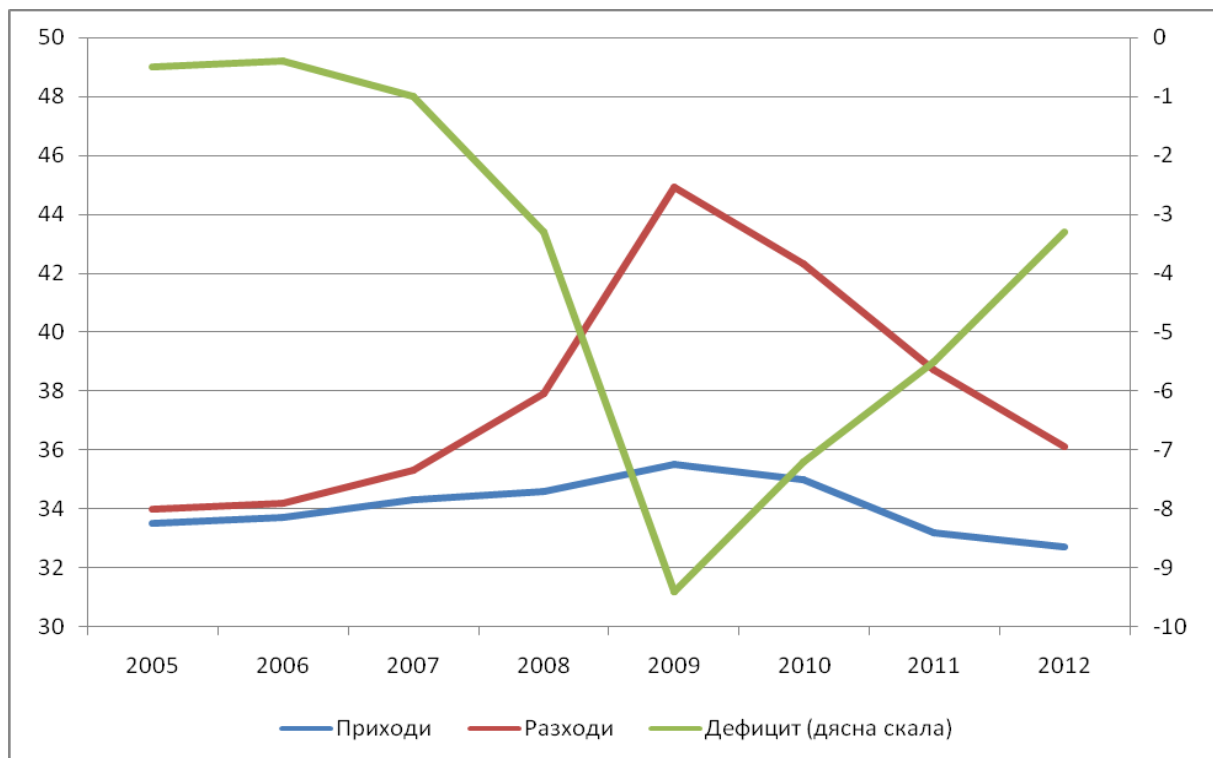
“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Развитието на публичните финанси до 2008 г. наподобява това в Латвия, но коренно се различава от Естония. В периода 2005-2008 г. се трупат бюджетни дефицити, чиито дял расте през целия период. Това се дължи на изпреварващия ръст на публичните разходи в сравнение с приходната част, която се увеличава с по-ниски темпове. Постъпленията в хазната се увеличават и през 2009 г., но огромният скок на разходите същата година води до увеличение на дефицита до близо 9,5% от БВП. В годините след кризата фискалната консолидация протича значително по-бавно в сравнение с Латвия и Естония. Това се дължи основно на свиването на разходната част, тъй като приходите постоянно намаляват и през 2012 г. достигат 32,7% от БВП. Независимо от това разходите остава високи, като се задържат над нивото си от 2007 г.

Графика 5. Консолидирани бюджетни приходи, разходи и баланс, % от БВП

Източник: Евростат

В контраст на водената политика публичният дълг в периода 2005-2008 г. намалява като дял от БВП, което се дължи на изпреварващия икономически ръст. В номинално изражение дълговете растат в този период. Ситуацията драматично се променя от 2009 г., когато публичният дълг скача с 13,8% от БВП, а през 2012 г. вече достига 40,5%.

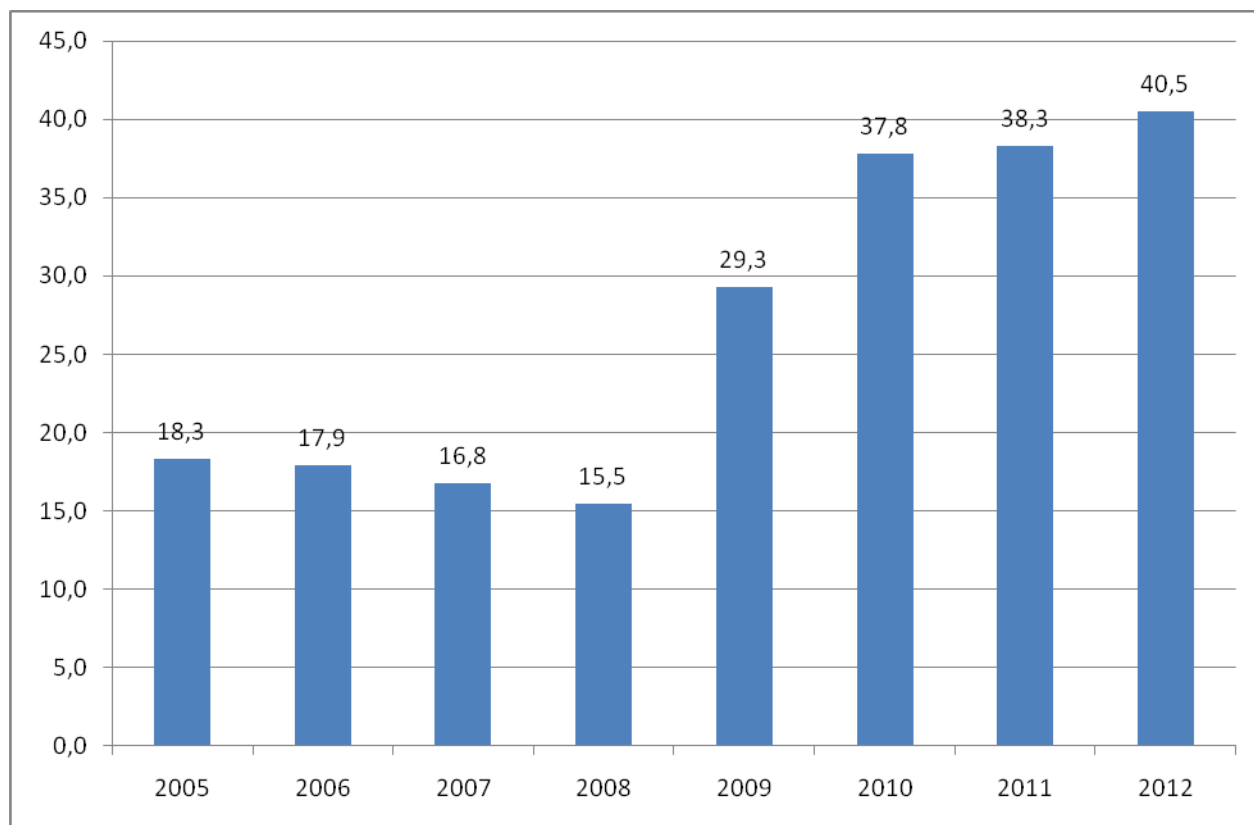
“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Графика 6. Брутен държавен дълг, % от БВП

Източник: Евростат

3.2 Институционално устройство¹¹ (представяне на ролята на ключови институции, общо описание на правната система по отношение на релевантното законодателство)

През последните три столетия Литва променя статута си. В края на XVIII в. страната е анексирана към тогавашната Руска империя. По време на Първата световна война територията ѝ е окупирана от германски войски, а последвалият разпад на имперското управление в Русия води до обявяване на независимостта на Литва през 1918 г. Първата демократична конституция е приета през 1922 г. По време на Втората световна война страната попада в сферата на влияние на Германия, но през 1939 г. е прехвърлена към тази на Русия, а година по-късно е принудена да се провъзгласи за република от Съветския съюз. През 1990 г. новото правителство в страната я обявява за независима, правейки я първата страна от Съветския съюз, която се отцепва от него. Година по-късно този статут е признат и

¹¹ Изчерпателен списък на институциите в страната - <http://www.on.lt/hgov.htm>

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

от Русия. До 1992 г. в страната действа модифицирана версия на съветската конституция, но в края на годината с референдум е приета нова конституция.

Държавен глава (Prezidentė)¹²

Президентът на републиката се определя чрез избори и встъпва в длъжност за не повече от два мандата от по пет години. Президентът има право да разпусне парламента (Seimas), ако последният не успее да избере ново правителство или ако гласува вот на недоверие. Ако президентът разпусне парламента, новоизбраният парламент може да гласува предсрочни президентски избори с гласовете на две трети от народните представители. Президентът може, по молба на министър-председателя, да поиска оставката на министър.

Изпълнителна власт¹³

Министър-председателят се назначава от президента след одобрение от парламента. Министър-председателят номинира ресорни министри, които се назначават от президента.

Законодателна власт¹⁴

Парламентът на Литва е еднокамерен и е съставен от 141 народни представители, които се избират с пропорционален (70) и мажоритарен (71) вот за четири-годишен мандат. С квалифицирано мнозинство (2/3) парламентът може да насрочи провеждането на предсрочни избори.

Съдебна власт

Съдебната система се състои от местни и областни съдилища, Апелативен съд и Върховен съд. Съдиите във Върховния съд се назначават от президента, а тези в Апелативния съд – от президента след одобрение от парламента. Президентът назначава съдиите в местните и областни съдилища.

Има отделна система от специализирани административни съдилища, която се занимава с административни съдебни спорове и се състои от пет областните административни съдилища и Върховен административен съд¹⁵. Системата работи от 1999 г. и се занимава единствено със спорове, свързани с работата на централната и местната администрация. Според конституцията на страната всеки неин гражданин има правото да критикува работата на държавните служби и техните служители и да обжалва техни решения.

¹² http://www.president.lt/lt/prezidento_institucija/lietuvos_respublikos_prezidentas.html

¹³ <http://www.lrv.lt/?cat=420>

¹⁴ http://www3.lrs.lt/pls/inter/w2008_home.home?p_kalb_id=2

¹⁵ Система от административни съдилища - <http://www.lvat.lt/en/administrative-courts.html>

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

3.2.1 Министерство на социалната сигурност и труда¹⁶

Министерството на труда в Литва изпълнява своята мисия с оглед на две основни стратегически цели:

- Да се балансира пазарът на труда, да се увеличи гъвкавостта и сигурността на заетите лица, да се подобрят квалификацията на служителите и техните умения да се адаптират към промените на пазара;
- Да се формира благоприятна среда за всички членове на семейството, да има ефективна социална защита, активно участие на местните общности в социални дейности, както и да се осигури социална интеграция на социално уязвими групи от населението.

Министерството работи за изпълняване на тези цели заедно с подчинените му институции, общините, социалните партньори, неправителствените организации и други институции.

Европейската агенция за социално подпомагане¹⁷

Агенцията е публично юридическо лице с нестопанска цел и ограничена гражданска отговорност. Създадена е през август 2002 г. от Министерството на социалната сигурност и труда и Министерството на образованието и науката в Република Литва. Работата на агенцията е насочена към гарантиране правилното използване на целеви средства за развитие на човешките ресурси, предоставени от Европейския съюз и от националния бюджет на Република Литва и ефективното управление на проекти по отношение на тяхната подготовка, подбор, наблюдение и контрол на изпълнението.

При администрирането на делегирани програми Агенцията изпълнява следните функции:

- публикува покани за проектопредложения;
- информира и консултира кандидати;
- извършва оценка на проектопредложенията;
- подготвя договори за финансиране;
- контролира изпълнението на проектите – проверява предоставените доклади по проекта, верифицира разходите, докладвани в исканията за плащане, извършва проверки на място, проверява представените документи за обществени поръчки.

¹⁶ http://www.socmin.lt/?new_lang_name=eng

¹⁷ <http://www.esf.lt/en/about/>

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

От създаването на Агенцията броят на делегираните за управление програми, броят на контролираните проекти и обемът на управляваните средства непрекъснато нарастват. От 2002 до 2006 г. агенцията участва в управлението на програма ФАР, по която за периода се реализират 74 проекта. През 2004 г. на Агенцията е делегирано управлението на проектите, осъществявани в съответствие с пет мерки от Приоритетна ос 2 „Развитие на човешките ресурси”:

- Мярка 2.1. Развитие на квалификация за труд;
- Мярка 2.2. Развитие на компетенциите на работната сила и на способността за адаптиране към промени;
- Мярка 2.3. Превенция на социалното изключване и социална интеграция;
- Мярка 2.4. Развитие на условия за учене през целия живот;
- Мярка 2.5. Подобряване на качеството на човешките ресурси в сферата на научните изследвания и иновациите.

*Комисията по споровете*¹⁸

Институцията се намира под шапката на Министерството на социалната сигурност и труда и се състои от седем члена, един от които е неин председател. Тя е досъдебен орган за подаване на иски, който се занимава със спорове между частни лица от една страна и институции, изплащащи пенсии или други обезщетения, и Службата за оценяване на увреждания и трудоспособност към Министерството на социалната сигурност и труда (СОУТ), от друга. Основните цели на Комисията по споровете са:

- да участва в изпълнението на политиките за социална интеграция;
- да се занимава с и да решава спорове между частни лица и институции, изплащащи пенсии или други обезщетения, или между частни лица и СОУТ;
- да представя пред Министерството на социалната сигурност и труда предложения за развитие на степенното оценяване на уврежданията и трудоспособността.

¹⁸ <http://ginkom.lt/en/about-us/>

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Държавна инспекция по труда¹⁹

Инспекторите по труда работят за предотвратяването на нарушения на законодателната рамка, регулираща здравето, безопасността и трудовите отношения, както и за предотвратяването на трудови злоупотреби и болести, получени в резултат на работа. Годишно 6-7% от регистрираните в страната предприятия са инспектирани. Инспекторите по труда предоставят още консултантски услуги на работниците, техните представители, синдикатите, работодателите, както и на службите за професионална безопасност и здраве и други институции. Освен това държавната инспекция по труда насърчава и подпомага укрепването на отношенията между работници и работодатели. За целта тя помага за социалния диалог между двете страни и за постигането на споразумения по официални колективни трудови договори.

Литовска трудова борса²⁰

Институцията работи под шапката на Министерството на социалната сигурност и труда и подпомага търсещите работа в процеса на намиране на такава. Тя започва дейността си на 01.03.1991, като работи в съответствие с ежегодния план за дейността ѝ, одобрен от министъра на социалната сигурност и труда. Борсата има 10 бюра по труда в различните общини на страната.

Борсата има два вида клиенти - работодатели и хора, търсещи работа. Освен че играе ролята на връзка между търсещите работа лица и работодателите, тя помага и за придобиване на нужните качества от първите, за да бъдат конкурентни на пазара на труда. От друга страна, борсата помага и на работодателите да намерят квалифицирана работна ръка. Борсата разполага с една от най-големите бази данни за налични свободни работни места в Литва и за хората, търсещи работа. Тази база данни се обновява непрестанно и е безплатна за потребителите.

Система за държавното обществено осигуряване²¹

Тя се състои от Министерството на социалната сигурност и труда, Съвета за държавното и обществено осигуряване, Държавния социално-осигурителен фонд към Министерството на социалната сигурност и труда с неговите регионални поделения, Държавната данъчна инспекция към Министерството на финансите, Литовската трудова борса към Министерството на социалната сигурност и труда, Държавния фонд за пациенти

¹⁹ www.vdi.lt

²⁰ <http://www.ldb.lt/en>

²¹ <http://www.sodra.lt/en>

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“
Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

към Министерството на здравеопазването, пенсионноосигурителните дружества и клиентите на осигурителната система - осигурителите, осигурените и получаващите обезщетения.

Дейностите на държавния социално-осигурителен фонд са контролирани от Съвета за държавното и общественото осигуряване. Той се състои от четен брой членове, всеки с равни правомощия и представляващ интересите на осигурените, работодателите и държавните органи. Съветът съблюдава за прилагането на нормативните актове в областта на социалното осигуряване и представя становища по бюджетите на фонда за социално осигуряване. Също така съветът надзирава изпълнението на бюджета.

Държавният социално-осигурителен фонд към Министерството на социалната сигурност и труда (ДСОФ или SoDra) е ключова институция, ангажирана с управлението на обществения фонд за социално осигуряване и отговорен за координацията и ръководство на подчинените му регионални служби. Основната функция на ДСОФ е да гарантира прилагането на нормативните актове в областта на регулирането на държавното обществено осигуряване. ДСОФ:

- организира задължителното, както и доброволното държавно обществено осигуряване;
- подготвя и изпълнява бюджета на държавния осигурителен фонд;
- отговаря за събирането на социалноосигурителните вноски;
- гарантира правилното изчисляване, разпределяне и изплащане на пенсиите, надбавките и други обезщетения от държавното социално осигуряване;
- отговаря за правилната обработка на базата данни за осигурените лица;
- отговаря за поддържането на регистъра с членовете на различни пенсионни схеми и споразумения;
- организира трансфера на пенсионни вноски към пенсионни фондове, които са под управлението на пенсионноосигурителни дружества.

ДСОФ се състои от 16 офиса, които организират дейността си на база предварително одобрен стратегически план. Общо 50 институции функционират под ръководството на фонда - 47 регионални поделения, Клонът на военните структури и други подобни структури, Центърът за обучение и Службата за обезщетения на чужденци (Foreign Benefit Office). Регионалните служби участват в събирането и възстановяването на вноските за социално

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

осигуряване, работят с информационната база данни на осигурените, контролират правомерността и валидността на временната неработоспособност и отговарят за правилното и навременно отпускане и изплащане на пенсии, надбавки и други обезщетения.

Съвет за тристранно сътрудничество²²

Съветът е основан на 05.05.1995 г., съгласно споразумението за тристранното сътрудничество на литовското правителството, синдикалните и работодателските организации. Основната функция на съвета е да предлага решения на социални, икономически и трудови въпроси като следва принципите на тристранното сътрудничество и споразумение. Функциите, правомощията и оперативните процедури на съвета са описани в разпоредбите за създаването му.

Според социалното споразумение за партньорство, съветът се състои от равен брой равноправни участници, издигнати от синдикални организации, работодателски организации и правителството. Всяка от гореизброените групи избира по 7 представителя, които да вземат участие в съвета. Тристранният съвет сключва споразумения относно трудовите взаимоотношения и възникващите от тях социални и икономически въпроси, както и се занимава с регулирането на тези отношенията между преговарящите групи (чл. 45 от Кодекса на труда).

Съветът организира между 10 и 15 срещи годишно, които се занимават основно с обсъждане на внесени проектозаконали относно трудовоправните взаимоотношения и трудовите възнаграждения. Често обсъждани теми са заетост, социално и здравно осигуряване, данъчна система. Въпроси, свързани със здравеопазването, сферата на услугите и др. се обсъждат при необходимост.

Съветът е отговорен за процеса по вземане на решение, а също и за докладване на заключенията и препоръките си. Съветът се стреми да взема всички решения с консенсус. Заключенията и препоръките по проектозаконалите обикновено се представят пред парламента на Република Литва.

Според процедурните правила на правителството, в случай, че проектозакон е бил обсъждан на Тристранния съвет, правителствените институции трябва да публикуват заключенията на Тристранния съвет заедно с проектозаконала.

²² www.lrtt.lt

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

3.2.2 Министерство на финансите²³

Мисията на министерството е формулирането и прилагането на ефективна фискална политика, която да осигури макроикономическа стабилност в страната и икономическо развитие. Стратегическите задачи на институцията са формулиране на фискална политика, която съдейства за повишаване на доверието в макроикономическата стабилност и осигурява ефективна и икономична употреба на национални и европейски средства. Работата на министерството е също насочена към развитието на финансовия сектор и гладкото прилагане на финансови мерки. 2

Държавна данъчна инспекция²⁴

Приходната агенция на правителството администрира и оценява дължимите данъци и други държавни или местни приходи и се грижи за тяхната събираемост. Събирането на закъснели данъци, както и на наложени допълнителни такси върху гражданите, също се извършва от инспектората. В допълнение приходната агенция също е натоварена с връщане на надвзети задължения и администриране на данъчни преференции, наложени на местно ниво. Агенцията също така организира оценяването и продажбата на имущество без собственик и такова, което е дарено на държавата.

3.3 Обобщено описание на трудовото и осигурителното законодателство (описание на ключови параметри в социалноосигурителните системи, ниво на данъци, трудови регулации и др. под., позволяващо открояване на специфики за страната)

3.3.1 Трудово законодателство

Конституция²⁵

Конституцията на страната гарантира редица трудови права (чл. 48-51):

- Свободен избор на професия или частна стопанска дейност;
- Адекватни, сигурни и здравословни условия за труд;
- Адекватно заплащане на положения труд;
- Социална защита в случай на безработица;
- Забрана на принудителен труд с изключение на военна или алтернативна служба,

²³ <http://www.finmin.lt/web/finmin/home>

²⁴ <http://www.vmi.lt/en/?itemId=20908>

²⁵ <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

полагане на труд по време на война, природни бедствия, епидемии, непредвидени обстоятелства, както и труд, положен в условия на лишаване от свобода;

- Почивка и свободно време, както и годишен платен отпуск;
- Организиране на трудова синдикална организация;
- Независима дейност на синдикалната организация;
- Равни права на трудовите синдикални организации;
- Протест с цел защита на икономически и социални интереси, който е съобразен със залегналите в законодателната уредба условия и процедури.

Реформата в трудовото законодателство в страната започва след обявяването на независимост през 1991 г. и протича по особен начин. Въпреки че новите текстове на Кодекса на труда са подготвени, те не влизат в сила в пакет, а се въвеждат като отделни закони, засягащи отделни трудови отношения. По този начин в кратък период от време влизат в сила редица закони, които съдържат козметични промени в сравнение с Кодекса на труда от 1972 г., а не революционни реформи, които да отразят променените социално-икономически взаимоотношения в страната. Такива закони са:

- Закон за заплатите – януари 1991 г.
- Закон за колективните трудови договори – април 1991 г.
- Закон за синдикалните организации – ноември 1991 г.
- Закон за трудовите договори – ноември 1991 г.
- Закон за почивните дни – декември 1991 г.
- Закон за регулациите на колективните спорове – март 1992 г.
- Закон за безопасността и здравето на наетите лица и други закони – октомври 1993 г.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

*Кодекс на труда*²⁶

Действащото в момента законодателство е базирано в най-голяма степен на Кодекс на труда, който влиза в сила от януари 2003 г. Той отменя почти всички закони, приети след 1990 г., с изключение на Закон за безопасността и здравето на наетите лица. Още в началото на Кодекса на труда са записани и източниците на регулации, които засягат трудовите взаимоотношения – конституцията, международни спогодби, настоящият Кодекс на труда, други закони и регулации, които не противоречат на Кодекса на труда, както и регулаторни текстове на колективните трудови договори.

Административните регулации имат допълваща роля в литовското законодателство. Според решение на Конституционния съд създаването на регулации цели спазването на закона, а не вменияване на допълнителни задължения на индивида. В духа на това решение в Кодекса на труда са записани условия и ограничения, които да минимизират възможността за административно регулиране на трудовите взаимоотношения (чл. 3, ал. 2 и чл. 4, ал. 2).

Трудов договор

Глава XII от Кодекса на труда регламентира параметрите на трудовите договори, като условията за полагане на труд не могат да са по-неблагоприятни в сравнение с тези, залегнали в кодекса или в други нормативни актове. В случаите, в които работник е започнал работа в следствие на устно разбирателство, това се счита за сключване на формален трудов договор от датата на разбирателството, който следва да бъде разписан при същите условия. Трудовият договор може да бъде срочен или безсрочен, като по подразбиране той е безсрочен, освен ако не е записано изрично друго.

Кодексът на труда забранява сключването на срочни договори за работа, която е с безсрочен характер, освен ако възможността не е разписана в други закони или колективни трудови договори. Продължителността на срочните договори не може да надвишава 5 години. Законодателната рамка предвижда сключване на сезонни договори за дейности, които поради природни и климатични условия не се извършват целогодишно. Този тип договори не може да са с продължителност по-висока от 8 месеца през всеки 12 последователни месеца. Съществуват още временни договори, които са за период не по-дълъг от 2 месеца. Правителството определя списък със сезонни професии, както и условията, при които може да бъде извършвана временна работа. Ако срочните трудови взаимоотношения не бъдат прекратени от една от двете страни при изтичането на срочния договор, той се превръща в безсрочен по подразбиране.

²⁶ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=453262 – на литовски

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Освен по срочност трудовите договори се различават и по своето предназначение. Условието по тях не са разписани изрично в законовата рамка, а влизат в компетенцията на правителството. Такива са:

- Договор за допълнителна работа – извършване на допълнителни дейности за същия работодател, които не са включени в първоначалния трудов договор;
- Договор за втора работа – извършване на дейности за друг работодател на друго работно място;
- Договор за работа от дома;
- Договор за предоставяне на лични услуги – предоставяне на лични услуги за домакинството на работодателя.

Договорите могат да включват изпитателен срок, който не може да бъде по-дълъг от 3 месеца и който може да бъде по изискване както на работодателя, така и на работника. Целта е двете страни да имат възможност да оценят до каква степен работникът е подходящ за извършваната работа и съответното работно място. Прекратяването на договора от страна на работника по време на изпитателния срок става с 3-дневно предизвестие.

Трудовите договори могат да бъдат прекратени от всяка от двете страни по взаимно съгласие или при изтичане на срока им. Работникът може да прекрати едностранно трудов договор с минимум 14-дневно предизвестие. За да се предотвратят злоупотреби, работникът има право да оттегли молбата си за прекратяване на трудовоправни отношения в тридневен срок от подаването ѝ. Работникът може да прекрати трудовоправни взаимоотношения с 3-дневно предизвестие, когато това е оправдано от болест или нетрудоспособност на служителя или когато работодателят не изпълнява своите задължения, записани в трудовия договор, законовата рамка и колективните трудови договори. Същото се отнася за работници, които са навършили или надминали възрастта за пенсиониране.

Работодателят може да прекрати трудовоправните взаимоотношения с предизвестие, когато работникът не е отговорен за това решение, и без предизвестие, когато той е виновен. Последното е позволено при пренебрегване на трудови задължения от страна на работника, нарушаване на трудовата дисциплина и налагане на дисциплинарни санкции поне веднъж през последните 12 месеца. В случай че работодателят освобождава работник с предизвестие, това може да става единствено на база обективни критерии – квалификация, лични умения, поведение на работното място. Други фактори, които са считани за валидни, са

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

икономически, технологически или такива, свързани с реструктуриране на предприятието. В общия случай работодателят е длъжен да извести работника с 2-месечно предизвестие. В случаите на работници под 18 г., такива, отглеждащи деца под 14 г. и такива, които ще достигнат пенсионна възраст след не повече от 5 г., предизвестие е 4 месеца. През това време работодателят е длъжен да осигури време, в което служителите са освободени от работа, за да си търсят работа, без това да влияе на заплатите им. При едностранно освобождаване на зетите работодателят дължи компенсация от между 1 и 6 месечни работни заплати в зависимост от трудовия стаж на работника – от 12 до над 240 месеца.

Работно време

Кодексът на труда регламентира работната седмица като включваща 40 работни часа с максимална работа от 8 часа на всеки 24 часа. Максималното работно време, включително положението извънреден труд, не може да надвишава 48 часа седмично. За работещите на две работни места, както и тези, които имат договор за допълнителна работа, максималното работно време е 12 часа на ден. Съществуват и специфични категории зети, като зети в системите на здравеопазването, енергетиката, детските грижи и др., за които работният ден може да достигне 24 часа. Независимо от това работната им седмица не може да превишава 48 часа, като почивката между два работни дни не може да е по-малка от 24 часа. Стандартната работна седмица се състои от 5 работни и 2 почивни дни. Възможно е тя да се състои от 6 работни дни и 1 почивен, ако работният процес прави невъзможно поддържане на 5-дневна работна седмица. Когато работата се извършва на смени, е забранено едно лице да взема две поредни смени.

По правило полагането на извънреден труд е забранено. Случаите, в които работодателите могат да ангажират зетите извънредно, включват отбрана на страната; превенция на аварии; справяне с възникнали бедствия и аварии; общественополезен труд; довършване на започната работа, която не е могла да бъде завършена поради обективни причини; когато спиране на работата може да доведе до повреда на работни материали или оборудване и др. Работа на административен персонал след работно време не се признава за извънреден труд. Позициите, за които това се отнася, се определят с колективните трудови договори и вътрешни разпоредби. В случаите на полагане на извънреден труд той не може да надвишава 4 часа за два последователни дни и 120 часа годишно. Кодексът на труда съдържа и подробен списък на лицата, на които не може да бъде възлаган извънреден труд.

Трудово възнаграждение

Литва е една от страните в Европейския съюз с минимална работна заплата – почасова

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

и месечна, която се определя периодично от правителството по предложение от тристранния съвет в страната. На база на препоръки от тристранния съвет правителството може да определи различно минимално възнаграждение на база сектори, региони или групи заети лица. Месечното възнаграждение се изплаща на два пъти, освен ако работника не поиска в писмен вид еднократно изплащане. Конкретното възнаграждение на заетите лица, както и изискванията за квалификация и вида работа залягат в колективните и индивидуалните трудови договори. Най-често тези подробности залягат в индивидуалните трудови договори. Изключение правят основно международни компании, които оперират в страната, при които тези условия се записват в колективните трудови договори. Заплатите в публичната сфера се определят с постановление на правителството, което определя минимални и максимални граници за възнаграждението, а реалното възнаграждение се определя вътрешно в съответната административна структура.

Нивото на възнаграждението за полагане на труд при особени условия е записано в Кодекса на труда:

- Извънреден и нощен труд – не по-малко от 1,5 пъти договореното почасово възнаграждение;
- Работа в почивен или празничен ден – не по-малко от 2 пъти договореното почасово възнаграждение или компенсиране с увеличаване на платения годишен отпуск.

В случаи на забавено изплащане на възнаграждения или други дължими възнаграждения, освен в случаите, в които работодателят е в производство по несъстоятелност, компанията дължи малка компенсация на зетото лице за всеки просрочен ден. При неплатежоспособност на предприятието, довела до несъстоятелност, изплащането на дължимите заплати става въз основа на Закона за гаранционен фонд. Максималният размер на изплатените суми на едно лице се определя от правителството, като сумата обикновено не надвишава 3 месечни работни заплати, минимално обезщетение за загуба на работата и парична компенсация за един минимален годишен празник.

Закон за професионалното обучение и образование²⁷

Законът влиза в сила още през 1997 г. в най-общ план урежда управлението на системата за професионално обучение и образование, определяйки ролите и компетенциите

²⁷

http://www.socmin.lt/get_file.php?file=RTpcXEluZXRwdWJcXFNtYXJ0d2ViL3NvYy9tL21fZmlsZXMvd2ZpbGVzL2ZpbGU5ODluZG9jO3Byb2Zlc2luaW8gbW9reW1vIGlzdC5kb2M7Ow==

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

на страните, които участват в системата – Съвет за професионално обучение и образование, Министерство на образованието и науката, Министерство на социалната сигурност и труда, други институции на национално и местно ниво и социални партньори. Законът регламентира още финансирането, реорганизацията и ликвидацията на дружества, които предоставят професионално обучение и образование.

*Закон за заетостта на населението*²⁸

Този закон урежда най-общо правата и гаранциите, които работещите в Литва имат, включително програми за заетост, информация за свободни работни места и групите, които имат специални гаранции. Законът регламентира още условията и механизмите за изплащане на помощ за безработица. Такава могат да получават хора със застраховка срещу безработица, които за 3-те години преди загуба на работното си място имат не по-малко от 24 месеца трудов стаж. Те получават 70% от средната работна заплата на последното място, на което са работили през първите два месеца, 60% през следващите два месеца и 50% през следващите два месеца. Лица, които имат застраховка срещу загуба на работно място, но през последните три години имат по-малко от 24 месеца стаж, получават 6 месечни помощи, които се равняват на гарантирания доход, записан в Закона за гаранция на доходите. Получаването на помощи за безработица може да се удължи след 6-месечния период, ако лицето полага обществен труд. Законът още задава рамката за работа на Литовската трудова борса.

*Други закони*²⁹

- Закон за пенсионните фондове;
- Закон за социално осигуряване на трудови инциденти и заболявания;
- Закон за държавната пенсионна система;
- Закон за държавното обществено осигуряване.

3.3.2 Данъчна и осигурителна системи

Законът за данъците върху доходите на физически лица³⁰ влиза в сила през 2002 година. Към момента в страната работи система на плосък подоходен данък, която е въведена още в средата на 90-те години на миналия век, със ставка от 15%. Данъкът се плаща въз основа на

²⁸ http://www.socmin.lt/get_file.php?file=RTpcXELuZXRwdWJcXFNtYXJ0d2ViL3NvYy9tL2l1fZmlsZXMvd2ZpbGVzL2ZpbGU5OTAuZG9jO2JlZGFyYml1IHJlbWl1GlzdC5kb2M7Ow==

²⁹ Изчерпателен списък може да бъде намерен тук - <http://www.socmin.lt/index.php?418287030>

³⁰ <http://www.vmi.lt/GetFile.ashx?fileName=Income%20Tax-english.doc>

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

годишния доход от следните дейности:

- трудова дейност;
- доходи от наем и инвестиции;
- други дейности (спортни дейности, дейности на изпълнители и др).

Изплащането на доходи в натура също подлежи на облагане с данъци и осигуровки, но се изключва от данъчната основа на работодателят.

Системата на данъчно облагане предвижда следните необлагаеми суми за доходи, получени от трудова дейност:

- Размерът на необлагаемия доход се изчислява по формулата $470 - 0,2 * (\text{средния месечен доход} - 800)$. Т.е. за доходи под 800 лита необлагаемият доход е 470 лита. За доходи над 800 лита необлагаемият доход се намалява с 20 лита за всеки 100 лита над границата от 800 лита. Ако доходът надвишава 3150 лита, лицето не се възползва от необлагаем доход.
- За самотни родители на деца до 18-годишна възраст или по-висока, ако детето е в основно образование – по 100 лита на дете. За двама родители необлагаемият размер е наполовина.

Не се облагат още подаръци от близки роднини, чиято стойност не надвишават 8000 лита годишно, награди от работодателя, чиято стойност не надвишава 700 лита, някои компенсации, изплащане на застрахователни премии и др. Разходи, които могат да бъдат приспаднати от данъчната основа:

- Лихвени плащания по жилищен ипотечен заем, който е взет преди 2009 г.;
- Таксите за първо висше образование или професионално обучение;
- Животозастрахователни премии;
- Пенсионни осигуровки.

Намалението на данъчната основа не може да надвишава 25% от общата основа, която подлежи на 15% облагане с данък. Самоосигуряващите се имат правото да намалят данъчната си основа с пълния размер на гореизброените разходи, като представят всички документи за това или да я намалят с 30% без да представят всички прилежащи документи.

Социалните и здравните осигуровки се поделят между работодателя и работника и се

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”
Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

изчисляват на база брутния трудов доход. Не съществува максимален осигурителен доход за заетите на трудов договор, но такъв съществува за самонаетите лица. През 2013 г. работодателите дължат 30,8% социални и здравни осигуровки, а работещите – 9% (3% социални и 6% здравни осигуровки)³¹.

Таблица 6. Данъчно и осигурително облагане на трудови доходи за работодателя и работника

	ставка (%)
Работник	
Необлагаем доход	470 – 0,2*(средния месечен доход - 800)
Подоходен данък	15%
Задължителни здравни осигуровки	6%
Пенсионно осигуряване	3%
Осигуряване за безработица	1,1%
Осигуряване за трудови злополуки*	Обща ставка: 0,2% Група I: 0,18% Група II: 0,42% Група III: 0,9% Група IV: 1,8%
Работодател	
Осигуряване за безработица	-
Социални осигуровки, от които:	29,7%
Пенсионно осигуряване	23,3%

³¹ Пълна информация относно обхвата и достъпа до социални и здравни грижи - http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Lithuania_bg.pdf

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Осигуровки за болест и майчинство	3,4%
Здравно осигуряване	3%
Фонд за гарантиране на плащанията	0.10%

**Осигуровките за трудови злоупотреки се различават в зависимост от това колко рискова е дадена професия*

3.4 Общ преглед на състоянието на сивата икономика (размер, динамика, основни проявления, структура)

През последните години са правени множество изследвания, които дефинират, оценяват и анализират размера на сивата икономика в Литва. Общият преглед показва, че Литва е една от страните с най-висок дял на сивата икономика в Европа. Това по принцип е характерно за прибалтийските държави (Естония, Латвия, Литва), където делът на сивата икономика (като процент от БВП) е най-висок в рамките на ЕС, с изключение на новите членки България, Румъния и наскоро присъединилата се Хърватия. Повечето изследвания показват, че сред прибалтийските държави, които споделят доста общи икономически характеристики, именно в Литва делът на сивата икономика е най-голям.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

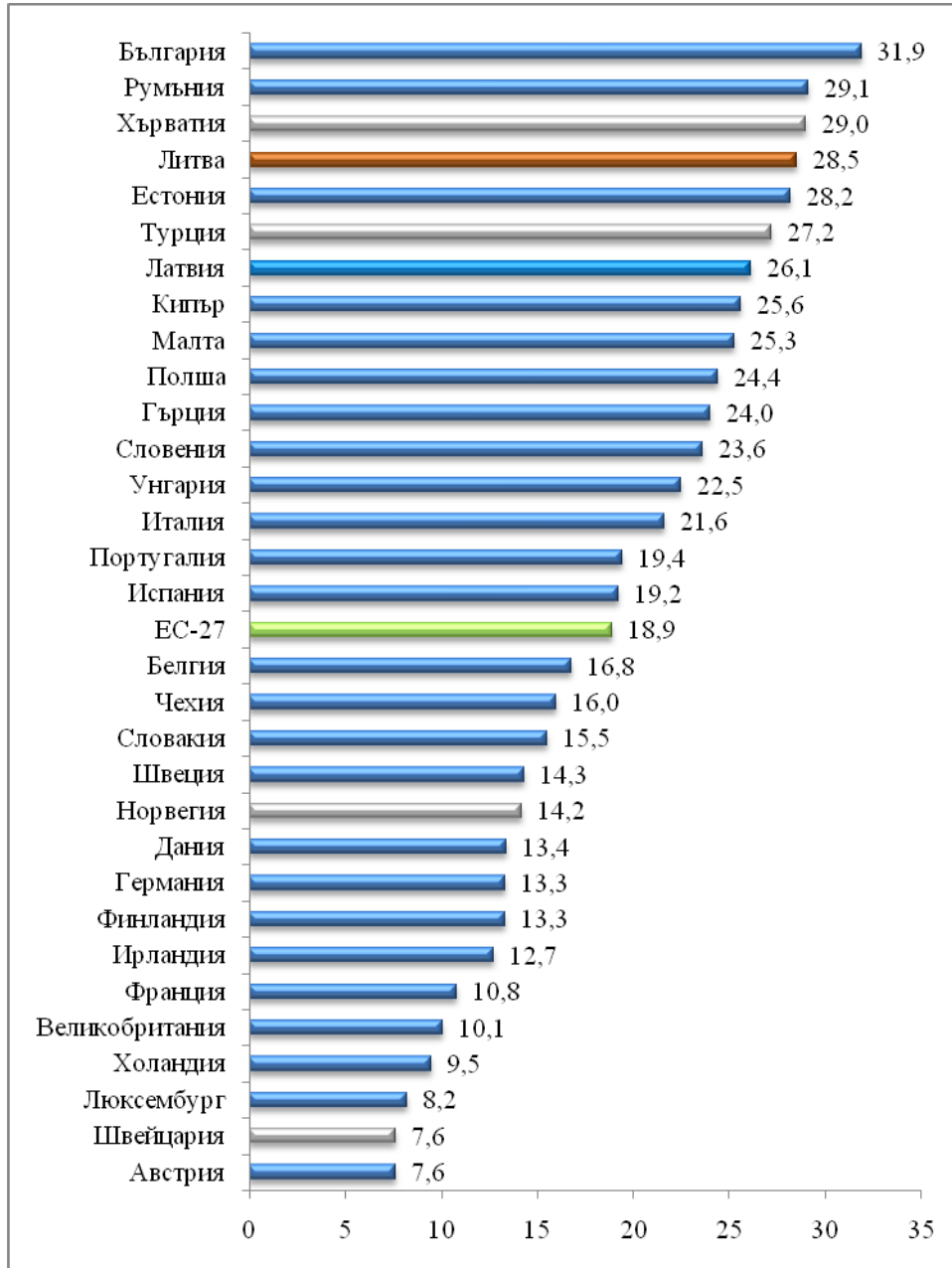

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Графика 7. Съотношение на сивата икономика към БВП в Европа за 2012 г., %

Източник: Professor Dr. Friedrich Schneider, Johannes Kepler University of Linz, Austria;
A.T. Kearney analysis: [“The Shadow Economy in Europe, 2013”](#)

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Според най-актуалното изследване на д-р Фридрих Шнайдер³² относителният дял на сивата икономика в БВП на Литва се задържа на нива около 28-29%, като не се забелязва сериозна промяна през последните 5-6 години, тоест не се отразява никакъв значим ефект на кризата и последвалото възстановяване. В изследването се разглеждат проявленията на недеklarираната заетост и укриването на приходи от фирмите, като се използва статистическа техника, наречена MIMIC (multiple indicators, multiple causes), за да се създаде модел на сивата икономика и да се изследват връзките между нея и различни фактори, като например дела на данъчното облагане или размера на осигурителното бреме.

Таблица 7. Сива икономика в Литва, 2008 – 2013 година*

Литва	БВП (млн. евро)	Дял на сивата икономика	Сива икономика (млн. евро)
2008	32 203	29,1%	9 371
2009	26 508	29,6%	7 846
2010	27 410	29,7%	8 141
2011	30 807	29,0%	8 934
2012	32 782	28,5%	9 343
2013*	34 722	28,0%	9 722

Източник: Professor Dr. Friedrich Schneider, Johannes Kepler University of Linz, Austria; A.T. Kearney analysis: [“The Shadow Economy in Europe, 2013”](#)

Това, което прави впечатление в докладите на Шнайдер, е че сивата икономика в Литва през последните повече от десет години не търпи сериозна промяна, макар и постепенно да намалява. Съпоставяйки с някои от по-старите доклади на Шнайдер³³, където са представени и по-дълги редове, могат да се изведат данни за периода 1999-2013 година. Забелязва се

³² Professor Dr. Friedrich Schneider, Johannes Kepler University of Linz, Austria; A.T. Kearney analysis: [“The Shadow Economy in Europe, 2013”](#)

³³ Friedrich Schneider & Andreas Buehn & Claudio E. Montenegro; World Bank Policy Research Working Paper: [“Shadow Economies All over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007”](#) (July 2010)

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

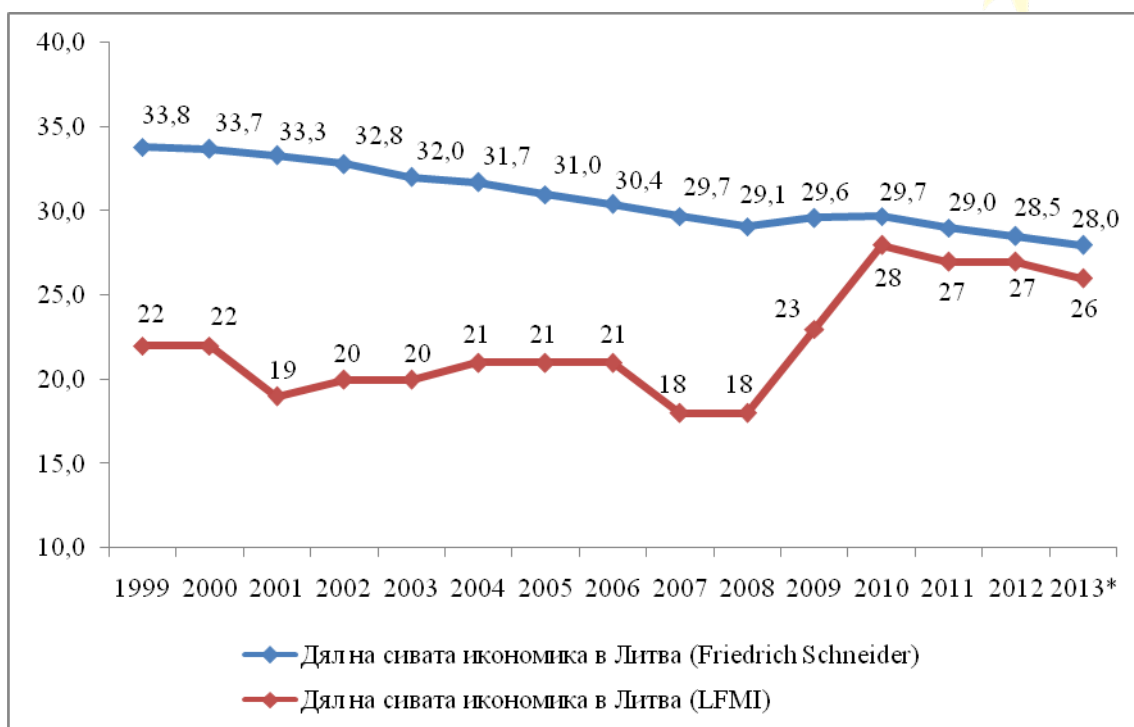
Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

тенденция към намаляване на дела на сивата икономика – от 34% до 29% в периода 1999-2008 г. и последващо задържане след настъпване на кризата. В данните на Шнайдер обаче не се наблюдава рязко покачване на сивата икономика след 2009 г., което в други източници ясно се посочва, особено що се касае до трудовите пазари. Данни за рязко покачване на сивата икономика и особено на пазара на труда са налични например в доклади на неправителствени организации³⁴.

Икономическият спад през 2009 г. в Литва е изключително голям – БВП се свива с 15%, покачва се и безработицата, което би следвало да повлияе значително и на нивата на сивата икономика. Липсата на подобен ефект в данните на Шнайдер показва известни слабости при тях – макар и да оценят сравнително точно структурните разлики между отделните страни, не успяват да хванат добре динамиката на сивата икономика от година до година в рамките на една страна.

Графика 8. Дял на сивата икономика в Литва (% от БВП, 1999-2013*)

Източник: Friedrich Schneider & Andreas Buehn & Claudio E. Montenegro; World Bank Policy Research Working Paper: “[Shadow Economies All over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007](#)” (July 2010) & Lithuanian Free Market Institute: “[Lithuanian](#)”

³⁴ Lithuanian Free Market Institute: “[Lithuanian Shadow Economy](#)” (first half-year report 2013)

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Shadow Economy” (first half-year report 2013)

Данните на Шнайдер посочват и основните фактори, които влияят на сивата икономика. Макар на ниво Европа основен фактор да са непреките данъци, що се касае да трудовите и осигурителните отношения водещи фактори са подоходното облагане, безработицата, делът на самонаетите и „честността” на данъкоплатците. В Литва водещи фактори, обвързани с труда, са безработицата, самонаетите и „честността” на данъкоплатците. Особено след настъпването на кризата, безработицата се затвърждава като основен двигател на недеklarираната заетост. Високият дял на самонаетите също води до по-висока сива икономика, тъй като там регулациите и контрола са много по-трудни – често мерките са насочени към работодателите, докато в случая такива на практика няма. Основен фактор, който има отношение към всички станали, е ниското доверие в институциите и неефективното разходване на средства, което води данъкоплатците до нежелание да плащат данъци. Тук не се разглежда толкова моралът да данъкоплатците, а стимулите да плащат данъци, тоест виждат ли смисъл (и ефект) да го правят. Този фактор има сравнително висока тежест в сивата икономика на фона на другите прибалтийски държави.

Други скорошни изследвания поставят Литва в сравнително по-добра светлина спрямо другите балтийски държави. През 2013 г. двама латвийски икономисти публикуват изследването „Индекс на сивата икономика”³⁵, който измерва нивата и особеностите на сивата икономика в балтийските страни в периода 2009-2012 година. Индексът се основава на различни макроикономически, статистически и социологически методи за измерване на сивата икономика в Литва, Латвия и Естония. Изчисленията за Литва показват едно сравнително постоянно ниво на сивата икономика от 17-18% в периода 2009-2012 г. За жалост тук не можем да проследим ефекта на кризата, тъй като няма данни за 2008 г. Макар данните за Литва да са по-добри спрямо тези за Латвия и Естония, в последните две се забелязва положителна тенденция на намаляване на дела на сивата икономика, което не се наблюдава в Литва.

Въпросният „Индекс на сивата икономика” представя и изчисления за компонентите на сивата икономика, тоест за приноса на укриването на печалби, нерегистрирането на работници и недеklarирането на възнаграждения за сивата икономика през 2012 година. Данните показват, че през 2012 г. 42,7% от сивата икономика се дължи на укриване на

³⁵ Tālis J. Putniņš & Arnis Sauka, Stockholm School of Economics in Riga: “[Shadow Economy Index for the Baltic Countries 2009-2012](#)” (May 2013)

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

печалби, 39,3% – на недеklarиране на възнаграждения в пълния им размер и 18,0% – на нерегистриране на работници, тоест нелегална работа.

Графика 9. Компоненти на сивата икономика в Литва (2012 г.)

Източник: Tālis J. Putniņš & Arnis Sauka, Stockholm School of Economics in Riga: [“Shadow Economy Index for the Baltic Countries 2009-2012”](#) (May 2013)

Специфично за Литва според това изследване е и сравнително равномерните нива на сива икономика в отделните сектори – промишленост, търговия на едро и дребно, услуги и строителство, както и сравнителната устойчивост независимо от размера на фирмите. И при двете сечения, по сектори и в зависимост от размера на фирмите, в другите прибалтийски страни се наблюдават сериозни нюанси в данните, докато за Литва това не е така.

Нерегламентирана заетост

Изследванията на нерегламентираната заетост в Литва показват около 20% дял на сивата икономика на пазара на труда – това включва както изцяло нерегламентирана заетост, така и легална заетост, но с получаване на част от заплатата безотчетно. Тези данни се потвърждават, както от оценки на Европейската комисия за периода 1995-2006 г. – нива от 16-

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

18% сива икономика на пазара на труда³⁶, така и от по-нови изследвания на неправителствени организации³⁷. Движението на нерегламентираната заетост е силно зависимо от икономическия цикъл и рязко се покачва през 2009 г., когато икономиката се срива и безработицата скача чувствително. Последните изследвания³⁸ (базирани на въпросници) отчитат дори нива от 40% нерегламентирана заетост във всичките и форми, в т. ч. безотчетни плащания за труд през 2009 г. След това нивата се възстановяват на около 22% или отново приблизително всеки пети работник е работил нерегламентирано или е получавал безотчетни средства.

Макар различните изследвания да се разминават в оценката на обхвата на недеklarирания труд на пазара на труда, всички сочат обща тенденция – свиване на недеklarирания труд в периода 2005-2008 г., рязко покачване в периода 2009-2010 г. и последващо успокояване през периода 2011-2013 г., но все още задържайки се на нива над тези отпреди кризата. По-долната таблица илюстрира именно това, макар и въпросите през годините да са различни, тоест сравненията следва да се правят внимателно и отчитайки разликите.

Таблица 8. Допитвания за полагане на недеklarиран труд

Година	Въпрос	Резултат	Организация
2007	Вашият работодател заплащал ли Ви е цялата или част от заплатата без да я декларира пред отговорните данъчни и осигурителни институции през последните 12 месеца?	11%	European Commission, Eurobarometer
2010	Имате ли познати, които са получили поне част от заплатата си безотчетно, тоест без да плащат данъци през 2009 г.?	38%	Spinter (LFMI)
2011	Вие (или член на Вашето семейство) получавали ли сте поне част от заплатата си безотчетно, тоест без да плащате данъци през 2010 г.?	20%	Spinter (LFMI)
2012	Имате ли познати, които са получили поне част от заплатата си безотчетно, тоест	24%	Spinter (LFMI)

³⁶ European Commission, Europe 2020: “[Shadow Economy and Undeclared Work](#)” (May 2013)³⁷ Lithuanian Free Market Institute: “[Lithuanian Shadow Economy](#)” (first half-year report 2013)³⁸ Lithuanian Free Market Institute: “[Lithuanian Shadow Economy](#)” (first half-year report 2013)

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Година	Въпрос	Резултат	Организация
	без да плащат данъци през 2011 г.?		
2013	Вие (или член на Вашето семейство) работили ли сте нелегално или да сте получавали безотчетни средства през 2012 г.?	22%	Spinter (LFMI)

Източник: Lithuanian Free Market Institute: [“Lithuanian Shadow Economy”](#) (first half-year report 2013)

Социологическото проучване на Европейската комисия „Евробарометър“³⁹ от 2007 г. дава данни за работещите нелегално и получаващите безотчетни средства работници за всички страни-членки. За Литва отговорилите утвърдително, че са работили нелегално през последните 12 месеца, са 7% при средни нива за ЕС от 5%. В това изследване другите две прибалтийски държави се представят чувствително по-лошо. Интересно, че на ниво Европа, водещата причина за нерегламентирания труд е взаимна изгода за работник и работодател. Забележете, че това не показва дали едната или другата страна е инициатор на нерегламентирания труд, но отчита, че и двете страни имат изгода от това – по-висока заплата за работника и по-ниски разходи за работодателя. На въпроса дали са получавали безотчетни средства (или на ръка), 11% от анкетираните литовци са отговорили утвърдително, при средни нива за ЕС отново около 5%. С други думи, важен фактор за сивата икономика на трудовия пазар е не само изцяло недеklarираната (или нелегална) заетост, но често и легална заетост, но с безотчетни плащания. Всъщност това явление е по-широко разпространено в Литва и много трудно се улавя от властите.

По-скорошно изследване⁴⁰, вече само за Литва, откроява по-високи нива на сива икономика на пазара на труда. През 2012 г. 14% от анкетираните са отговорили, че са работили нелегално, а 17% са получавали безотчетни пари. Поради известно покриването на двата отговора – 9% са посочили и двете твърдения, обобщения резултат е 22% дял на сивата икономика на пазара на труда, доминирана от безотчетните средства.

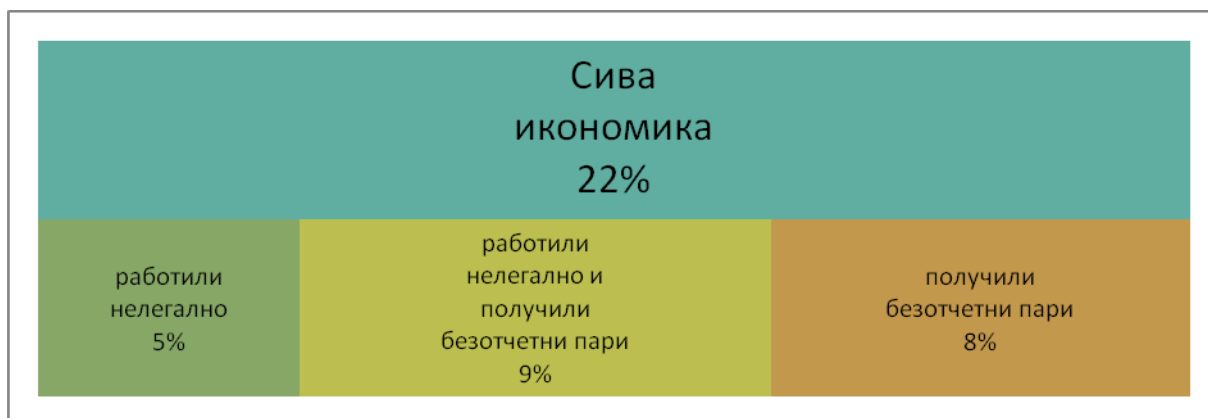
Графика 10. Сива икономика на пазара на труда в Литва (2012 г.)

³⁹ Eurobarometer, European Commission: [“Undeclared work in the European Union”](#) (October 2007)

⁴⁰ Lithuanian Free Market Institute: [“Lithuanian Shadow Economy”](#) (first half-year report 2013)

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Източник: Lithuanian Free Market Institute: [“Lithuanian Shadow Economy”](#) (first half-year report 2013)

Интересни са отговорите на работещите защо работят нелегално или получават безотчетни средства. Цели 62% посочват, че така получават по-висок доход, отколкото ако работят изцяло на светло. Половината (52%) отбелязват и че е трудно да се намери работа, където да се получава пълната заплата, тоест ниските нива на заетост също са голям фактор и принуждават работниците да са склонни да приемат и не дотам изрядни предложения за работа. Цели 43% отбелязват, че са склонни да работят нерегламентирано за да не изгубят различни социални придобивки. Всеки трети (35%) отбелязва, че не вижда смисъл да плаща данъци, тоест неработещите институции и липсата на доверие също е сериозен фактор.

В същото изследване са представени и данни от проведени въпросници сред представители на бизнеса, като резултатите също говорят за широко разпространение на сивата икономика в трудовите отношения. Нелегално работещи има в 11% от фирмите, а в цели 31% има безотчетни плащания за труд. Основната причина за безотчетни плащания и нерегламентирана заетост посочена от фирмите е невъзможността да оцелеят при изцяло легална работа и коректни трудови плащания – над 1/3 (35%) от фирмите посочват това твърдение като основна причина. По същество това е аргумент обвързан с по-малкото разходи за труд, когато той е нелегален и безотчетен. Също близо 1/3 от фирмите (32%) отговарят, че не виждат причина да плащат данъци – забелязва се, че фирмите са много по-скептични към плащането на данъци, което е обяснимо, тъй като при хората насреща често стоят и някакви права (например осигурителни), докато фирмите нямат подобни стимули да бъдат изцяло на светло. Цели 27% пък са посочили, че имат твърде много безотчетни приходи, което нормално резултира и в безотчетни плащания за труд – с други думи,

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

неотчетените обороти много също са основен фактор за безотчетни плащания за труд. Едва 5% от фирмите отговарят, че наемат нелегално или плащат безотчетно, тъй като работниците така са поискали. Това отново потвърждава тезата, че инициатор на сивите практики на пазара на труда е в повечето случаи бизнесът, докато работниците са склонни да приемат, тъй като така получават възможност за работа и по-високи доходи – с други думи, основен фактор за нерегламентираната заетост е, че и двете страни печелят от подобни договорки, макар и почти винаги едната (работодателят) да е инициатор.

За нивата на нерегламентираната заетост може да се съди и по направените проверки и откритите нарушения от съответните органи в Литва. Тези данни също не могат да се четат еднозначно, но показват две тенденции – свиване на потвърдените случаи на нерегламентирана заетост в периода 2004-2008 г. и покачване в периода 2008-2011, което съвпада с много от другите наблюдения. През 2012 г. общите случаи на разкрити нелегално работещи са близо 7 хиляди. Прави впечатление, че повече от половината потвърдени случаи на нерегламентирана заетост са дело на полицията, а другата половина се разделят между Инспекцията по труда и Данъчната инспекция. Причините за водещата роля на полицията се крие в разбиването на нелегални дейности, като контрабандата например или търговия с наркотици. Службата за разследване на финансови престъпления рядко стига до разкриване на нерегламентирана заетост.

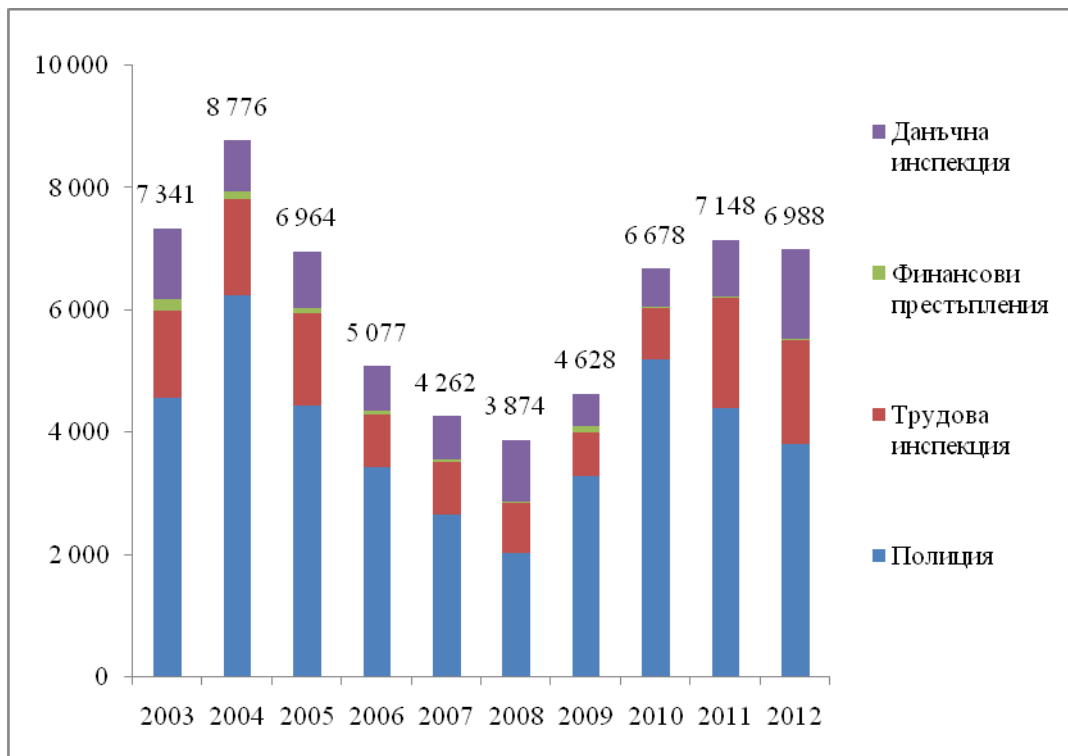
“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Графика 11. Потвърдени случаи на нелегална заетост в Литва (2003-2012)

Източник: Държавна инспекция по труда (Литва)

Интересно е, че през 2009-2010 г. ръстът е основно заради работата на полицията, тоест разбиването на нелегални/криминални дейности, докато трудовата и данъчна инспекция не са толкова активни. Това може и да означава, че макар нерегламентираната заетост да се покачва в резултат на кризата, отговорните органи не са били достатъчно строги, най-вероятно отчитайки тежката икономическа ситуация и високите нива на безработица.

Разбивката на разкритите случаи на нелегална заетост показват сериозна разлика по сектори, като строителството се откроява като сектор най-силно засегнат от нерегламентирана заетост – над 1/3 от разкритите случаи са в строителството. Над 10% от случаите са в услугите, както и търговията на едро и дребно, която традиционно също е обект на подобни практики. Тези данни донякъде противоречат на вече коментираните от изследването „Индекс на сивата икономика”⁴¹, където не се вижда чак такава концентрация на сиви практики в отделни сектори.

⁴¹ Tālis J. Putniņš & Arnis Sauka, Stockholm School of Economics in Riga: “[Shadow Economy Index for the Baltic Countries 2009-2012](#)” (May 2013)

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

На фона на данните за разкритите нелегално работещи, случаите на разкрити безотчетни плащания за труд от Данъчната инспекция са драматично по малко от разкритите случаи на нелегален труд – едва 17 през 2010 г. и 66 през 2012 г. Това показва, че легалната заетост, но с форма на безотчетни заплащания е изключително трудна за хващане и почти винаги остава незасегната от регулаторните органи. И тук се наблюдават малко проверки през 2009 и 2010 г., което отново говори за отслабен контрол в тежките години на кризата и високата безработица.

Разпространената практика е да се получава заплата в размер на минималното възнаграждение по закон, след което на ръка (безотчетно) да се доплаща до размера на реалното възнаграждение. Данни за размера на безотчетното плащане показват, че в половината от случаите (48%) става дума за средства в размер от 600 до 1 000 лита – за сравнение минималната заплата в Литва е 1 000 лита.

Изследване⁴² от 2010 г., проведено чрез въпросници до експерти от данъчната инспекция в Литва, показва нивата на недеklarиран и неотчетен труд в компаниите в два периода: 2006-2008 и 2009-2011 г. Данните са разделени на малки и големи компании (500+ работника). Данните очаквано показват по-голяма концентрация на сиви практики в малките компании – по отношение на плащанията на ръка (безотчетно) се наблюдават по-големи разлики. Наблюдава се и нарастване на сивите практики в периода 2009-2011 г. и в двата типа компании, нещо което се потвърди и от другите изследвания.

⁴² Jolita Krumplyte & Jurgis Samulevicius, Vilnius Gediminas Technical University: “[Complex Research on Undeclared Work: Theoretical Aspects and Empirical Application in Lithuania](#)” (2010)

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

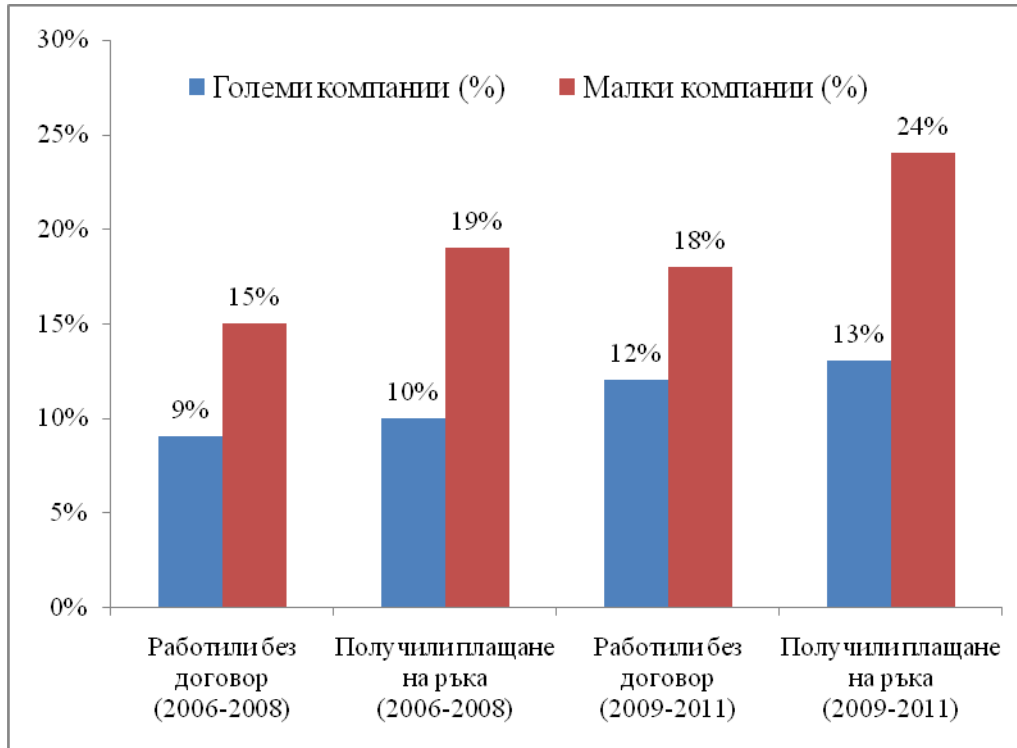

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Графика 12. Дял на компаниите, в които работници са работили без договор или са получавали плащания на ръка (%)

Източник: Jolita Krumplyte & Jurgis Samulevicius, Vilnius Gediminas Technical University: [“Complex Research on Undeclared Work: Theoretical Aspects and Empirical Application in Lithuania”](#) (2010)

Същото изследване дава и данни за бюджета на компаниите, които се отделя за нелегални заплати. Според експертите на данъчните в Литва за периода 2009-2011 г. 20% от бюджета за заплати на големите компании е предназначен за нелегални заплати, докато при малките компании този дял е 31%, тоест близо 1/3 от разходите за заплати на малките компании, са нелегални и безотчетни плащания към работниците.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

4 КРИТЕРИИ ЗА ПОДБОР НА ДОБРИ ПРАКТИКИ – ОПИСАНИЕ НА ПОДХОДА

4.1 Идентифицирани критерии

Под добра практика за целите на този доклад се разбират конкретни мерки, инициативи, дейности, съвкупност от интервенции или политики, насочени към ограничаване и/или предотвратяване на определени проявления на сивата икономика, които са приложени и работят успешно в други страни. Разглеждат се както установени във времето практики, които са доказали своя ефект, така и въведени по-скоро практики с ясно изразен потенциал за въздействие.

Подборът е извършен на базата на предварителен анализ и експертна оценка, основаващи се на набор от следните критерии:

Иновативност

Добрата практика следва да интегрира нови елементи на интервенция за намаляване на сивата икономика, т.е. да предоставя възможност за въвеждане на нови подходи и процедури за намаляване и/или превенция на недеklarираната заетост.

Стъпвайки на задълбоченото познаване на българската правна рамка, както и на политиките на правителството в областта на борбата със сивата икономика, политиките, прилагани в други страни ще бъдат детайлно разгледани с оглед наличие на сходство с вече прилагани мерки в България. Целта е да се избягва подбор на практики, които в цялост или като отделни действия, вече са били въведени в страната.

Въздействие

Практиката следва да демонстрира положителен ефект в борбата със сивата икономика, измерен както посредством количествени, така и посредством качествени резултати. Този ефект може да бъде дефиниран като размер на оборотите, брой на заетите или данъчните постъпления, които са засегнати от конкретното проявление на сива икономика, което практиката цели да преодолее. Друг начин за измерване на въздействието е през относителният дял на успеваемостта – т.е. какъв дял от проявите практиката успява да предотврати.

Възможност за трансферане

Добрата практика следва да е ясно структурирана и документирана, и да може лесно да бъде повторена и адаптирана спрямо контекста на други страни. С други думи, тя може лесно да бъде пренесена от един контекст в друг, т.е. да бъде превърната в нови практики или да

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

бъде приспособена спрямо спецификата (законодателна, институционална и др.) на различна местна среда.

Ефективност

За да бъде ефективна една практика, тя следва да постига целите, с които е въведена. В този смисъл, квалифицирането на една практика като добра предполага, че действителните резултати от предприетите мерки, действия или интервенции за борба със сивата икономика отговарят в значителна или пълна степен на планираните.

Ефикасност

Позитивният ефект от прилагането на практиката следва да надхвърля разходите за нейното въвеждане и прилагане. Всяка промяна в политиката или работата на администрацията налага допълнителни разходи – както първоначални, така и в много случаи, постоянни. Тези разходи могат да са както за публичните институции, така и за частния сектор. В някои случаи те са парични, в други случаи са неяви, т.е. изразяват се в допълнително време, усилие и др. подобни. Принципно изискване за добрата публична политика изобщо е позитивният ефект да надхвърля наложените разходи. Ефикасността е съотношението между вложените ресурси и постигнатото въздействие.

Устойчивост

Добрата практика предполага създаването на условия за трайно въздействие върху икономическите агенти. Характерно за проявите на сива икономика в областта на трудовите отношения и осигурителното законодателство е трайният характер на факторите, мотивиращи подобно поведение. Доколкото има други типове неформално поведение, което в някои страни е успешно ограничено с еднократни мерки – като например амнистии, еднократни регистрации и др. подобни – в областта на сивата заетост и свързаните с нея практики като се смятат действия, създаващи постоянни въздействия върху икономическите агенти. Същевременно, част от практиките могат да имат силен начален ефект върху сивата икономика, но да позволяват бърза „адаптация” на икономическите агенти в заобикалянето им. Ето защо изследваните практики са анализирани в аспекта на устойчивостта им за въздействие във времето.

Възможност за повторяема употреба

Добрата практика следва да запазва своята ефективност при всяко ново прилагане. Това означава, че механизмът на нейното въздействие не се влияе от способността на икономическите играчи да се адаптират към практиката и да се научат да я заобикалят.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

4.2 Описание на начина на подбор на практиките според критериите

При подбора на практиките е направен преглед и анализ на политики, нормативни актове и основни промени в трудовото и данъчно-осигурителното законодателство, както и изменения в институционалната структура и административни реформи, които въздействат върху дела на сивата икономика. В резултат на това е направена експертна оценка до каква степен разглежданите промени могат да бъдат квалифицирани като добри практики.

В процеса на прегледа на практиките беше установено, че в повечето случаи липсват точни количествени оценки на разходите, които са необходими за прилагане на инициативите. При анализа на устойчивостта на практиките трябва да се има предвид, че Латвия в момента е изправена пред редица икономически и фискални предизвикателства. В подобна несигурна среда трудно може да се установи устойчивостта на реформите, които са въведени през последните 3-4 години. Въпреки това обаче, отчитайки националните особености, избраните практики могат да бъдат адаптирани и в България.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“
Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

5 ОБОБЩЕН ДОКЛАД ЗА ИЗВЪРШЕНИТЕ ПРОУЧВАТЕЛНИ И АНАЛИТИЧНИ ДЕЙСТВИЯ

5.1 Обобщено представяне на резултатите от прегледа на други изследвания, доклади, анализи, през последните години

При прегледа на различни доклади, анализи и стратегии като най-често срещани причини за поддържането на високи нива на сива икономика и широкото разпространение на недеklarираната заетост могат да се открият: (1) несигурността за запазване на работното място и високата безработица в страната; (2) недостатъчната яснота, както и пропуските в законодателството; (3) високото ниво на данъци; (4) липсата на доверие в осигурителната система; (5) липсата на доверие в институциите.

Основните групи, които са най-склонни да работят без трудов договор, са нискоквалифицираните, нискообразованите, младежите, хората с увреждания и възрастните.

Мерките, които са посочени като най-ефективни в различните аналитични и стратегически документи, са:

- Подобряване на бизнес средата и опростяване на регулаторните изисквания, в т.ч. трудовите норми;
- Изчистване на законодателството за борба със сивата икономика в посока защита правата на работниците;
- Намаляване на данъчната тежест и опростяване на данъчната система, в т.ч. облекчено данъчно третиране за дребния бизнес;
- Връщане на доверието в институциите, прозрачни и ефективни публични харчове;
- Сътрудничеството между отговорните институции за борба със сивите практики на пазара на труда и координирани действия, които да доведат до по-висока ефективност по отношение както на превенцията, така и на санкциите;
- Подобряване на дейността на контролните органи чрез увеличаване на правомощията, достъпа до информация и финансирането им.

През 2010 г. по инициатива на Европейската комисия се провежда мащабно проучване относно възможността за и ползите от създаването на Европейска платформа за сътрудничество между инспекциите по труда и други институции за превенция и борба с недеklarираната заетост⁴³. Проучването представя отговорните институции и предприетите мерки за борба с недеklarираната заетост в държавите от ЕС, ЕИП и Швейцария. Като

⁴³ REGIOPLAN, “[Joining up in the fight against undeclared work in Europe](#)”, 2010

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

водещи институции в борбата с недеklarираната заетост в Литва е посочена Държавната инспекция по труда. В доклада на ЕК не са упоменати каквито и да е било мерки за Литва, но е представено развитието на институциите и координацията помежду им в последните години.

В Литва след 2001 г. съществува т. нар. координационна група по въпросите на недеklarираната работа, която е под шапката на Инспекцията по труда и в нея влизат представители на основните институции, които имат отношение към проблема:

- Държавна инспекция по труда (Министерство на социалното осигуряване и труда);
- Държавна данъчна инспекция (Министерство на финансите);
- Съвет на националния фонд за социално осигуряване;
- Следствена служба за разследване на финансови престъпления (Министерство на вътрешните работи);
- Полиция (Министерство на вътрешните работи).

Макар да няма изследвания и данни дали работата на тази координационна група е била успешна и е дала резултат, в доклада на ЕК се посочва, че ефектът е бил по-скоро положителен като се е подобрила координацията, спестили са се административни разходи и се е споделил ценен опит.

През 2005 г. Сметната палата на Литва изготвя одит⁴⁴ на политиките, свързани със сивите практики на пазара на труда и заключава, че работата на Инспекцията по труда не е ефективна и наличните данни за обхвата на недеklarирана заетост не са надежни. В одита се посочва, че едва спрямо 1/3 от установените случаи на незаконна работа са предприети реални действия, половината от тях са минали през съда и се е стигнало до санкции, като в повечето случаи санкциите са били по-ниски от разписаните в закона⁴⁵. Този доклад служи като отправна точка за бъдещи политики и конкретно за работата на Инспекцията по труда.

През 2008 г. Европейската фондация за подобряване на условията на живот и труд публикува доклада „Мерки за борба с недеklarираната заетост в Европейския съюз”⁴⁶, който представя серия от мерки за борба с недеklarираната заетост. Според доклада политическите подходи и мерки трябва да бъдат пригодени към конкретните обстоятелства, които преобладават в различните страни или региони. Обобщени са два основни подхода – такъв,

⁴⁴ National Audit Office of the Republic of Lithuania, “*Audit on Evaluation and Control of Illegal Working Phenomena*”, 2005

⁴⁵ National Audit Office of the Republic of Lithuania, “*Annual Report 2005*”, 2006

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

който има за цел да открива и наказва неспазване на закона (възпиращ подход), и такъв, който има за цел да насърчава спазване на закона (насърчаващ подход). В усилията за справяне с недеklarираната заетост по традиция доминира възпиращият подход. Целта е възпиране от недеklarирана работа чрез промяна на съотношението разходи/ползи от недеklarираната заетост, т.е. чрез увеличаването на рисковете от недеklarирана заетост. Другият подход има за цел да насърчи желаното поведение у хората. Такива мерки са опростяването на регулаторните изисквания, преки и косвени данъчни стимули, провеждане на различни кампании.

Изследването „Неофициалните работници в Европа: Данни от 30 европейски страни“⁴⁷ разглежда поведението на работниците и компаниите, както и институционалните и макроикономически фактори, които влияят сивата икономика на пазара на труда. Ясно изразен е контрастът между уменията и продуктивността на официално заетите лица и тези на неофициално заетите, като причината за това се крие в прифилата на неофициалните работници – нискообразованите, младите и особено учениците, хората с трайни здравословни проблеми и възрастните са най-склонни да работят без официален трудов договор. Изследването предоставя доказателства, че социалното изключване и дискриминацията играят важна роля за изтласкването на работници към недеklarирана заетост. Още една тенденция, която очертава анализът, е значителният негативен ефект, който неудовлетвореността от правителството и доверието в институциите има върху склонността на хората да работят без договор. Интересно е и наблюдението, че работещите без договор изпитват най-сериозни финансови затруднения от всички категории заети лица.

Публикацията на Световната банка „От сянката: интегриране на неофициалния труд в Европа“⁴⁸ (2012 г.) също хвърля повече светлина върху проявленията на сивата икономика на пазара на труда в Европа. Отбелязано е, че има значима връзка между размера на сивата икономика на пазара на труда в дадена страна и ограниченията в трудовото законодателство, които се отнасят до защитата на правата на работника – с други думи, това е ефектът на тромавата трудова регулация или липсата на гъвкавост в трудовите правила върху недеklarираната заетост. Литва е цитирана като страна със сравнително рестриктивно трудово законодателство, което е и фактор за недеklarираната заетост.

Недоверието в институциите също се разглежда като основен фактор за недеklarираната заетост. И в трите прибалтийски страни се наблюдават ниски нива на т. нар.

⁴⁶ European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, „[Measures to tackle undeclared work in the European Union](#)“, 2008

⁴⁷ Hazans, „[Informal Workers across Europe: Evidence from 30 European Countries](#)“, 2011. В изследването се използват данни на Европейското социално изследване (ESS). Изследването е база на доклада на Световната банка „[In from the Shadow](#)“, 2012

⁴⁸ World Bank, „[In from the Shadow](#)“, 2012

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

„данъчен морал“, тоест хората не виждат смисъл да плащат данъците си и съответно са склонни да работят на сиво. Този фактор е особено важен, тъй като създава среда, в която и работодателят, и работникът са склонни (или направо предпочитат) да прибегват до сиви практики. Като прибавим и неефективната работа на контролните институции, се създават условия за разпространение на подобни практики и дори обществено неглижиране на този проблем.

Като мярка за ограничаване на недеklarираната заетост в доклада е предложено и данъците, и плащанията за социални осигуровки да се събират от данъчната администрация, което ще намали административните разходи за данъкоплатците и ще осигури възможност за по-добър контрол. Литва е една от страните, където това не се случва и отговорността за събиране на осигурителните вноски все още се понася от осигурителния фонд.

През 2013 г. Международната организация на труда публикува доклада „Инспекция на труда и недеklarирана заетост в ЕС“⁴⁹. В доклада е представена ролята на трудовите инспекции в борбата с недеklarираната заетост, както и проблемите и предизвикателствата, пред които са изправени. Едно от водещите заключения е, че недеklarираната заетост остава изключително трудна за измерване, което поставя предизвикателство през провежданите политики и особено пред работата на трудовите инспекции да ограничат тези практики. Общото наблюдение е, че трябва да се засилят превантивните и насърчителни мерки, които са насочени не толкова към санкционирането на недеklarирания труд, колкото към превръщането му в легален такъв, тоест изсветляването на вече съществуващи трудови отношения.

В този доклад е отчетено, че в законодателството на Литва е въведена дефиниция на незаконен труд – законодателна практика, която все още не е широко разпространена. Повечето страни не разписват ясна дефиниция на незаконен труд в законодателствата си, а реферират към дефиницията, използвана от Европейската комисия, и покриват с нормативни текстове основните проявления на незаконния труд – например разписани правила за трудовите договори, в т.ч. правила за възнагражденията и работното време, както и правила да се информират институциите за възникналите трудови отношения. Макар практиката да не е изчистена и да е дискуссионно доколко тясна трябва да е дефиницията за незаконен труд – за да не се отвори възможност за тълкувания в детайлите, наблюденията са, че липсата на дефиниция или прилагането на твърде широка дефиниция могат да доведат до смесване на разбиранията за незаконен труд и данъчни измами например, което да измести фокуса от правата на работниците към други социално-икономически проблеми.

Анализ на Института за изследване на труда в Германия „Сивата икономика в развитите

⁴⁹ International Labour Organization, „[Labour Inspection and Undeclared Work in the EU](#)“, 2013

„Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.“

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

държави от ОИСР: Кои са движещите сили?⁵⁰ идентифицира основните фактори за проявление на сивата икономика – данъчните тежести, безработицата и самостоятелната заетост. Като мерки за борба с тях е посочен контролът от страна на правителствата, укрепване на доверието в институциите и по-добър данъчен морал.

Докладът „Балтийските сиви икономики”⁵¹ също разглежда основните причини за сивите практики на пазара на труда, като поставя фокус върху прибалтийските страни. Отново се разглежда рационалният избор на хората да бъдат въввлечени в сиви практики – претеглянето на потенциалните разходи да бъдеш хванат и санкциониран спрямо ползите от неплащането на данъци. Емпиричните изследвания обаче показват разминаване между постановките на чисто теоретичните модели, базирани на рационалния избор на работник и работодател и реалностите на пазара на труда. Причините са това се крият във втория фактор за въвличането в сиви практики, а именно социалните норми и възприятията за институциите. В доклада се посочва, че разликите между отделните страни по отношение на обхвата на сивите практики се обуславят не толкова от съпоставката разходи (възможност да те хванат) спрямо ползи (неплатени данъци), а по-скоро от доверието в институциите, възприятието за ефективността на държавните харчове, тоест смисъла да се плащат данъци, и въобще усещането за справедливост в процеса на преразпределение. Като мерки за адресиране на този проблем са предложени провеждане на стабилна данъчна политика, т.е. не толкова чести промени в процедурите и нивата на данъчните ставки, и по-голяма прозрачност при изразходването на публичните средства.

5.2 Обобщено описание на извършени промени в законодателството, институционалната рамка и административните практики в областта на трудовите и данъчно-осигурителните отношения

Прегледът на законовата рамка, уреждаща трудовоправните взаимоотношения в Литва, води до няколко заключения:

- Независимо от всички промени през последните две десетилетия, тя продължава в голяма степен да запазва принципите на съветското законодателство, което лишава участниците в процеса от гъвкавост и свобода;
- Липсват достатъчно възможности за сключване на срочни договори, независимо че това може да е в най-добрия интерес на страните, участващи в договора;
- Полагането на дистанционен труд е обект на твърде много правила и ограничения, които правят този вид работа по-малко привлекателна;

⁵⁰ Schneider, Friedrich; Buehn, Andreas, „[Shadow economies in highly developed OECD countries: What are the driving forces](#)”, 2012

⁵¹ Tālis J. Putniņš and Arnis Sauka, BICEPS, „[Baltic Shadow Economies](#)”, 2011

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

- Изискванията за функционирането на Агенции за временна работа по-скоро обезкуражават наемането на работници, отколкото да го насърчава поради изискванията за твърде много гаранции, като осигуряване на заплащане между две заетости.
- Почасовата заетост не е много популярна както заради редица ограничения в Кодекса на труда, така и заради особеното отношение на публичните институции към нея поради често несправедливото ѝ обвързване с дейности от сивата икономика.
- Полагане на труд при нужда е невъзможно, тъй като в Кодекса на труда е записано, че в трудовия договор трябва да е предварително известно и изрично упоменато колко часа труд ще бъдат положени.

Въпреки всичко, за да се пребори с последиците от икономическата криза от 2009 г., правителството започва да работи в посока улесняване полагането на труд и насърчаване създаването на нови работни места.

5.2.1 Промени в трудовото законодателство

Дефиниция и мерки при откриване на нелегално полагане на труд

Определението за незаконна работа заляга в чл. 98 от Кодекса на труда, а наказанията, свързани с подобни нарушения, са разписани в чл. 41 от Кодекса за административни нарушения⁵² още в периода 1997-1999 г. Според тези текстове се налага административно наказание в размер между 10 и 20 хил. лита за всяко лице, което е получавало нерегламентирано заплащане, а работодателят е длъжен да плати всички данъци и осигуровки, свързани с възнагражденията. Повторното нарушение се наказва с глоба между 20 и 50 хил. лита за всяко работещо лице. При установяване на полагане на незаконен труд, работодателят се наказва с глоба между 3-10 хил. лита за всяко незаконно работещо лице, а при повторно провинение глобата е между 10-20 хил. лита. При установяване на нарушения при отчитането на работното време на служителите или при подправянето му, глобите за работодателите са в размер на 500 - 5000 лита, а при повторно нарушение – 5-10 хил. лита. Текстовете в Кодекса за административни нарушения се променят 7 пъти от въвеждането им, а тези в Кодекса на труда – 4 пъти в периода 2005-2013 година.

Ефектите от тези мерки могат да се измерят посредством годишните проверки от компетентните институции, които са Държавната инспекция по труда, Държавната данъчна

⁵² http://tm.infolex.lt/?item=taktai_list&aktoid=26 – само на литовски

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

инспекция, Следствената служба за разследване на финансовите престъпления и полицията. В периода 2003-2005 г. има над 4 хил. проверки за незаконна заетост годишно в Литва. Този брой намалява наполовина в периода 2006-2010 г., след което се увеличава до около 3,7 хил. през 2011-2012 г. Към отговорните институции за разкриване на незаконна заетост трябва да се прибавят и съдилищата, където се разглеждат свързани с нея дела.

Средната фактическа глоба за незаконна заетост в Литва е 2162 лита през 2012 г. Тя се увеличава в периода 2003-2008 г., но след това намалява до 2012 година. Това се дължи в известна степен на промени в съдебната практика, която започва да се позовава все по-често на смекчаващи вината обстоятелства, които намаляват глобата. Въпреки това средният размер на санкциите, при които няма такива обстоятелства, също намаляват. Въвеждането на санкции цели ограничаване на сивата икономика чрез използването на негативни стимули. Ефективността на тези стимули зависи от обема на глобите и вероятността икономическите агенти да бъдат уличени в практикуване на незаконна заетост, както и от евентуалния ефект върху техния имидж. Налагането на по-ниски санкции от съдилищата реално подкопава ефекта от тези мерки, тъй като намалява влиянието на негативните стимули за участниците на пазара на труда.

Това се вижда от намаляващия дял на сивата икономика в страната в периода 2005-2007 г., което може да се обясни поне частично със зачестилите проверки и увеличаващи се глоби. Последвалият период на намаляващи проверки, както и настъпването на икономическата криза в страната водят до ръст на сивата икономика в периода 2008-2009 година. Делът ѝ започва отново да намалява от 2010 г., което може да се обясни с нови кампании за проверки срещу нелегалната заетост, макар нивото на недеklarирана заетост да остава над това от 2007 година.

Небрежно и измамно управление на сметки

Други санкции, свързани със сивата икономика, са разписани в чл. 222 и 223 от Кодекса за административни нарушения. В тях се регламентират наказанията, които могат да бъдат наложени на лица, за които е установено небрежно управление на сметките (чл. 222) или унищожаване/загуба на счетоводни отчети, изисквани от законодателството в страната (чл. 223). Според чл. 222, който търпи само козметични промени през годините, санкциите за нерегламентиран труд варират от глоба до арестуване и лишаване от свобода за не повече от 4 години. В чл. 223 са предвидени сходни санкции с тази разлика, че лишаването от свобода е до 2 години.

Текстът на чл. 223 се изменя три пъти, като повечето промени имат уточнителен

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

характер. Последното изменение включва възможност за допълнително наказание – обществено полезен труд, което заменя наказанието „лишаване от право да бъдат наемани на определена позиция или да се занимават с определен вид дейност“.

Санкциите за небрежно и измамно управление на сметките използва негативните стимули като начин за ограничаване на сивата икономика. Оттук следва и че постигането на желанния резултат зависи от честотата на налагане на санкцията и от вида ѝ. Така например, ако рискът от плащане на висока глоба, както и този от арест и лишаване от свобода, е висок, това би помогнало за ограничаване на небрежното/измамното управление на сметките. В този ред на мисли замяната на санкцията „лишаване от право да бъдат наемани на определена позиция или да се занимават с определен вид дейност“ с „полагане на обществено полезен труд“ стъпва в обратната посока. Вярно е, че и двете имат негативен репутационен ефект, но при първата мярка той е много по-силен и допълнително се подсилва с административно ограничение, което прави последната промяна по-малко ефективна. Независимо от това е трудно да се оцени ефектът от законодателните промени поради липса на обобщена официална информация за наложените санкции като честота и тип.

Регистриране на трудовия договор в държавното обществено осигуряване

Една от практиките в страната до 2012 г. е отлагане на декларирането на сключения трудовия договор пред компетентните държавни органи. По този начин един работник извършва дейност и получава възнаграждения без да плаща дължимите данъци и осигуровки докато не мине проверка, на която работодателят обяснява, че работникът е започнал на предния ден. С промените от средата на 2012 г. в чл. 99 от Кодекса на труда работодателят е длъжен да регистрира трудовия договор в местния филиал на ДСОФ най-малко един ден преди работникът да започне работа. Освен ограничаващ ефект за работодателите, мярката има и уточняващ такъв, тъй като предходните текстове на чл. 99 са били обект на широко тълкуване, което е разпространена практика при воденето на административни дела за незаконна работа.

Промяна в определението за незаконен труд

Дефиницията за незаконен труд, залегнала в чл. 98 от Кодекса на труда, е допълнена в средата на 2012 г., въпреки че още през 2009 г. правителството сформира работна група, която да изготви мерки за борба със сивата икономика. Промените разширяват обхвата на незаконния труд, който дотогава се отнася единствено за трудовоправни взаимоотношения, извършвани без договор. Настоящият текст, дефиниращ незаконната работа, гласи:

„Работа, която се извършва в полза на работодателя и под негово ръководство или

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

контрол, когато служителят, извършвайки работните си функции и подчинявайки се на установените правила за организация на работата, удовлетворява поне едно от следните изисквания:

- извършване на работа без писмен трудов договор;
- работодателят не уведомява съгласно закона регионалното поделение на Фонда за социално осигуряване за наемането на служителя;
- дейности, извършвани от чуждестранни граждани и лица без гражданство, които не спазват процедурите за заетост, описани в регулаторните актове;
- дейности, извършвани от чуждестранни граждани, наети без да се спазва член 98 (1) раздели 1, 2 и 3.”

Като се има предвид, че мярката е влязла в сила сравнително скоро, няма изчерпателна информация за ефектите от нея. Независимо от това, на фона на зачестилите проверки за незаконен труд от 2011 г. и честата практика дефиницията на такъв труд да се тълкува в съда, може да се очаква мярката да има положителен ефект. От една страна ясната дефиниция означава по-малко съдебни разходи за държавата, тъй като ще се намалят възможностите за корупция и оправдателни присъди. От друга страна ще намали разходите за частния сектор в случаите, в които държавните органи превишават правомощията си и сами определят кое е незаконен труд.

Срочен договор за извършване на несрочни дейности

Първата стъпка в тази посока се поставя с отпадане на ограничението за сключване на срочен договор, ако видът на работа е с безсрочен характер от средата на 2010 г. Промяната се отнася единствено за наетите след 1-и август същата година и не важи за бивши работници на фирмата, които са напуснали работа по взаимно съгласие или по инициатива на работодателя без вина на работника. Промяната включва още ограничения за броя на работниците на срочни договори, наети на този принцип, който не може да надвишава 50% от всички длъжности в компанията. Продължителността на договорите не може да надвишава 2 години, а крайната им дата не може да бъде след 31 юли 2012 г., правейки мярката временна.

*Закон за Агенции за временна заетост*⁵³

Законът влиза в сила от декември 2011 г. и урежда условията за сключване на трудов договор с агенция, която осигурява работа, понякога при различни компании, в сравнение със

⁵³ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=399696&p_query=&p_tr2= - само на литовски

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”
Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

стандартния трудов договор, който се сключва с един единствен работодател. Договорите с тези агенции са срочни и не превишават 6 месеца, като за продължителността им работещите губят право на помощи за безработица, които си възвръщат след изтичането на договора. Според данни на Международната конфедерация на частните агенции за заетост (Confederation of Private Employment Agencies) средната продължителност на договорите е между 1 и 3 месеца, а според Асоциацията на агенциите за временна заетост (Association of Temporary-Work Agencies) – между 2 и 3 месеца. След изтичането на първия договор с агенция за временна заетост при 80% от случаите работниците подписват нов договор със същата агенция. Общият брой на заетите в агенции за временна заетост в страната е 0,1% от всички заети, докато в Европейския съюз е 1,5%.

Дистанционен труд

До 2010 г. в литовското законодателство липсва ясна дефиниция за дистанционен труд, още известен като телеуъркинг. Единственото, което се доближава до този вид работа, е полагането на труд от дома, който трябва да отговаря на всички изисквания за осигуряване на безопасността и здравето на работника, извършващ дейност на работно място. Максималното работно време на седмица за полагащите труд от дома също е фиксирано на 40 часа, но работещия има пълна свобода да избере как да ги разпредели, като задължително трябва да отчете това разпределение в края на месеца. С промените в Кодекса на труда от август 2010 г. полагането на труд от дома се заменя с дистанционен труд, което дава право на работещия да полага труд от други места извън офиса на работодателя си. Заетите на такива договори не са много, но имат потенциал да се увеличат, особено в сектори, където употребата на компютри и интернет е силно застъпена.

Полагащите дистанционен труд могат да се разделят на две групи. Първата включва работници, които извършват част от дейността си в офиса на работодателите си и част от работата – извън него. Втората включва самонаети лица, които имат граждански договор или авторски договор.

Непълно работно време

Полагането на труд на непълно работно време понякога се използва от работници и работодатели за укриване на трудови доходи. Работниците се наемат на непълно работно време, но работят по 40 часа седмично. Така работодателите официално им плащат по-ниски заплати, а под масата доплащат допълнително отработеното време. В опит да ограничат тази практика управляващите въвеждат изискването непълното работно време да включва минимум 4 часа работа на ден и минимум 3 работни дни на седмица. Нововъведението не

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

постига желания ефект и мярката е отменена през 2007 година. Независимо от това, непълното работно време продължава да се третира от държавните институции със съмнение, като подразбирането е, че работодатели и работници укриват доходи, поради което не е много широко разпространено.

В резултат на икономическата криза някои работодатели започват да търсят изход от тежкото финансово състояние, в което се намират, чрез използване на непълното работно време. Това се оказва невъзможно. Намалването на работното време означава и намаляване на възнаграждението, но според Кодекса на труда всякакви понижения на трудовите възнаграждения са възможни единствено с писменото съгласие на работещия.

Намаляване на трудовите гаранции чрез колективни трудови договори

През 2009 г. влиза в сила възможността с взаимното съгласие на работник и работодател да бъде подписан колективен трудов договор, с който работникът се отказва от част от гаранциите, залегнали в Кодекса на труда. Това обаче противоречи на самия кодекс. В него е записано, че в договорите, уреждащи трудовоправни отношения, могат да бъдат включени клаузи, които са договорени между работници и работодатели, които не противоречат на самия кодекс и други закони, уреждащи тези отношения и които не поставят двете страни в по-неблагоприятни условия в сравнение с тези, залегнали в кодекса.

Прекратяване на срочен трудов договор

В средата на 2009 г. влизат в сила промени в Кодекса на труда, които улесняват прекратяването на срочен трудов договор от страна на работодателя. Дотогава това е възможно единствено, ако работникът не може да бъде прехвърлен на друго работно място и след изплащането на средно месечно възнаграждение за оставащия период до края на договора. Промяната, подкрепена от тристранния съвет в страната, предвижда намаляване на неустойките за работника при предсрочно прекратяване на срочния трудов договор, които не могат да бъдат по-ниски от едномесечното му средно възнаграждение.

Определяне на минималната работна заплата

През 2012 г. е променен режимът за определяне на минималната работна заплата в резултат на настояване от страна на управляващите да я запазят на тогавашните нива. Дотогава тя се определя от правителството в резултат на препоръка на тристранния съвет в страната. Промяната предвижда в случаите, когато правителството и тристранния съвет не определят такава до юни на предходната година, това да се извършва от парламента, но не по-късно от пролетната му сесия. В този случай народните представители трябва да вземат под внимание средната инфлация за предходната година, средното възнаграждения в

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

публичния и частния сектори и други фактори, които могат да окажат влияние (чл. 187 от Кодекса на труда).

Изплащане на помощи за майчинство

В периода 2009-2011 г. условията за придобиване на право за получаване на помощи за майчинство се затягат – референтният период, на чиято база се изчисляват помощите, се увеличава и се въвежда таван на изплащаните обеми. В средата на 2011 г. се въвеждат нови промени в тази посока. Дотогава майчинството/бащинството трае 2 години, като през първата година се изплаща 100% от получаваната дотогава заплата, а през втората – 85%. Промените дават възможността на родителите да изберат между два варианта – да получават 100% от заплата си в рамките на първата година, а втората да не получават нищо или да получават 70% от заплата си през първата година и 40% през втората година. Втората възможност им позволява да имат трудови доходи през втората година, което е забранено преди промените и в първия вариант на новата уредба.

5.2.2 Промени в данъчното законодателство

Данък върху доходите на физически лица

Данъчната тежест в страната е сравнително висока в първата половина на миналото десетилетие и надминава 40%. От 2006 г. започва да намалява и през 2013 г. имплицитното ѝ ниво достига 32% за работник, получаващ 67% от средното възнаграждение при 35-36% средно за страните от ЕС.

Данъчната система за облагане на доходите на физически лица използва плосък данък, който е въведен в средата на 90-те години на миналия век. Чл. 6 от Закона за подоходното облагане в Република Литва установява данъчната ставка, която до края на 2005 г. е 33%. Благодарение на високия икономически растеж в страната и високите приходи от този данък ставката е намалена от началото на 2006 г. на 27%. През 2008 г. данъкът е намален още веднъж до 24%, а в закона заляга изискването 30% от него да се прехвърля за здравно осигуряване, т.е. към Националния здравноосигурителен фонд. Следващата година управляващите фиксират размера на здравноосигурителната вноска в абсолютно изражение – 6% от доходите, и заедно с това намаляват плоския данък до 15%. Освен това работещите дължат и 3% от доходите за пенсионно осигуряване. Тези промени са насочени към намаляване на стимулите за укриване на доходи и насърчаване както на заетостта, така и на декларирането на реалното възнаграждение.

През последните години влизат в сила и други промени, които са насочени към

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

определени видове доходи. Сред тях са намаляването на подоходния данък за отделни стопански дейности, включително селско стопанство, но без свободните професии като юристи, счетоводители, лекари и др., от 15% на 5%. Мярката се отнася също за дребния (индивидуалния) бизнеси влиза в сила през 2011 година. Заедно с намалената данъчна ставка влиза в сила и друго облекчение за земеделските производители – селскостопанските доходи се освобождават от данъци за земеделски производители, които не са регистрирани по ДДС, което е задължително при надминаване на обща стойност на доставените стоки за календарна година от 100 хил. лита или 29 хил. евро. Дотогава необлагаемият земеделски доход се определя на база обработваемата площ.

През 2012 г. влиза в сила друга промяна, която се използва най-често при плащането на данъци на самоосигуряващи лица и засяга бизнес сертификатите. Тези сертификати позволяват на самоосигуреното лице да плаща фиксирана сума данъци и осигуровки без да е нужно поддържане на подробни отчети за дейността. С последните промени данъкът е увеличен от 120 лита на 1440 хил. лита, като по този начин се връща на нивата си от 2009-2010 година. Намаляването на разходите за тези сертификати водят до 25% ръст на използващите ги през 2011 година.

Издаване на бизнес сертификати

Бизнес сертификатите са една от най-лесните начини самоосигуряващите се лица да заплащат данъците и осигуровките за дейността си. Преди започване на дейността лицето закупува такъв бизнес сертификат за фиксирана сума, която покрива дължимите от него данъци и осигуровки, като по този начин се ограничават административните разходи за поддържане на подробни отчети за дейността и оповестяването им пред компетентните органи. През последните години има няколко промени при тях, които са насочени единствено към продължителността на бизнес сертификата. Първоначално те се издават за година или за по-кратък период, но не по-малко от 30 дни. Впоследствие минималният срок е намален на 7-15 дни, а с последните промени от 2010 г. е възможно той да е 5 дни, освен за търговия. Целта на тези промени е допълнително улеснение на частния сектор за кратковременни дейности. Издаването на сертификата отнема няколко дни, което прави използването на този механизъм привлекателно за дейности с непостоянен характер. От тази възможност могат да се възползват работещите в около 100 икономически дейности.

5.2.3 Публични кампании*Проект Clear Wave*

Инициативата е въведена през 2007 г., но получава по-голямо внимание след началото

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”
Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

на кризата и особено от началото на 2011 година. Тя цели както повишаване на осведомеността относно сивата икономика и нетърпимостта към нея, така и насърчаването на прозрачни бизнес практики. Участието на компаниите в нея е доброволно, като участниците се ангажират да работят по прозрачен и отговорен начин, който да разпространяват и сред свои партньори. Това включва:

- прозрачно участие в търгове (обществени поръчки) - без да се подкупват организаторите и членовете на журито и без да се прибегва до незаконни финансови и нефинансови мерки, за да се спечели предимство пред останалите участници;
- спазване законите на Република Литва и честно плащане на предвидените такси и данъци;
- поддържане на прозрачна отчетност и коректно заплащане за служителите на компаниите.

Тази мярка използва положителни стимули, с които да насърчи спазването на законовите изисквания, уреждащи трудовоправните взаимоотношения, чрез подобряване на репутацията и по-високо доверие от партньорите и клиентите. С тази цел компаниите използват логото Clear Wave за техните продукти, услуги и маркетингови компании. Инициативата обединява 50 компании към средата на 2011 година.

Отговорните органи за разпространението на мярката са Министерството на финансите и Министерството на вътрешните работи, но тя привлича вниманието и на други публични институции като Държавната данъчна инспекция. Погледнато в перспектива, подобна мярка може да се използва освен за подобряване на имиджа на компаниите пред техните клиенти и за улесняване работата им с държавните и местните институции.

*Социално отговорни компании*⁵⁴

В резултат на кризата от 2009 г. правителството на Литва предприема мерки за насърчаване на корпоративната социална отговорност (КСО). КСО е определена като „политики и практики на компании, които, спазвайки законите и приетите норми на поведение, доброволно интегрират социални, екологични и прозрачни бизнес принципи в работата си. Компании, в сътрудничество с държавния и публичния сектор, търсят иновативни решения на социални, екологични и широко икономически проблеми”. Според

⁵⁴ Пълен списък на компаниите, които се считат за социално отговорни, както и повече информация за инициативата - <http://www.socmin.lt/index.php?1402556533>

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

управляващите КСО е основата, върху която може да се гради социалното и икономическото развитие и по този начин да помогне в борбата със сивата икономика. Усилията са насочени в няколко направления:

- законодателни промени;
- административни промени – създаване на единен орган за наблюдение и управление на процеса;
- насърчителни мерки – изготвяне на методология, която компаниите могат да прилагат, за да станат социално отговорни;
- информационни кампании – ангажиране на частния сектор и неправителствени организации за информиране и популяризиране на концепцията за КСО.

Мярката се администрира от Държавния данъчен инспекторат. Тя е напълно доброволна и по последни данни в нея участват 120 компании. В правителствената програма за развитие на корпоративната социална отговорност 2009-2013 г. се загатва, че в даден момент може да има законови промени, които да стимулират социално отговорните компании.

5.3 Анализ и типология на проучените промени, политики, практики (според специфичните фактори за формализиране на заетостта, чрез които влияят, областта от осигурителните и трудовите отношения, в която въздействат, избраният правен и административен механизъм за реализация)

Въпреки че има много различни конкретни подходи за борба със сивата икономика, мерките могат да бъдат разделени в две основни групи в зависимост от тяхното въздействие – възпиращи/негативни и насърчаващи/позитивни.

Възпиращият подход почива на допускането, че без да има постоянен контрол от страна на съответните органи, неформалната икономика ще продължи да съществува, защото има силен негативен стимул за работа в сенчестата икономика, измерим чрез икономическите ползи от работа в сенчестата икономика и разходите за спазване на всички регулаторни изисквания за опериране „на светло“. Въздействието върху поведението на икономическите субекти се реализира чрез потенциалната/очаквана загуба за нарушителя, която е функция на вероятността да бъде разкрит и размера на предвидената санкция. Колкото по-голям е размерът на санкцията и вероятността тя да бъде наложена, толкова по-силен е възпиращият ефект. От своя страна, вероятността за установяване на нерегламентирани практики зависи пряко от способността на отговорните органи да разкриват проявите на неформалната икономика. По отношение на предвидената санкция значение има както нейният номинален

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

размер, така и качеството на самия текст (тоест доколко е вероятно да се появят тълкувания в съда) и последващите наказания при натрупване на нарушения от едно и също лице.

Възпиращите мерки традиционно имат по-силно присъствие в практиката. В Литва такива мерки са например административните наказания при незаконна работа, нарушения при изчисляването на заплатите и процедурите по плащането им и нарушенията при отчитане на работното време, разписани в Кодекса за административни нарушения. Подобна роля имат и наказателните мерки при измамно или небрежно управление на сметки, които са разписани в Наказателния кодекс. И двете групи мерки целят да увеличат евентуалните разходи на работодателя да използва сиви практики, като поставят висока цена при тяхното разкриване – значителни глоби или дори затвор.

Интересно е, че през 2009 и 2010 г. в Литва се наблюдава отслабен контрол от страна на трудовата и данъчна инспекция, но не и от страна на полицията по отношение на изцяло нелегалните дейности, което показва, че в годините на икономически спад и висока безработица институциите са били склонни да не работят докрай ефективно, за да има повече възможности за работа, пък било то и в сивия сектор.

Други възпиращи мерки са промените в Кодекса на труда от 2012 година, които дефинират „незаконната работа”, както и текстовете от 2012 година, които постановяват, че работодателят трябва да уведоми регионалното поделение на държавния фонд за социално осигуряване за всяко наето лице не по-късно от един ден преди започване на работа. И двете мерки допълват вече споменатите наказателни такива като изчистват практика – дават ясна дефиниция на „незаконната работа” и премахват възможността за определени тълкувания на работодателите, които им помагат в съда. Двете мерки се и допълват, тъй като ако работодателят не уведоми Фонда за социално осигуряване надлежно за даден работник и бъде хванат от контролните органи, то случаят директно попада в дефиницията на „незаконен труд”, което вече води до сериозни санкции.

Насърчаващите/позитивни мерки се базират на допускането, че възпиращите мерки и последващият контрол не могат да преустановят всички прояви на неформалната икономика. Сред насърчаващите мерки могат да се открият тези с превантивен ефект, стимулиращите легализиране на неформалната заетост и мерките, които целят промяна в обществените нагласи към явлениято сенчеста икономика. Позитивните мерки често са свързани с усилията за подобряване на бизнес средата и увеличаване на стимулите за развиване на дейност, спазвайки всички нормативни изисквания. Сред най-често прилаганите мерки са реформиране на данъчния и осигурителен режим с цел опростяване и редуциране на процедурите и намаляване на общата данъчна тежест, както и облекчаване на трудовите

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

норми.

В Литва се наблюдава както обща тенденция за намаляване на данъчното бреме върху труда в периода 2006-2009 г., така и стимулиращи мерки, насочени към дребния бизнес – например облекченото облагане на индивидуалните дейности и т. нар. бизнес сертификати, тоест заплащането на фиксирана сума като данък за определени дейности. Бизнес сертификатите са насочени конкретно към дребния (индивидуален бизнес), където е фокусирана немалка част от сивата икономика, и позволява много хора да работят на светло, плащайки фиксирана сума като данък и работейки при максимално облекчени административни изисквания.

Намаляването на данъчното облагане на труда повлиява положително на легалната заетост и води до намаляване на недекларирания труд. От изследванията, цитирани в предходните секции на доклада, е видно, че в периода 2007-2008 г. сивата икономика на пазара на труда намалява и достига нива около 10%, което е рекордно ниско за Литва. Разбира се, не може да се твърди, че ограничаването на сивите практики е причинено единствено на по-ниското облагане, тъй като това е период на бурно икономическо развитие. Последвалият икономически спад и рязко покачване на сивата икономика на пазара на труда през 2009 г. сочат, че данъчните промени не са достатъчни, особено в турбулентна икономическа среда.

Наблюдават се и някои стъпки към облекчаване на трудовите норми, които също имат насърчителен характер, тоест намаляват административните и регулаторни тежести върху полагането на труд във всичките му форми. Сред тези мерки попадат улесненото прекратяване на срочни трудови договори от страна на работодателя, възможността да се сключи срочен договор за извършване на безсрочни дейности, както и дефинирането на дистанционния труд, които дава право на работещия да полага труд от други места извън офиса на работодателя си. Общите наблюдения са, че в Литва трудовите норми продължават да бъдат негъвкави и не са предприети достатъчно мерки в тази посока.

Сред насърчителните мерки попадат и различните публични кампании, които целят да променят доминиращото отношение на икономическите субекти към сивата икономика като феномен. В страни като Литва поддържането на неформални трудови отношения е наложено като практика с годините в различни сфери. В резултат на това голяма част от населението има позитивно отношение и толерира подобни практики. Затова целта на подобни кампании е както да се промени общественото мнение, така и да се даде стимул (често репутационен) на компаниите да бъдат изрядни.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Две подобни практики са открити в Литва – инициативата за прозрачен и коректен бизнес “Clear Wave”, както и стъпките за развитието на корпоративната социална отговорност. Двете практики са различни като модел на прилагане, тъй като кампанията “Clear Wave” е иницирана от неправителствения сектор и не носи разходи за администрацията, а насърчаването на корпоративната социална отговорност е подето от правителството, в т.ч. е приета дефиниция и се обсъждат дългосрочни мерки, тоест стимули за социално отговорния бизнес.

Мерките, които имат доброволен характер и са тип публични кампании, носят разходи основно за участващите компании срещу предимно или единствено репутационни ползи, което ги прави по-подходящи за големия бизнес. Макар и да работят за промяна на обществените нагласи, този тип мерки имат ограничен обхват и са по-скоро допълващи към чисто регулаторните (възпиращи) мерки и насърчаващите, които се отнасят до промяна на данъчния и осигурителен режим или облекчаване на трудовите норми.

5.4 Анализ и подбор на проучени практики според избраните в т. 4 критерии

Подборът на добрите практики е направен въз основа на няколко критерия (в т. 4), които оценяват различни аспекти от прилагането и резултатите на отделните мерки. Анализът на мерките, които се включват в доклада, разглежда дали те са **иновативни** (трябва да интегрират нови елементи при борбата със сивата икономика), **въздействащи** (да показват положителен ефект върху намаляването на сивата икономика), **удобни за трансфериране** (да са добре структурирани и документирани), **ефективни** (да постигат целите си), **ефикасни** (ефекта от прилагането им да надхвърля разходите по тяхното въвеждане и прилагане), **устойчиви** (да създават трайно въздействие), **повтаряеми** (да могат да се прилагат отново).

Практика № 1. Незаконна работа, нарушения при изчисляването на заплатите и процедурите по плащане и нарушения при отчитането на работното време (Кодекс за административни нарушения на Република Литва)

В член 41, алинеи 3, 4, 5 от Кодекса за административни нарушения се въвеждат санкции за незаконна работа и други нарушения от подобно естество. Въпросните текстове са приети в периода 1997-1999 година и впоследствие леко изменени (например по отношение размера на глобите). Приетите текстове в чл. 41 от Кодекса за административните нарушения имат за цел да въведат строги административни наказания за най-разпространените форми на сива икономика на пазара на труда – нелегален труд, безотчетни плащания и подправяне на работното време на служителите.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Тази мярка е основополагаща, тъй като върху нея стъпва контролната работа на институциите по отношение на сивите практики на пазара на труда. Практиката търпи развитие през годините, като административните наказания вече са изцяло за сметка на работодателя, а работникът не носи подобна отговорност. През годините са наблюдава увеличение на глобите и по-тежки наказания за повторни нарушения.

По своята същност мярката не е иновативна, макар да могат да се развиват отделни детайли – като тежест на глобите или стимули за работниците да подават сигнали, но има силно въздействие върху сивата икономика, тъй като покачва разходите на работодателите за използване на сиви практики на пазара на труда. Ако съдим по наличните данни, то прилагането на тези разпоредби ограничава в по-голяма степен нелегалната заетост, докато безотчетните плащания и подправянето на работното време са много по-трудни за идентифициране.

Мярката е ефективна, тъй като макар и носеща административни разходи за контролните органи, а впоследствие и за съда, позитивният ефект като ограничаване на сивите практики е по-голям. Различни изследвания показват, че по принцип и работник, и работодател печелят от сивите практики и нямат желание да плащат данъци, така че липсата на подобни административни наказания би дала много силен стимул за сивата икономика на пазара на труда. Видно е например, че в най-тежките години на кризата (2009-2010 г.), при висока безработица, органите занижават контрола и сивите практики скачат чувствително.

Мярката отговаря и на критериите за устойчивост, тъй като има трайно въздействие върху сивата икономика. По същество, чрез административните наказания се създава среда на нетърпимост към сивите практики, като от ефективността на прилагане на тези текстове, тоест от работата на контролните органи, зависи и дългосрочният ефект от тази мярка.

Практика № 2. Измамно и небрежно управление на сметки (Наказателен кодекс на Република Литва)

Член 222 и член 223 от Наказателния кодекс на Република Литва въвеждат строги санкции за измамно и небрежно управление на сметки. Текстовете са въведени през 2000 година. Ако член 222 (измамно управление на сметка) бъде приложен при санкциониране на недеklarиран труд, на лицето (работодателя) може да бъде наложена глоба, да бъде арестуван или лишен от свобода за срок до 4 години. В случай на прилагане на член 223, наказанието може да бъде глоба, арест или затвор за срок до 2 години.

Основната цел на чл. 222 и чл. 223 от Наказателния кодекс е да се ограничи измамното

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

или небрежно управление на сметки, което е тясно обвързано с нелегалния труд и безотчетните плащания за труд. Включвайки подобно управление на сметките към т. нар. финансови измами и понасянето на наказателна отговорност, в т.ч. затвор, а не само на административна глоба, е силен възпиращ фактор пред работодателите да прилагат сиви практики.

Последните промени при небрежното управление на сметки (чл. 223), предвиждащи наказание и с полагането на обществено полезен труд, имат и имиджов характер, което може да ограничи сивите практики на някои работодатели, основно публично познати фигури в по-големи компании. При нарушения, които не са достатъчно тежки и не заслужават затвор, като допълнителен инструмент за обществен натиск върху нарушителите може да се ползват текстовете за полагането на обществено полезен труд.

По своята същност мярката не е иновативна, макар да могат да се развиват отделни детайли като например полагането на обществено полезен труд при небрежно управление на сметките. Потенциално мярката може да има силно въздействие върху сивата икономика, тъй като покачва сериозно разходите на работодателите за използване на сиви практики на пазара на труда – заплашени са дори от затвор. Липсват ясно данни колко са реалните решения на съда по тези текстове, но косвени източници сочат, че практиката не е прилагана строго и често наказанията са административни глоби, а не лишаване от свобода.

Въпреки че не е прилагана строго, мярката е по-скоро ефективна и носи повече ползи като въздействие върху сивата икономика, отколкото разходи по прилагането – предимно административни. Практиката е и устойчива, тъй като има трайно въздействие върху сивата икономика. По същество чрез подобни наказания се създава среда на нетърпимост към сивите практики, като от ефективността на прилагане на тези текстове, тоест от работата на контролните органи, зависи и дългосрочният ефект от тази мярка.

Практика № 3. Изменение в чл. 98 от Кодекса на труда (2012 г.)

На 30 юни 2012 член 98 от Кодекса на труда е променен, за да се дефинира какво е незаконна работа:

"Незаконна работа: работа, която се извършва в полза на работодателя и под негово ръководство или контрол, когато служителят, извършвайки работните си функции и подчинявайки се на установените правила за организация на работата, удовлетворява поне едно от следните изисквания:

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

- извършване на работа без писмен трудов договор;
- работодателят не уведомява съгласно закона регионалното поделение на Фонда за социално осигуряване за наемането на служителя;
- дейности, извършвани от чуждестранни граждани и лица без гражданство, които не спазват процедурите за заетост, описани в регулаторните актове;
- дейности, извършвани от чуждестранни граждани, наети без да се спази член 98 (1), алинеи 1, 2 и 3."

Целта на тази промяна е да изчисти дефиницията за незаконен труд, тъй като до момента е липсвала ясна дефиниция и тези практики, макар и наказуеми, са подлежали на тълкувания. Разписаното определение изчиства всякакви неясноти около същността на незаконната работа и прави работата на отговорните институции по-ефективна.

Пряк резултат от наличието на дефиниция е юридическа яснота и пълнота по отношение на това, което законът третира като „незаконен труд“. Като цяло може да се каже, че легалната дефиниция на което и да е понятие или проявление гарантира устойчивост и предвидимост в обществените отношения в съответната сфера и е предпоставка за доверие в държавните институции. Макар да няма данни за ефекта от наличието на легална дефиниция върху размера и проявленията на сивата икономика в трудовоправните отношения в Литва, може да се допусне, че юридическата яснота и предвидимост оказват положително въздействие в борбата с нерегламентираната заетост.

Формулирането на легално определение за незаконен труд е ефикасна мярка за ограничаване на нейните проявления. Вложените ресурси (човешки, финансови и пр.) за дефиниране на понятието са незначителни, ако се отнесат към ползите за обществото от ограничаване на сивия сектор (социална сигурност, приходи в социалноосигурителните фондове, доверие в държавните институции). Може да се твърди и че мярката е ефективна, тъй като тя носи само позитиви по отношение на борбата със сивите практики.

Доброто и ясно дефиниране на понятието „незаконен труд“ и осъществяване на регулярен контрол за спазване на нормативните разпоредби са условие и предпоставка както за устойчивост на мярката, така и за нейната повторяема (постоянна) употреба. Практиката може лесно да бъде адаптирана и приложена в други страни в съответствие с националните нормативни, институционални и културни специфики, което я характеризира като подходяща за трансфериране.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Практика № 4. Бизнес сертификати

Облагането на дребния (индивидуален) бизнес в Литва има два режима: облагане на индивидуални дейности, където данъкът (заедно с осигуровките) се налага върху получения доход, и облагане чрез закупуване на бизнес сертификат, където се заплаща фиксирана сума преди осъществяване на дейността. Първото облагане може да се ползва за почти всички дейности – налага се данък от 5% върху индивидуалните дейности, без т. нар. свободни професии (адвокати, счетоводители, доктори, журналисти и т.н.), а вторият режим (бизнес сертификати) се отнася за около 100 дейности.

Т. нар. бизнес сертификати дават възможност да се заплати фиксирана сума като вид подоходен данък преди започването на дейността – данъкът е под формата на закупуване на този бизнес сертификат. Тази практика позволява на най-различни малки бизнеси да имат максимално ниски административни разходи, като просто си купуват подобен сертификат и не водят детайлна отчетност.

Бизнес сертификатите могат да бъдат получени само за няколко дни или седмици, което позволява на хората да реагират по-добре на промени в ситуацията на пазара, т.е. ако нямат работа, няма и нужда да имат сертификат и да плащат данъци (предварително), а ако се появи потенциална работа, сертификатът може да бъде получен за няколко дни. Това дава гъвкавост на хората и намалява стимулите за недеklarиран труд, тъй като данък се плаща само когато има работа. Задължителните здравни вноски също отчитат продължителността на бизнес сертификатите.

Хората избират бизнес сертификата като средство за работа, тъй като е възможно най-опростената форма на легална работа спрямо всички други юридически форми. Това помага, ако не за намаляването на сивата икономика, то поне за ограничаването на разрастването ѝ, тъй като има законен начин за хората да изкарват прехраната си.

Няма обаче детайлни изследвания на ефектите от прилагането на бизнес сертификатите, които да показват количествени измерения и ефекти върху сивата икономика. Последните промени, водещи до по-голяма гъвкавост, спомагат за свиването на сивите практики сред дребния бизнес, тоест точно там, където са най-разпространени.

Практиката е иновативна, тъй като представлява нов подход за борба със сивите практики в дребния (личен) бизнес. Над 75 хил. лица използват бизнес сертификатите през 2012 г., което показва обхвата на тази мярка на облекчено облагане и загатва за въздействието и ефективността и върху сивите практики на пазара на труда – много от тези лица биха били в сивия сектор, ако не бяха бизнес сертификатите. Мярката е ефикасна, тъй като не носи

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

значителни допълнителни разходи на администрацията, а дори напротив – носи нови приходи от лица, които иначе биха укривали доходите си.

Практиката е устойчива, като има дългосрочен ефект върху сивата икономика и може да бъде допълнително развивана – да обхване повече дейности например или да се свива облагането в тежки години. Практиката може лесно да бъде адаптирана и приложена в други страни в съответствие с националните нормативни, институционални и културни специфики, което я характеризира като подходяща за трансфериране.

Практика № 5. Социална кампания за насърчаване на нетърпимост към сивата икономика: Инициатива "Clear Wave"

"Clear Wave" е инициатива за прозрачен и коректен бизнес, започната през 2007 година. Основната цел на инициативата е да се насърчи прозрачната бизнес практика в Литва. Дружествата, участващи в този проект, поемат отговорността да работят по коректен и прозрачен начин, както и да насърчават своите бизнес партньори да спазват определени правила на коректно поведение. Възможността за включването в инициативата носи репутационни ползи и съответно насърчава повече компании да бъдат изрядни и да не прибягват до сиви практики. Компаниите използват етикета "Clear Wave" за техните продукти, услуги и маркетингови материали. На 1 юни 2011 г. инициативата „Clear Wave” вече обединява над 50 компании.

Разходите по инициативата са поети до голяма степен от неправителствени организации, които срещат институционална подкрепа на идеята, но не и директна финансова помощ за реализирането ѝ. Няма данни за разходите на споменатите организации по осъществяването на тази идея.

Основният ефект е най-вече повишената осведоменост за щетите, които незаконните или корупционните практики, извършвани от фирми и често negliжирани от широката общественост, имат върху пазара в дългосрочен план.

Фирми започват да се окачествяват като прозрачни, некорумпирани, неучастващи в сивата икономика и т.н. Освен това, такова позициониране от страна на компаниите може да се превърне в предимство пред конкуренцията – възприетията от страна на обществеността, че тази или онази фирма е прозрачна, плаща данъци, не участва в корупционни действия и т.н., може да направи компанията по-конкурентна и продукцията ѝ - по-желана.

Мярката е иновативна, тъй като е иницирана от неправителствения сектор и

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

представлява нов подход за ограничаване на сивите практики на пазара на труда. Няма данни за въздействието и ефекта ѝ върху сивата икономика, но включването на повече компании и по-голямата публичност говорят за по-скоро положително влияние, макар и не достатъчно всеобхватно. Практиката е ефикасна, тъй като разходите се поемат изцяло доброволно от частния и неправителствения сектор, а има положително влияние върху ограничаването на сивите практики на пазара на труда.

Практиката е устойчива, доколкото ангажиментът на поддържащите и разпространяващите я доброволно организации е траен. Има също така дългосрочен ефект върху сивата икономика и може да бъде допълнително развивана – като се включат повече компании и се разпространяват принципите. Практиката може лесно да бъде адаптирана и приложена в други страни в съответствие с националните нормативни, институционални и културни специфики, което я характеризира като подходяща за трансфериране, стига да се подсигури дългосрочен ангажимент (на доброволна основа) от определени организации .

Практика № 6. Социално отговорна компания

На 12 януари 2010 г. литовското правителството прие програма за развитие на корпоративната социална отговорност за периода 2009-2013 година. В документа няма задължаващи мерки за компаниите, а по-скоро общи намерения, че корпоративната социална отговорност трябва да се стимулира и повече компании да се включат. Загатва се, че в даден момент може да има законови промени, които да стимулират социално отговорните компании. Дава се и определение за корпоративната социална отговорност:

„Корпоративна социална отговорност – политики и практики на компании, които, спазвайки законите и приетите норми на поведение, доброволно интегрират социални, екологични и прозрачни бизнес принципи в работата си. Компании в сътрудничество с държавния и публичния сектор търсят иновативни решения на социални, екологични и широко икономически проблеми”.

Целта на тази мярка е да се използват икономически стимули за насърчаване на социално отговорния и данъчно коректен бизнес. Все повече и повече компании се присъединяват към инициативата и в момента има повече от 120 компании в Литва, които са част от мрежа на социално отговорния бизнес. Понастоящем литовските компании не са принудени да се съобразяват с определението на правителството за социално отговорен бизнес, това става само на доброволен принцип.

Тази практика е иновативна, тъй като представлява нов подход за борба със сивата

„Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

икономика, давайки стимули на компаниите да бъдат социално отговорни и данъчно коректни. Разход има за включилите се компании, но той е решение на самите компании и съответно е съобразен с възможностите им.

Включването в инициативата има и маркетингов ефект за компаниите, тъй като ги представя в положителна светлина пред обществото, а и пред международни партньори. Повечето разходи, които носи корпоративната социална отговорност, е причина предимно големи компании да се включват, докато малкият и среден бизнес трудно би могъл да се включи. Това предопределя и въздействието и ефективността на мярката да бъде по-скоро в посока на големите компании. Разбира се публичността около кампанията спомага и за изграждане на по-добра среда и нетърпимост към сивите практики на пазара на труда.

Мярката е ефикасна, тъй като разходите не са толкова високи, а и се финансират по европейски програми, а участието на бизнеса говори за интерес от негова страна. Практиката е устойчива, като има дългосрочен ефект върху сивата икономика. Практиката може да бъде адаптирана и приложена в други страни тъй като не изисква законови промени, а единствено желание и инициативност от страна на местните фирми и подкрепа от правителството.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Раздел II. Описание на идентифицирани добри практики

1 ОПИСАНИЕ НА ДОБРИТЕ ПРАКТИКИ В ОБЩ (СТАНДАРТИЗИРАН) ФОРМАТ

Практика № 1. Незаконна работа, нарушения при изчисляването на заплатите и процедурите по плащане и нарушения при отчитането на работното време (Кодекс за административни нарушения на Република Литва)

Име	<p>Кодекс за административни нарушения на Република Литва</p> <p>Член 41(3) Незаконна работа</p> <p>Член 41(4) Нарушение при изчисляването на заплатите и процедурите по плащане</p> <p>Член 41(5) Нарушение при отчитането на работното време</p> <p>Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas.</p> <p>41(3) straipsnis. Nelegalus darbas</p> <p>41(4) straipsnis. Darbo užmokesčio apskaičiavimo ir mokėjimo tvarkos pažeidimas</p> <p>41(5) straipsnis. Darbo laiko apskaitos pažeidimas</p>
Кратко описание и предистория	<p>В член 41, алинеи 3, 4, 5 от Кодекса за административни нарушения се въвеждат санкции за незаконна работа и други нарушения от подобно естество. Въпросните текстове са приети в периода 1997-1999 година и впоследствие леко изменени (например по отношение размера на глобите).</p> <p>В чл. 41 ал. 3 от Кодекса за административните нарушения се предвиждат глоби за физически и юридически лица за незаконна работа или заетост.</p> <p>От 1 юли 1997 г. в този член се предвиждат глоби за наемане на и за извършване на незаконна работа. Лице, което работи нелегално, получава глоба от 50 лита, докато за работодател, който организира нелегална работа, глобата за всеки един човек, който работи незаконно, е 10 000 лита. Ако работникът или работодателят е обвинен за втори път, то тогава глобата се удвоява.</p> <p>На 11 юли 2000 г. членът е допълнен и предвижда, че лице, което е предоставило информация за незаконно наемане на работа, е освободено от административно наказание.</p> <p>На 10 декември 2002 г. членът е променен и предвижда административна глоба само за работодателя от 3 000 до 10 000 лита за всеки незаконен работник. Следва да се отбележи, че съдът често взема под внимание смекчавачи вината обстоятелства и намалява размера на глобата. Същите действия, извършени от лице, което вече е било осъдено за извършени нарушения, се наказват с глоба от 10 000 до 20 000 лита.</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

	<p>В чл. 41 ал. 4 от Кодекса за административните нарушения се предвиждат глоби за физически и юридически лица за нарушения при изчисляването на заплата или за нарушения в процедурите за плащане на заплати не по вина на служителя.</p> <p>Нарушение, извършено от работодател, който укрие част от заплата на работника, тоест извърши безотчетно плащане, се нарича "нарушение при изчисляване на заплата и начините на плащане". Може да се отсъди административно нарушение в съответствие с чл. 41 ал. 4 от Кодекса за административните нарушения, а в някои случаи наказание може да се наложи на базата на чл. 222 от Наказателния кодекс на Република Литва – разгледан като отделна мярка.</p> <p>На 21 декември 1999 г. промени в чл. 41 ал. 4 от Кодекса за административните нарушения предвиждат административно наказание за работодатели или техни упълномощени представители с глоба от 500 до 5 000 лита. Същите действия, извършени от лице, което вече е било осъдено за извършени нарушения, се наказват с глоба от 5 000 до 10 000 лита. При умишлено нарушение на изчисляването на заплата или при процедурите за плащане на заплати се дължи глоба от 10 000 до 20 000 лита. Същите действия, извършени от лице, което е осъдено за извършени нарушения по ал. 3 от настоящия член (незаконна работа), се наказват с глоба от 20 000 до 50 000 лита. В допълнение към плащането на глобата работодателят трябва да плати и всички данъци, които не са събрани поради такива действия.</p> <p>В случай на прилагане на Наказателния кодекс е възможна присъда от 4 години лишаване от свобода.</p> <p>В член 41 ал. 5 от Кодексът за административните нарушения се предвиждат глоби за физически и юридически лица за нарушения на отчетеното работното време.</p> <p>На 24 март 1998 г., член 41 от Кодекса за административните нарушения е допълнен от ал. 5, която предвижда административни санкции за нарушения на отчетеното работното време, т.е. извършена работа без да се отчита надлежно работното време или подправяне на работното време на служителите. При такива нарушения се дължи глоба от 500 до 3 000 лита за работодателя. Същите действия, извършени от лице, което вече е било осъдено за извършени нарушения, се наказват с глоба от 5 000 до 10 000 лита.</p> <p>На 09 май 2013 г. промени в члена предвиждат увеличение на глобите за работодателите, нарушили за първи път закона, като глобите вече са от 500 до 5 000 лита. Нарушилите за втори път получават глоба от 5 000 до 10 000 лита.</p>
Декларирана цел	Приетите текстове в чл. 41 (алинеи 3, 4 и 5) от Кодекса за административните нарушения имат за цел да въведат строги административни наказания за най-разпространените форми на сива икономика на пазара на труда – нелегален труд,

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

	<p>безотчетни плащания и подправяне на работното време на служителите.</p> <p>Първоначално текстовете по отношение на нелегалната заетост са предвиждали наказание както за работодателя, така и за работника, като се е приемало, че и двете страни носят вина за подобна практика. На следващ етап е предвидено освобождаване от административно наказание за лице, което предостави информация за нелегална заетост, което е възможност работници да потърсят правата си без да търпят наказание. В последния вариант на този текст наказанието се носи само от работодателя, което хвърля наказателната тежест изцяло върху него, докато работникът не носи отговорност.</p> <p>Размерът на глобите е сравнително висок, като повторните нарушители се наказват много по-строго. Целта на високите глоби и тежките наказания за повторни нарушения е да се покачи разходът на работодателя за използването на сиви практики и да даде стимули на вече установените нарушители да прекратят подобни сиви практики.</p>
Организация, въвела практиката	<p>Мярката е приета с решение на литовския парламент по промени в Кодекса за административните нарушения в периода 1997-1999 г.</p> <p>Отговорните институции по прилагането на регулацията са Държавната инспекция по труда, Държавната данъчна инспекция, Следствената служба за разследване на финансовите престъпления и Полицията.</p>
Правна форма	<p>Законодателна промяна</p> <p>Мярката е приета с решение на литовския парламент и промени в Кодекса за административните нарушения в периода 1997-1999 г.</p> <p>Промените касаят член 41 от Кодекса за административните нарушения и по-специално алинеи 3, 4 и 5.</p>
Вложени ресурси	<p>На практика не е възможно да се изчислят всички разходи за борба с недекларирания труд в Литва, както и конкретно разходите по прилагането на въпросните текстове в Кодекса за административните нарушения. Има няколко институции, отговорни за прилагането на тези текстове, и няма налична информация каква част от разходите им са предназначени за ограничаване на недекларирания труд. Всички институции имат много повече функции и работата им не се изчерпва с прилагането на тези текстове.</p> <p>В Литва има няколко институции, които пряко се занимават със сивата икономика на пазара на труда, като Държавната инспекция по труда, Държавната данъчна инспекция, Следствената служба за разследване на финансовите престъпления и полицията. Разходите на съдилищата, които разглеждат дела, свързани с недекларирания труд, също трябва да се вземат предвид.</p> <p>Тъй като посочените текстове са основополагащи и дават основата за борбата със сивите практики на пазара на труда, можем да твърдим, че административните</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

	<p>разходи по прилагането на тези текстове са обосновани, макар и не задължително ефективни, тъй като алтернативата е да няма ясни регламенти и контрол, което неизбежно ще доведе до шоково нарастване на сивите практики. Изследванията показват, че сивите практики в Литва са разпространени и въобще негативното отношение към плащането на данъци създава подобни предпоставки. Административните наказания са ефективно средство за ограничаване на сивите практики в подобна среда.</p>
<p>Описание на основните ефекти и взаимодействия в резултат от въвеждането на практиката</p>	<p>Глобите и вероятността да бъдеш хванат при незаконна работа и безотчетни заплати повишават риска от глоба, т.е. потенциалните разходи при работа на сиво на пазара на труда. Колкото по-голям е шансът да бъдеш глобен и колкото по-големи са глобите (други негативни последици са например свързани със загуба на репутация или т.нар. репутационен риск), толкова по-малко вероятно е пазарните участници да прибягват до подобни практики на пазара на труда.</p> <p>Действията на държавните институции срещу сивата икономика на пазара на труда и рискът, че участниците в нея ще бъдат заловени и наказани, са фактори, които определят до голяма степен размера на пазара на труда в сянка. Укрепването на държавните институции, които се борят срещу сивата икономика на пазара на труда, е от ключово значение за ограничаването на тези практики.</p> <p>Данните обаче показват, че наред с административните санкции има и много други фактори за появата на сиви практики – като високите данъци или кризата и нарастването на безработицата. Затова и санкциите не са достатъчни, а трябва мерки за намаляване на стимулите за участие в сивата икономика. Особено строгите мерки могат дори да направят икономическото и социалното положение на работещите на сиво по-лошо, когато пазарът на труда в сянка е отражение на лошата икономическа ситуация, негъвкавите трудови отношения, прекомерните регулации или високата данъчна тежест.</p>
<p>Резултат</p>	<p>Не може еднозначно да се определи резултатът от въвеждането на тези текстове в законодателството. Размерът на сивата икономика на пазара на труда в Литва намалява в периода 2005-2007 г., което се свързва по-скоро с икономическия подем, а не толкова със санкциите и глобите. След настъпването на икономическата криза през 2008 г. е налице бързо увеличаване на броя на хората, които са въввлечени в пазара на труда в сянка – близо 40% от хората през 2009 г. са работили нелегално или са получавали част от заплатата си безотчетно. Тези цифри започват да спадат през 2010 г. и 2011 г. Въпреки че делът на хората, които са участвали в подобни практики през 2012 г., остава стабилен, той е все още по-голям, отколкото през 2007 г. или преди кризата.</p>
<p>Ефекти върху ключови партньори и участници на пазара</p>	<p>През периода 2003-2005 г. е имало повече от 4 000 проверки годишно за незаконна работа в Литва. От 2006 г. до 2010 г. този брой е намалял наполовина, което обхваща както периода преди кризата, когато сивите практики са сравнително малко, така и периода непосредствено след кризата, когато сивите практики бележат рекорд. През 2011 г. и 2012 г. проверките отново нарастват, но остават на</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

	<p>нива, по-ниски от тези през 2003 – 2005 г. През 2012 г. е имало 3700 проверки за установяване на случаи на нелегална работа в Литва. През 2011 г. и 2012 г. броят на тези случаи в съдилищата се удвоява и бележи рекорд, което е вследствие от все още разпространените сиви практики след кризата и повечето проверки.</p> <p>Средната фактическа глоба за незаконна работа през 2012 г. в Литва е била 2 162 лита. Средният размер на глобата нараства до 2008 г. и след това започва да намалява. Намалението се дължи отчасти на промени в съдебната практика. Започват все по-често да се прилагат смекчаващи вината обстоятелства и да се прилагат по-малко строги санкции, отколкото тези в законодателството. Средното равнище на глобите също намалява, дори в случаите, когато не са налице смекчаващи вината обстоятелства.</p> <p>Ефектите върху бизнеса са по отношение на повечето разходи, обвързани с направените проверки и евентуалните санкции – това включва и водените дела. Данните за проверките и делата сочат, че именно в най-проблемната 2009 г. държавните институции не са били особено активни и законодателството не са прилага в пълната му строгост.</p>
Контакти с релевантни институции	<p>Държавна инспекция по труда Valstybinė darbo inspekcija Algirdo St. 19, LT-2009 Vilnius www.vdi.lt Phone: (+370) 5 265 0193 Fax: (+370) 5 213 9751 E-mail: info@vdi.lt</p> <p>Държавна данъчна инспекция Valstybinė mokesčių inspekcija Vasario 16-th str. 15, 01514 Vilnius http://www.vmi.lt/en/ Phone: (+370) 5 268 7802 Fax: (+370) 5 212 5604 E-mail: vmi@vmi.lt</p> <p>Следствена служба за разследване на финансови престъпления (Министерство на вътрешните работи) Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

	<p>Šermukšnių st. 3, 01106 Vilnius</p> <p>http://www.fnnt.lt</p> <p>Phone: (+370) 5 271 74 47</p> <p>Fax: (+370) 5 262 18 26</p> <p>E-mail: dokumentas@fnnt.lt</p> <p>Полиция (Министерство на вътрешните работи)</p> <p>Vidaus reikalų ministerijoje</p> <p>Saltoniskiu str. 19, 08105 Vilnius</p> <p>http://www.policija.lt/En</p> <p>Phone: (+370) 5 271 9620</p> <p>Fax: (+370) 5 271 9709</p> <p>E-mail: spauda@policija.lt</p>
--	--

Практика № 2. Измамно и небрежно управление на сметки (Наказателен кодекс на Република Литва)

Име	<p>Наказателен кодекс на Република Литва</p> <p>Член 222 Измамно управление на сметки</p> <p>Член 223 Небрежно управление на сметки</p> <p>Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas.</p> <p>222 straipsnis. Apgaulingas apskaitos tvarkymas</p> <p>223 straipsnis. Aplaidus apskaitos tvarkymas</p>
Кратко описание и предистория	<p>Член 222 и член 223 от Наказателния кодекс на Република Литва въвеждат строги санкции за измамно и небрежно управление на сметки. Текстове са въведени през 2000 година.</p> <p>Нарушение, което се извършва от работодател във връзка с управлението на сметките, може да бъде санкционирано в съответствие с член 222 и член 223 на Наказателния кодекс. Член 222 не търпи никакви значими промени през годините, а само леки модификации на формулировката.</p> <p>Ако член 222 (измамно управление на сметки) бъде приложен при санкциониране на недеклариран труд, на лицето (работодателя) може да бъде наложена глоба, да бъде арестуван или лишен от свобода за срок до 4 години. В случай на прилагане на член 223, наказанието може да бъде глоба, арест или затвор за срок до 2 години.</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

	<p>По-късно са направени няколко изменения (посочени по-долу) на член 223 с цел прилагането на по-строги мерки срещу небрежното управление на сметки, необходими за борба с дейностите в сенчестата икономика, която обикновено е тясно свързана с недекларирания труд.</p> <p>Член 223 от Наказателния кодекс определя наказание с глоба, арест или лишаване от свобода до две години за небрежно управление на сметки или унищожение или загуби на счетоводни отчети, изисквани от нормативните актове.</p> <p>Член 223 е изменен на 5 юли 2004 г., като редакцията е по-скоро словесна. Текстът звучи така: "1. Лице, което е задължено, но не успява да управлява сметките спрямо изискванията на нормативните актове или управлява сметките небрежно или не успява да съхранява счетоводните документи за срокове, определени от законодателство, когато това не позволява, напълно или частично, определянето на дейностите на лицето, размера или структурата на активите, капитала или задълженията, се наказва с лишаване от правото да бъде назначен на определени позиции, да участва в определен вид дейности или с глоба, арест или лишаване от свобода за срок до две години."</p> <p>Член 223, ал. 1 е изменена на 21 юни 2011 г., като на мястото на думите "лишаване от правото да бъде назначен на определени позиции, да участва в определен вид дейности" се записва "обществено полезен труд" и се организира по следния начин: "1. Лице, което е задължено, но не успява да управлява сметките спрямо изискванията на нормативните актове или управлява сметките небрежно или не успее да съхранява счетоводните документи за срокове, определени от законодателство, когато това не позволява, напълно или частично, определянето на дейностите на лицето, размера или структурата на активите, капитала или задълженията, се наказва с обществено полезен труд или глоба, арест или лишаване от свобода за срок до две години."</p> <p>С последното изменение на този член (223) леко се променя формулировката, но по-важното е, че се добавя допълнително наказание, което е "обществено полезен труд", на мястото на „лишаване от право да бъдат наемани на определена позиция или да се занимават с определен вид дейност". Включването на обществено полезния труд като наказание, което да ограничи сенчестите практики на пазара на труда е интересна промяна в законодателството.</p>
Декларирана цел	<p>Основната цел на чл. 222 и чл. 223 от Наказателния кодекс е да се ограничи измамното или небрежно управление на сметки, което е тясно обвързано с нелегалния труд и безотчетните плащания за труд. Включвайки подобно управление на сметките към т. нар. финансови измами и понасянето на наказателна отговорност, в т.ч. затвор, а не само на административна глоба, е силен възпиращ фактор пред работодателите да прилагат сиви практики.</p> <p>Последните промени при небрежното управление на сметки (чл. 223), отнасящи се до наказание с полагането на обществено полезен труд, имат и имиджов характер, което може да ограничи сивите практики на някои работодатели, основно установени фигури с по-големи компании. При нарушения, които не са достатъчно</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

	тежки и не заслужават затвор, като допълнителен инструмент за обществен натиск върху нарушителите може да се ползват текстовете за полагането на обществено полезен труд.
Организация, въвела практиката	Мярката е приета с решение на литовския парламент при приемането на Наказателния кодекс през 2000 г. Отговорните институции за прилагането на новите текстове са Държавната данъчна инспекция, Следствената служба за разследване на данъчните престъпления и Полицията.
Правна форма	Законодателна промяна Мярката е приета с решение на литовския парламент при приемането на Наказателния кодекс през 2000 г. Разглежданите текстове са в чл. 222 и чл. 223, касаещи измамното и небрежно управление на сметки. През 2011 г. е прецизиран и текстът, касаещ небрежното управление на сметки (чл. 223), като към възможните наказания е прибавено и полагането на обществено полезен труд.
Вложени ресурси	На практика не е възможно да се изчислят всички разходи за борба с недекларирания труд в Литва, както и конкретно разходите по прилагането на въпросните текстове в Наказателния кодекс. Няма налична информация каква част от разходите на данъчната администрация или службата за разследване на финансовите престъпления или полицията се отнасят до точно тези текстове за измамно и небрежно управление на сметките. В Литва има няколко институции, които пряко се занимават с управлението на сметките и сивата икономика на пазара на труда, като Държавната данъчна инспекция, Следствената служба за разследване на финансовите престъпления и полицията. Също така разходите на съдилищата, които разглеждат дела, свързани с измамното или небрежно управление на сметки, също трябва да се вземат предвид. Тъй като посочените текстове са основополагащи и дават основата за борбата със сивите практики на пазара на труда, можем да твърдим, че административните разходи по прилагането на тези текстове са обосновани, макар и не задължително ефективни, тъй като алтернативата е да няма ясни регламенти и контрол, което неизбежно ще доведе до шоково нарастване на сивите практики – изследванията показват, че сивите практики в Литва са разпространени и въобще негативното отношение към плащането на данъци, в т.ч. при работодателите, създава подобни предпоставки. Понасянето на наказателна отговорност от страна на работодателите, в т.ч. затвор, е ефективно средство за ограничаване на сивите практики в подобна среда.
Описание на основните ефекти и взаимодействия	Глобите, арестът, лишаването от свобода, както и шансът да бъдеш хванат за измамни дейности могат да бъдат определени като цената за да работиш на сиво, тоест да наемаш нелегално или да плащаш за труд безотчетно. Колкото по-голям е

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

в резултат от въвеждането на практиката	<p>шансът да бъдеш глобен, арестуван и затворен и колкото по-голяма е глобата, времето в ареста или в затвора (други негативни последици, свързани с това да бъдеш арестуван, е например загуба на репутация), толкова по-малко вероятно е пазарните участници да се включат в подобни практики.</p> <p>Действията на държавните институции срещу измамното или небрежното управление на сметки и рискът, че работодателите ще бъдат хванати и наказани, са фактори, които определят до голяма степен размера на пазара на труда в сянка. Укрепването на държавните институции, които се борят срещу сивата икономика на пазара на труда, са ключови за ограничаването на тези практики.</p> <p>Данните обаче показват, че наред с административните санкции има и много други фактори за появата на сиви практики като високите данъци или кризата и нарастването на безработицата. За това и санкциите не са достатъчни, а трябва мерки за намаляване на стимулите за участие в сивата икономика. Особено строгите мерки могат дори да направят икономическото и социалното положение на работещите на сиво по-лошо, когато пазара на труда в сянка е отражение на лошата икономическа ситуация, негъвкавите трудови отношения, прекомерните регламенти или данъчната тежест.</p>
Резултат	<p>Членовете 222 и 223 от Наказателния кодекс се използват, за да се накажат безотчетните плащания или плащанията на заплати на ръка в Литва, тъй като те се третира от закона като измамно или небрежно управление на сметки.</p> <p>Не може еднозначно да се определи резултатът от въвеждането на тези текстове в законодателството. Размерът на сивата икономика на пазара на труда в Литва намалява в периода 2005-2007 г., което се свързва по-скоро с икономическия подем, а не толкова със санкциите и глобите. След настъпването на икономическата криза през 2008 г. е налице бързо увеличаване на броя на хората, които са привлечени в пазара на труда в сянка – близо 40% от хората през 2009 г. са работили нелегално или са получавали част от заплатата си безотчетно. Тези цифри започват да спадат през 2010 г. и 2011 година. Въпреки че делът на хората, които са участвали в подобни практики през 2012 г., не се увеличава, той е все още по-голям, отколкото през 2007 г. (преди кризата).</p>
Ефекти върху ключови партньори и участници на пазара	<p>Няма ясни данни за осъдените на затвор работодатели през годините, нито за положения обществено полезен труд през последните години, което би могло да подсказва доколко ефективни са въпросните текстове. Дори и текстовете да са строги, ако не се прилагат ефективно, те биха изгубили силата си да възпират подобни практики.</p> <p>Ефектите върху бизнеса са по отношение на повечето разходи, обвързани с направените проверки и евентуалните санкции – това включва и водените дела. Липсват данни, които да покажат прилагането на тези текстове в годините на криза и да отчетат някаква тенденция.</p> <p>Очакванията са, че полагането на обществено полезен труд като наказание за небрежно управление на сметки, ще е добър превантивен инструмент за подобни</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

	практики, тъй като нанася щети върху репутацията на работодателите. Няма обаче данни, които да потвърдят или опровергават тези прогнози.
Контакти с релевантни институции	<p>Държавна данъчна инспекция Valstybinė mokesčių inspekcija Vasario 16-th str. 15, 01514 Vilnius http://www.vmi.lt/en/ Phone: (+370) 5 268 7802 Fax: (+370) 5 212 5604 E-mail: vmi@vmi.lt</p> <p>Следствена служба за разследване на финансови престъпления (Министерство на вътрешните работи) Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba Šermukšnių st. 3, 01106 Vilnius http://www.fntt.lt Phone: (+370) 5 271 74 47 Fax: (+370) 5 262 18 26 E-mail: dokumentas@fntt.lt</p> <p>Полиция (Министерство на вътрешните работи) Vidaus reikalų ministerijoje Saltoniskiu str. 19, 08105 Vilnius http://www.policija.lt/En Phone: (+370) 5 271 9620 Fax: (+370) 5 271 9709 E-mail: spauda@policija.lt</p>

Практика № 3. Изменение в чл. 98 от Кодекса на труда (2012 г.)

Име	Промяна на определението за незаконен труд - изменение на литовския Кодекс на труда, член 98 (определение на незаконен труд). Pakeisti nelegalaus darbo apibrėžimą – pakeisti Lietuvos Respublikos Darbo kodekso 98
-----	---

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

<p>Кратко описание и предистория</p>	<p>straipsnį (nelegalaus darbo apibrėžimas)</p> <p>Поради икономическата криза, която започна в края на 2008 г., много фирми и хора започнаха да пренасят част от дейността си в сивата икономика с цел да избегнат прекомерните правила и данъчното облагане. Липсата на ясна дефиниция за незаконен труд беше проблем за държавните институции, тъй като не беше докрай ясно какво означава незаконен труд, освен презумпцията за работа без писмен договор или за работа на чужди граждани без необходимите документи или процедури.</p> <p>Недекларираният труд е "всяка платена дейност, която сама по себе си е законна, но не е декларирана пред държавните институции, като се има предвид различията в правните системи в държавите-членки" – това е записано в "Засилване на борбата срещу недеклариания труд" на ЕК от 24.10.2007 година. Тъй като това определение свързва недеклариания труд с данъчни/осигурителни измами, би било целесъобразно да се установи по-ясно определение на незаконен труд. Целта му е да покрие не само работните взаимоотношения без споразумение (договор), което се тълкува като нарушение на договорите и процедурите, но и данъците, които не се плащат дейностите, които не се декларират пред държавните институции, както и укриването на работни часове и неотчитане на извънреден труд.</p> <p>Въпреки че постановлението за формирането на работна група, която да излезе с мерки срещу сивата икономика, е подписано на 23 октомври 2009 г., и групата е започнала работа незабавно, крайното определение за незаконен труд е прието в Кодекса на труда (чл. 98) чак в средата на 2012 година.</p> <p>На 30 юни 2012 член 98 от Кодекса на труда е променен, за да се дефинира какво е незаконна работа:</p> <p>"Незаконна работа: работа, която се извършва в полза на работодателя и под негово ръководство или контрол, когато служителят, извършвайки работните си функции и подчинявайки се на установените правила за организация на работата, удовлетворява поне едно от следните изисквания:</p> <ul style="list-style-type: none"> • извършване на работа без писмен трудов договор; • работодателят не уведомява съгласно закона регионалното поделение на Фонда за социално осигуряване за наемането на служителя; • дейности, извършвани от чуждестранни граждани и лица без гражданство, които не спазват процедурите за заетост, описани в регулаторните актове; • дейности, извършвани от чуждестранни граждани, наети без да се спазва член 98 (1), алинеи 1, 2 и 3."
<p>Декларирана цел</p>	<p>Целта на тази промяна е да изчисти дефиницията за незаконен труд, тъй като до момента е липсвала ясно определение на тези практики, т.е. те, макар и наказуеми, са подлежали на тълкувания. Разписаното определение премахва всякакви неясноти</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

	около същността на незаконния труд и прави работата на отговорните институции по-ефективна.
Организация, въвела практиката	Мярката е приета с решение на литовския парламент по измененията на Кодекса на труда (чл. 98) през 2012 година. Отговорни институции за въвеждането на тази мярка и прилагането ѝ са Министерство на социалното осигуряване и труда, Националният фонд за социално осигуряване и Държавната инспекция по труда.
Правна форма	Законодателна промяна Изменението е въведено през юни 2012 година и се отнася до чл.98 от Кодекса на труда, който дефинира незаконната работа. Текстът гласи, че: "Незаконна работа: работа, която се извършва в полза на работодателя и под негово ръководство или контрол, когато служителят, извършвайки работните си функции, и подчинявайки се на установените правила за организация на работата, удовлетворява поне едно от следните изисквания: <ul style="list-style-type: none"> • извършване на работа без писмен трудов договор; • работодателят не уведомява съгласно закона регионалното поделение на Фонда за социално осигуряване за наемането на служителя; • дейности, извършвани от чуждестранни граждани и лица без гражданство, които не спазват процедурите за заетост, описани в регулаторните актове;"
Вложени ресурси	Държавните институции, отговорни за въвеждането, не са направили никакви специални разходи във връзка с това изменение. По-ясното определение на незаконната работа спестява разходи на администрацията, тъй като прави работата ѝ по-ефективна, в т.ч. при съдебни спорове, и води до повече разходи за компаниите, които наемат на сиво.
Описание на основните ефекти и взаимодействия в резултат от въвеждането на практиката	По-стриктната и по-ясна дефиниция на незаконния труд спестява разходи на администрацията, тъй като прави работата ѝ по-ефективна, в т.ч. при съдебни спорове, и води до повече разходи за компаниите, които наемат на сиво. Дефиницията на незаконния труд в подобен, сравнително опростен, текст помага и за информираността на обществото относно измеренията на подобни практики.
Резултат	По-стриктната и по-ясна дефиниция на незаконния труд ограничава сивите практики на пазара на труда. Няма ясни количествени данни за ефекта от тази промяна, тъй като тя е сравнително нова и въздействието ѝ би следвало да се почувства от 2013 г. нататък. Все пак, на фона на повечето проверки и случаи, които стигат до съд през последните две години, можем да съдим, че тази мярка ще има положителен ефект върху ефективното разкриване на случаи на нерегламентиран труд.

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенцията по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Ефекти върху ключови партньори и участници на пазара	<p>По отношение на работодателите, по-стриктната и по-ясна дефиниция на незаконния труд прави по-малко вероятно благоприятното тълкуване на текстовете при съдебни спорове. Предвид това, че води до повече разходи за компаниите, които наемат на сиво, практиката има възпиращ ефект.</p> <p>Освен това улеснява администрацията в нейната контролна дейност при преследването на сиви практики, тъй като ѝ спестява разходи и прави работата ѝ по-ефективна, в т.ч. при съдебни спорове. Дефиницията на незаконния труд в подобен, сравнително опростен, текст помага и за информираността на обществото относно измеренията на подобни практики.</p>
Контакти с релевантни институции	<p>Министерство на социалното осигуряване и труда Socialinės apsaugos ir darbo ministerija A. Vivulskio st. 11, 03610 Vilnius http://www.socmin.lt Phone: (+370) 5 266 4201 Fax: (+370) 5 266 4209 E-mail: post@socmin.lt</p> <p>Съвет на националния фонд за социално осигуряване Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba Konstitucijos St. 12, LT-2600 Vilnius http://www.sodra.lt Phone: (+370) 5 272 4864 Fax: (+370) 5 272 3641 E-mail: sodrainfo@sodra.lt</p> <p>Държавна инспекция по труда Valstybinė darbo inspekcija Algirdo St. 19, LT-2009 Vilnius www.vdi.lt Phone: (+370) 5 265 0193 Fax: (+370) 5 213 9751 E-mail: info@vdi.lt</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Практика № 4. Бизнес сертификати

Име	<p>Преглед на процедурите за издаване на бизнес сертификати чрез промяна на решение N 1797, 19.11.2002 г. „Правила за издаване на бизнес сертификати на жители” на правителството на Република Литва.</p> <p>Peržiūrėti verslo liudijimo išdavimo tvarką pakeičiant Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 19 d. nutarimą Nr. 1797 „Dėl Verslo liudijimų išdavimo gyventojams taisyklių“</p>
Кратко описание и предистория	<p>Поради икономическата криза, която започна в края на 2008 г., много фирми и хора започнаха да пренасят част от дейността си в сивата икономика с цел да избегнат прекомерните правила и данъчното облагане.</p> <p>Установено е, че част от проблема със сивата икономика на пазара на труда е, че хората не могат по лесен начин да регистрират законово дейностите си без да направят големи разходи. Това се касае особено силно за дребния (индивидуален бизнес), който трудно попада под ударите на регулаторните органи.</p> <p>Облагането на дребния (индивидуален) бизнес в Литва има два режима: облагане на индивидуални дейности, където данъкът (заедно с осигуровките) се налага върху получения доход и облагане чрез закупуване на бизнес сертификат, където се заплаща фиксирана сума преди осъществяване на дейността. Първото облагане може да се ползва за почти всички дейности – налага се данък от 5% върху индивидуалните дейности, без т. нар. свободни професии (адвокати, счетоводители, доктори, журналисти и т.н.), а вторият режим (бизнес сертификати) се отнася за около 100 дейности.</p> <p>Т. нар. бизнес сертификати дават възможност да се заплати фиксирана сума като вид подоходен данък преди започването на дейността – данъкът е един вид закупуване на този бизнес сертификат. Тази практика позволява на най-различни малки бизнеси да имат максимално ниски административни разходи, като просто си купуват подобен сертификат и не водят детайлна отчетност.</p> <p>Минималната фиксирана сума за данъка върху доходите на физическите лица, наложен върху бизнес сертификати, е в размер на 1 440 лита през 2009-2010 г. През 2011 г. фиксираната сума е намалена на 120 лита, което води до сериозен ръст на физическите лица, които използват бизнес сертификатите. Считано от 2012 г. минималната фиксирана сума за данъка върху доходите на физически лица, наложен върху бизнес сертификати, е увеличен отново от 120 лита до 1 440 лита, което свива малко броя на физическите лица, използващи бизнес сертификатите. През 2013 г. сумата вече е 1 800 лита, което допълнително ще натези на физическите лица, използващи този режим на облагане.</p> <p>През последните години се направиха промени, като се съкрати минималният срок на действие на бизнес сертификат – от месец на 5-15 дни в зависимост от дейността, като изборът е на хората.</p> <p>Сертификати за бизнес са се издавали за една година или друг времеви интервал,</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

	<p>но не по-кратък от един месец (30 дни), освен за търговия. От 2010 година това е променено – може да се издават за една година или друг времеви интервал, но не по-кратък от 5 дни, освен за търговия. Това е направено, защото някои дейности не се нуждаят от дългосрочен сертификат, тъй като могат да се извършат за няколко дни или седмици.</p> <p>През 2011 г. се водеше дебат дали трябва да бъде съкратен списъкът на дейностите, които могат да се извършват с бизнес сертификат или дори този режим да се премахне. Все пак обхватът на бизнес сертификатите се запази, но се наложи лимит от 10% дял на приходите от компании, тоест над 90% от приходите трябва да идват от индивидуални клиенти.</p> <p>Една от причините за промяната е, че така хората ще могат лесно да извършат легално дейност, която преди това е била извършвана нелегално.</p>
Декларирана цел	Да се намали обхвата на сивите практики при дребните (индивидуални) и временни/сезонни бизнеси като последните не се натоварват с допълнителен разход по регулярна и детайлна отчетност.
Организация, въвела практиката	Мярката е приета с решение и изменение на процедурите за издаване на бизнес сертификати чрез промяна на решение N 1797, 19.11.2002 г. „Правила за издаване на бизнес сертификати на жители“ на правителството на Република Литва.
Правна форма	Законодателна промяна Преглед на процедурите за издаване на бизнес сертификати чрез промяна на решение N 1797, 19.11.2002 г. „Правила за издаване на бизнес сертификати на жители“ на правителството на Република Литва.
Вложени ресурси	Промяната не носи значителни допълнителни разходи на държавата или администрацията. По-гъвкавите срокове на бизнес сертификатите означават малко по-гъвкава работа и на администрацията, което може да донесе допълнителен разход, но не значим такъв.
Описание на основните ефекти и взаимодействия в резултат от въвеждането на практиката	Бизнес сертификатите могат да бъдат получени само за няколко дни или седмици, което позволява на хората да реагират по-добре на промени в ситуацията на пазара, т.е. ако няма работа, няма и нужда да имат сертификат и да плащат данъци (предварително), а ако се появи потенциална работа, сертификатът може да бъде получен за няколко дни. Това дава гъвкавост на хората и намалява стимулите за недеклариран труд, тъй като данък се плаща, само когато има работа. Задължителните здравни вноски също отчитат продължителността на бизнес сертификатите.
Резултат	Хората избират бизнес сертификата като средство за работа, тъй като е възможно най-опростената форма на легална работа спрямо всички други юридически форми. Това помага, ако не за намаляването на сивата икономика, то поне за

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

	<p>ограничаването на разрастването ѝ, тъй като има законен начин за хората да изкарват прехраната си.</p> <p>Няма обаче детайлни изследвания на ефектите от прилагането на бизнес сертификатите, които да показват количествени измерения и ефекти върху сивата икономика. Последните промени, водещи до по-голяма гъвкавост, спомагат за свиването на сивите практики сред дребния бизнес, тоест точно там, където те са най-разпространени.</p>
Ефекти върху ключови партньори и участници на пазара	<p>Промяната не носи значителни допълнителни разходи на държавата или администрацията. По-гъвкавите срокове на бизнес сертификатите означават малко по-гъвкава работа и на администрацията, което може да донесе допълнителен разход, но не значим такъв.</p> <p>Бизнес сертификатите намаляват административните разходи на дребния бизнес, като предоставят максимално олекотена възможност за легална работа.</p>
Контакти с релевантни институции	<p>Министерство на икономиката Lietuvos Respublikos ūkio ministerija Gediminoave. 38, LT-01104 Vilnius, http://www.ukmin.lt/en/ Phone: 8 706 64 845 Fax: 8 706 64 762 E-mail: kanc@ukmin.lt</p> <p>Министерство на финансите Finansų ministerija Lukiškių 2, 01512 Vilnius http://www.finmin.lt Phone: (+ 370) 5 239 0000 Fax: (+370) 5 279 1481 E-mail: finmin@finmin.lt</p> <p>Министерство на социалното осигуряване и труда Socialinės apsaugos ir darbo ministerija A. Vivulskio st. 11, 03610 Vilnius http://www.socmin.lt</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

	Phone (+370) 5 266 4201 Fax (+370) 5 266 4209 E-mail: post@socmin.lt
--	--

Практика № 5. Социална кампания за насърчаване на нетърпимост към сивата икономика: Инициатива "Clear Wave"

Име	Социална кампания за насърчаване на нетърпимост към сивата икономика: Инициатива "Clear Wave" Projekto "Baltoji banga"
Кратко описание и предистория	<p>Поради икономическата криза, която започна в края на 2008 г., много фирми и хора започнаха да пренасят част от дейността си в сивата икономика с цел да избегнат прекомерните правила и данъчното облагане. В допълнение към други мерки, правителството започна да работи за повишаване на осведомеността за вредите от нарасналата сива икономика, като си сътрудничи с неправителствения сектор и подкрепи инициативи за борба със сивата икономика като "Clear Wave".</p> <p>Социални кампании, които имат за цел да увеличат нетърпимост към сивата икономика, са насочени към широката общественост, тъй като голяма част от населението участва под различна форма в извършване на такива дейности. Тези кампании се фокусират върху щетите, които сивата икономика предизвиква.</p> <p>"Clear Wave" е инициатива за прозрачен и коректен бизнес. Основната цел на инициативата е да се насърчи прозрачната бизнес практика в Литва. Дружествата, участващи в този проект, поемат отговорността да работят по коректен и прозрачен начин, както и да насърчават своите бизнес партньори да:</p> <ul style="list-style-type: none">• вземат прозрачно участие в търгове (обществени поръчки) - без да подкупват организаторите и членовете на журито, без да прибъгват до незаконни финансови и нефинансови мерки, за да спечелят предимство пред останалите участници;• спазват законите на Република Литва и честно плащат предвидените такси и данъци;• поддържат прозрачна отчетност и заплащат коректно на своите служители. <p>Идеята за прозрачност в бизнеса "Clear Wave" е представена пред обществеността и бизнеса, популяризирана, разпространена и използвана. Тази идея може да се превърне в символична отправна точка за гражданите и бизнеса. Прозрачните бизнеси би следвало да получават по-високо доверие от клиентите и по-добра репутация сред обществото. Подобна практика може да се превърне в запазен знак, че даден бизнес е отговорен и прозрачен.</p> <p>За първи път в Литва се появява инициатива за прозрачен и коректен бизнес през</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

	<p>2007 г. На 1 юни 2011 г. инициативата „Clear Wave” вече обединява над 50 компании.</p> <p>Компаниите използват етикета "Clear Wave" за техните продукти, услуги и маркетингови материали.</p> <p>Патрон на инициативата е президентът на Република Литва Даля Грибаускайте. Проектът привлича вниманието и на други органи като Министерството на финансите на Република Литва, Държавната данъчна инспекция и др.</p>
Декларирана цел	Основната цел на инициативата е да се насърчи прозрачната бизнес практика в Литва.
Организация, въвела практиката	<p>Проектът “Clear Wave” е инициран от Association “Investors Forum”, Civil Society Institute, United Nations Development Programme in Lithuania, “Transparency International” Lithuania, civil association “Dalius sąskaita”, the Lithuanian Business Support Agency.</p> <p>Правото да се ползва запазеният знак (лейбълът) на кампанията от компании се предоставя от борд, съставен специално за тази цел, който оперира на доброволни начала.</p> <p>Повече информация е достъпна тук: http://www.baltojibanga.lt/</p> <p>Примери за използването на лейбъла от компании са показани тук: http://www.baltojibanga.lt/baltieji-produktai.html</p>
Правна форма	Доброволна инициатива, която се отнася до повишаването на информираността на литовския бизнес и широката общественост за вредите от сивата икономика. Инициативата е и насърчителна за бизнеса, тъй като има имиджов характер и представя компаниите в положителна светлина.
Вложени ресурси	<p>Разходите по мярката са до голяма степен поети от неправителствени организации, които срещат институционална подкрепа на идеята, но не и директна финансова помощ за реализирането ѝ. Няма данни за разходите не споменатите организации по осъществяването на тази идея.</p> <p>Институциите помагат по отношение на данните, осведомеността и публичността на кампанията, но няма данни за конкретните финансови измерения на взаимоотношенията между държавните институции и неправителствените организации по този проект.</p>
Описание на основните ефекти и взаимодействия в резултат от въвеждането на	<p>Основният ефект е най-вече повишената осведоменост за щетите, които незаконните или корупционните практики, извършвани от фирми и често negliжирани от широката общественост, имат върху пазара в дългосрочен план.</p> <p>Фирми започват да се окачествяват като прозрачни, некорумпирани, неучастващи в</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

практиката	сивата икономика и т.н. Освен това такава позициониране от страна на компаниите може да се превърне в предимство пред конкуренцията – възприетията от страна на обществеността, че тази или онази фирма е прозрачна, плаща данъци, не участва в корупционни действия и т.н., може да направи компанията по-конкурентна и продукцията ѝ - по-желана.
Резултат	Към момента над 50 фирми се обозначават с етикета на членове на инициативата “Clear Wave” и спазват принципите ѝ. Големите компании като ТЕО (ICT) или Siemens (Engineering) са част от участниците в тази инициатива.
Ефекти върху ключови партньори и участници на пазара	<p>Инициативата помага да се повиши информираността за лошите последици от сивата икономика не само за фирмите, но и за населението като цяло. Трудно е да се каже какво е точното въздействие на тази мярка, тъй като решението за участие в сивата икономика невинаги се прави въз основа на липсата на информираност – данните от прегледа на сивите практики сочат, че често това е информиран избор. Данъците и регулациите са основният двигател на сивата икономика, затова информираността е само малка част от проблема.</p> <p>По отношение на фирмите мярката стимулира коректното поведение и привлича големи компании, които градят имидж на коректни и отговорни компании. Обхватът обаче остава ограничен, като включилите се компании не са достатъчно много, за да имат осезаем ефект върху сивата икономика в страната. Все пак, на фона на доброволния елемент и липсата на разходи за държавата, мярката носи повече ползи, отколкото разходи.</p>
Контакти с релевантни институции	<p>Проектът “Clear Wave” е инициран от Association “Investors Forum”, Civil Society Institute, United Nations Development Programme in Lithuania, “Transparency International” Lithuania, civil association “Dalius sąskaita”, the Lithuanian Business Support Agency.</p> <p>Повече информация е достъпна тук: http://www.baltojibanga.lt/</p> <p>Andželika Rusteikienė, Project manager Association „Investors Forum“ Phone: 8 624 57 394 E-mail: andzelika@investorsforum.lt Totoriu str. 5-21, LT-01121 Vilnius, Lithuania</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Практика № 6. Социално отговорна компания

Име	<p>„Социално отговорна компания“</p> <p>„Socialiai atsakingos įmonės“</p>
Кратко описание и предистория	<p>Поради икономическата криза, която започна в края на 2008 г., много фирми и хора започнаха да пренасят част от дейността си в сивата икономика с цел да избегнат прекомерните правила и данъчното облагане.</p> <p>Правителството на Литва разглежда корпоративната социална отговорност (КСО) или социално отговорния бизнес в съответствие с очакванията за общо благосъстояние на обществото, като основа за социално и икономическо развитие и като инструмент за борба срещу сивата икономика.</p> <p>На 12 януари 2010 г. правителството прие програма за развитие на корпоративната социална отговорност за периода 2009-2013 година. В документа няма задължаващи мерки за компаниите, а по-скоро общи намерения, че корпоративната социална отговорност трябва да се стимулира и повече компании да се включат. Загатва се, че в даден момент може да има законови промени, които да стимулират социално отговорните компании. Дава се и определение за корпоративната социална отговорност:</p> <p>„Корпоративна социална отговорност – политики и практики на компании, които, спазвайки законите и приетите норми на поведение, доброволно интегрират социални, екологични и прозрачни бизнес принципи в работата си. Компаниите в сътрудничество с държавния и публичния сектор търсят иновативни решения на социални, екологични и широко икономически проблеми“.</p> <p>Все повече и повече компании се присъединяват към инициативата и в момента има повече от 120 компании в Литва, които са част от мрежата на социално отговорния бизнес.</p> <p>http://www.socmin.lt/index.php?1402556533</p> <p>Понастоящем литовските компании не са принудени да се съобразяват с определението на правителството за социално отговорен бизнес, това става само на доброволен принцип.</p>
Декларирана цел	<p>Целта на тази мярка е да се използват икономически стимули за насърчаване на социално отговорния и данъчно коректен бизнес.</p> <p>Целта на правителството е да подготви законодателни актове за насърчаване на корпоративната социална отговорност и премахване на пречките пред нея. Разглежда се идеята да се създаде единен управляващ орган, който да наблюдава и управлява процеса.</p> <p>Други цели на правителството е да се подобри разбирането за това какво всъщност означава корпоративна социална отговорност (КСО) и да ангажира индустрии и НПО в разпространението на КСО в компаниите.</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

	Също така правителството вижда необходимостта от развиване на методология и мерки, които компаниите могат да приложат, за да станат социално отговорни.
Организация, въвела практиката	Правителството, посредством програма за развитие на корпоративната социална отговорност за периода 2009-2013 г.
Правна форма	<p>Необвързващи принципи, определени от правителството, за това какво е социално отговорно предприятие и корпоративна социална отговорност.</p> <p>На 12 януари 2010 г. правителството прие програма за развитие на корпоративната социална отговорност за периода 2009-2013 година. В документа няма задължаващи мерки за компаниите, а по-скоро общи намерения, че корпоративната социална отговорност трябва да се стимулира и повече компании да се включат. Загатва се, че в даден момент може да има законови промени, които да стимулират социално отговорните компании.</p> <p>Дава се определение за корпоративната социална отговорност:</p> <p>„Корпоративна социална отговорност – политики и практики на компании, които, спазвайки законите и приетите норми на поведение, доброволно интегрират социални, екологични и прозрачни бизнес принципи в работата си. Компании в сътрудничество с държавния и публичния сектор търсят иновативни решения на социални, екологични и широко икономически проблеми“.</p>
Вложени ресурси	Няма ясни данни за разходите по тази инициатива. В програмата за развитие на корпоративната социална отговорност за периода 2009-2013 г. са разписани мерки на обща стойност 4 670 хил. лита, изцяло финансирани от Европейския социален фонд. Няма обаче достъпни данни за изпълнението на програмата.
Описание на основните ефекти и взаимодействия в резултат от въвеждането на практиката	Поради факта, че корпоративната социална отговорност е ново явление, е трудно да се прецени точният механизъм, който би трябвало или ще стимулира икономическите агенти да се променят и да заявят, че са социално отговорни компании. По-важното е, че тъй като това не са задължаващи изисквания, практиката се прилага доброволно от компаниите и не носи разход за другите компании, които не желаят или не могат да изпълняват критериите.
Резултат	Не е правена оценка или проучване дали тези мерки имат влияние върху намаляването на сивата икономика. Сигурно е, че това помага за повишаване на осведомеността поне отчасти, тъй като кампанията е публична, а включването се използва от компаниите да се представят в добра светлина пред обществото. Изчистването на дефиницията за корпоративна социална отговорност и включването на компании в инициативата създава предпоставка за развитие на политиките в тази посока, с прилагането на стимули за социално отговорните компании.
Ефекти върху ключови	Разходите по тази мярка се поемат от държавните институции. Разход има и за включилите са компании, но той е решение на самите компании и съответно е

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

партньори и участници на пазара	<p>съобразен с възможностите им.</p> <p>Включването в инициативата има и маркетингов ефект за компаниите, тъй като ги представя в положителна светлина пред обществото, а и пред международни партньори. Повечето разходи, които носи корпоративната социална отговорност, е причина предимно големи компании да се включват, докато малкият и среден бизнес трудно би могъл да се включи.</p>
Контакти с релевантни институции	<p>Министерство на икономиката</p> <p>Lietuvos Respublikos ūkio ministerija Gediminoave. 38, LT-01104 Vilnius, http://www.ukmin.lt/en/ Phone: 8 706 64 845 Fax: 8 706 64 762 E-mail: kanc@ukmin.lt</p> <p>Министерство на социалното осигуряване и труда</p> <p>Socialinės apsaugos ir darbo ministerija A. Vivulskio st. 11, 03610 Vilnius http://www.socmin.lt Phone: (+370) 5 266 4201 Fax: (+370) 5 266 4209 E-mail: post@socmin.lt</p>

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ“

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Раздел III. Приложения

1 СПИСКЪН НА ПРЕГЛЕДАНИТЕ ДОКУМЕНТИ И НОРМАТИВНИ АКТОВЕ

- Европейски парламент и Европейски съвет (2009) : *Директива 2009/52/ЕО за предвиждане на минимални стандарти за санкциите и мерките срещу работодатели на незаконно пребиваващи граждани на трета държава*, Официален вестник на Европейския съюз, бр. L 168, 30.6.2009 г., стр. 24—32
- Министерство на финансите (2011) : *Сивата икономика: Подходи за измерване и моделиране*, Кратки методологични анализи
- Европейска комисия (2006) : *Регламент (ЕО) № 1628/2006 за прилагане на членове 87 и 88 от Договора по отношение на националната регионална инвестиционна помощ*, Официален вестник на Европейския съюз, специално българско издание: глава 08 том 05 стр. 54 – 65
- Европейска комисия (2008) : *Регламент (ЕО) № 800/2008 относно деклариране на някои категории помощи за съвместими с общия пазар в приложение на членове 87 и 88 от Договора* (Общ регламент за групово освобождаване), Официален вестник на Европейския съюз, бр. L 214, 9.8.2008 г., стр. 3—47
- A.T. Kerney and Friedrich Schneider (2011) : *The Shadow Economy in Europe, 2011, Using electronic payment systems to combat the shadow economy*
- Buehn, Andreas and Friedrich Schneider (2007) : *Shadow Economies and Corruption All Over the World: Revised Estimates for 120 Countries*, Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal, Vol. 1, 2007-9 (Version 2),
- Dekker, Helga et al. (2010) : *Joining up the Fight Against Undeclared Work in Europe*, Regioplan Policy Research
- European Commission (2013) : *Europe 2020: Shadow Economy and Undeclared Work*
- Eurobarometer, European Commission (2007): *Undeclared work in the European Union*
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2008): *Measures to tackle undeclared work in the European Union*
- Hazans, Mihails (2011) : *Informal workers across Europe: Evidence from 30 European countries*, University of Latvia and IZA
- International Labour Organization (2002) *ILC Declaration on the informal economy*
- International Labour Organization (2013) : *Labour Inspection and Undeclared Work in the EU*, Working Document Number 29
- International Labour Organization (2013) : *The Informal Economy and Decent Work: A Policy Resource Guide, Supporting Transitions to Formality*
- Krumplyte, Jolita & Jurgis Samulevicius (2010) : *Complex Research on Undeclared Work: Theoretical Aspects and Empirical Application in Lithuania*, Vilnius Gediminas Technical University
- Lithuanian Free Market Institute (2013) : *Lithuanian Shadow Economy*, First half-year report
- National Audit Office of the Republic of Lithuania (2006) : *Annual Report 2005*
- National Audit Office of the Republic of Lithuania (2005) : *Audit on Evaluation and Control of Illegal Working Phenomena*
- Organisation for Economic Co-operation and Development (1986) : *Employment Outlook 1986*
- Putniņš, Tālis J. & Arnis Sauka (2013) : *Shadow Economy Index for the Baltic Countries 2009-2012*, Stockholm School of Economics in Riga

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Putniņš, Tālis J., Sauka, Arnis (2011) : *Baltic Shadow Economies*, FREE Policy Brief Series

REGIOPLAN (2010) : *Joining up in the fight against undeclared work in Europe*

Rogers, J., Philippe, C. (2013) : *The Tax Burden of Typical Workers in the EU 27*, New Direction

Sauka, Arnis, Putniņš, Tālis (2011) : *Shadow Economy Index for the Baltic countries (2009-2010)*, Stockholm School of Economics in Riga

Sauka, Arnis, Putniņš, Tālis (2013) : *Shadow Economy Index for the Baltic countries (2009-2012)*, Stockholm School of Economics in Riga

Schneider, Friedrich & Andreas Buehn & Claudio E. Montenegro; World Bank Policy Research Working Paper: “Shadow Economies All over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007” (July 2010)

Schneider, Friedrich (2011) : *The Shadow Economy in Europe 2011*

Schneider, Friedrich, and Andreas Buehn (2012) : *Shadow economies in highly developed OECD countries: What are the driving forces?* Discussion Paper Series, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, No 6891

Schneider, Friedrich (2012): *Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2012: Some New Facts*

Schneider, Friedrich (2013): *Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2013: A Further Decline*

Schneider, Friedrich (2013): *The Shadow Economy in Europe 2013*

Truman Packard, Johannes Koettl, and Claudio E, Montenegro (2012) : *In From the Shadow: Integrating Europe’s Informal Labor*, World Bank

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

2 Други източници на информация

Наименование на български език	Наименование на литовски/английски език	Интернет адрес
Държавен данъчен инспекторат	Valstibinė mokesčių inspekcija	http://www.vmi.lt/en/
Държавна инспекция по труда	Valstybinė darbo inspekcija prie SADM	www.vdi.lt
Държавен социалноосигурителен фонд	Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie SADM	http://www.sodra.lt/en/
Европейската агенция за социално подпомагане	Viešoji įstaiga Europos socialinio fondo agentūra	http://www.esf.lt/en/about/ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/
Евростат	Eurostat	http://ginkom.lt/en/about-us/
Комисията по споровете	Ginčų komisija	http://www.stat.gov.lt/web/lsd/home
Литовски статистически институт	Lietuvos statistikos departamentas	http://www.ldb.lt/en
Литовска трудова борса	Lietuvos darbo birža prie SADM	http://www.sam.lt/
Министерство на здравеопазването	Sveikatos apsaugos ministerija	http://www.socmin.lt/index.php?1322685527
Министерство на социалната сигурност и труда	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija	http://www.finmin.lt/web/finmin/home
Министерство на финансите	Finansų ministerija	http://www3.lrs.lt/pls/inter/w2008_home.home?p_kalb_id=2
Парламент	Seimas	http://www.lrv.lt/en/
Правителство	Vyriausybė	

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

3 ИНФОРМАЦИЯ ЗА КОНТАКТ С ИДЕНТИФИЦИРАНИТЕ ИНСТИТУЦИИ

Наименование на институцията	Пощенски и интернет адрес	Телефон/факс/e-mail
Държавен данъчен инспекторат	Vasario 16-th str. 15, 01514 Vilnius http://www.vmi.lt/en/	Phone (+370) 5 268 7802 Fax (+370) 5 212 5604 E-mail vmi@vmi.lt
Държавна инспекция по труда	Algirdo St. 19, LT-2009 Vilnius www.vdi.lt	Phone (+370) 5 265 0193 Fax (+370) 5 213 9751 E-mail info@vdi.lt
Държавен социалноосигурителен фонд	Konstitucijos St. 12, LT-2600 Vilnius http://www.sodra.lt	Phone (+370) 5 272 4864 Fax (+370) 5 272 3641 E-mail sodrainfo@sodra.lt
Европейската агенция за социално подпомагане	Gelezinio Vilko St. 12, Lt-2600 Vilnius http://www.esf.lt/en/about/	Phone (+370) 5 264 9340 Fax (+370) 5 260 8281 E-mail info@phare.lt
Комисията по споровете	Gedimino St. 41, Vilnius http://ginkom.lt/en/about-us/	Phone (+370) 5 213 1330, 5 216 2155 E-mail info@ginkom.lt
Литовска трудова борса	Gelezinio Vilko St. 3A, LT-2600 Vilnius http://www.ldb.lt	Phone (+370) 5 236 0770 Fax (+370) 5 236 0788 E-mail info@ldb.lt
Министерство на здравеопазването	Vilniaus st. 33, 01506 Vilnius http://www.sam.lt	Tel. (+370) 5 268 5110 Fax. (+370) 5 266 1402 E-mail ministerija@sam.lt
Министерство на социалната сигурност и труда	A. Vivulskio st. 11, 03610 Vilnius http://www.socmin.lt	Phone (+370) 7 066 4203 Fax (+370) 5 266 4209 Danguole.Juozapaviciene@socmin.lt
Министерство на финансите	Lukiškių 2, 01512 Vilnius http://www.finmin.lt	Phone (+ 370) 5 239 0000 Fax (+370) 5 279 1481 E-mail finmin@finmin.lt
Национален здравноосигурителен фонд към Министерството на здравеопазването	Europos square 1, LT-03505 Vilnius http://www.vlk.lt	Phone 8 5 236 4100 Fax 8 5 236 4111 E-mail vlk@vlk.lt
Парламент	Gedimino ave. 53, Vilnius	Phone (+370) 5 239 6060 E-mail priim@lrs.lt

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

Европейски съюз

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
„РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ”
BG 051PO001–2.1.07

Инвестира във вашето бъдеще!

Европейски социален фонд

Проект „Повишаване на обществената нетърпимост към неформалната икономика при трудовоправните и осигурителните отношения и превантивни действия за ограничаването ѝ”

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

<http://www3.lrs.lt>

Gedimino pr. 11,
LT-01103 Vilnius

Phone (+370) 7 066 3711

Fax (+370) 7 066 3895

Правителство

<http://www.lrv.lt/en/>

E-mail LRVkanceliarija@lrv.lt

A.Vivulskio St. 5,
LT-03610, Vilnius

Phone (+370) 5 233 0396

Fax (+370) 5 233 5663

Съвет за тристранно
сътрудничество

www.lrtt.lt

E-mail soc@lrtt.lt

“Настоящият документ е изготвен с финансовата помощ на Европейския социален фонд. Българската търговско-промишлена палата носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ и при никакви обстоятелства не може да се приема като официална позиция на Европейския съюз или Агенция по заетостта.”

